

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE BATI'DA MEVLÂNÂ ALGISI

Şahin KURT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Doç. Dr. Sezai KÜÇÜK

OCAK - 2023

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE BATI'DA MEVLÂNÂ ALGISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şahin KURT

Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

“Bu tez 25/01/2023 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Doç. Dr. Sezai KÜÇÜK	Başarılı
Doç. Dr. Nurullah KOLTAŞ	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Büşra ÇAKMAKTAŞ	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Şahin KURT

25/01/2023

ÖNSÖZ

Mevlânâ, yaşadığı dönemden bugüne sekiz yüzyıl geçmesine rağmen hiç değişmeyen bir ilgiye mazhar olmuş ender şahsiyetlerdendir. Tasavvufî düşüncesi ve eserleri adına nispetle kurulan ve oğlu Sultan Veled tarafından teşekkülü sağlanan Mevlevîlik tarikatı sayesinde tarihte güçlü bir tasavvufî yol olmakla birlikte günümüzde etkinliğini devam ettirmektedir. Mevlânâ, bugün ünü Anadolu ve İslam coğrafyasının sınırlarını aşmış genel anlamda dünyaya yayılmıştır. Bu coğrafyalardan birini de Avrupa ve Amerika teşkil etmektedir. Batılılar Mevlânâ'yı "Rûmî" adıyla tanımakta ve şaşırtıcı derecede alaka göstermektedir. Mevlana'ya olan ilgi ve alakalarının bir ifadesi olarak içlerinde entelektüel kimselerinde bulunduğu pek çok Batılı Konya ziyaretlerinde bulunarak Mevlânâ'ya olan hayranlıklarını dile getirmektedir. Mevlanaya ilgili ve alaka duyanlar zaman zaman Batı'da çeşitli etkinlikler ortaya koymakta ve bu ilginin artması yönünde çaba sarf edilmektedir. Mevlânâ ve Batı arasındaki bu bağ, çeşitli seviyede araştırmalara konu edilse de bu durumun kapsamlı olarak sebepleri ve Batılıların Mevlânâ'yı nasıl tanıdıkları ortaya koyan akademik bir çalışma yapılmamıştır. Biz bu tezimizde Mevlânâ'nın Batı insanı üzerindeki tesirlerini ve Batılıların algısında nasıl bir Mevlânâ olduğunu araştırmaya gayret ettik. Bu tezin Mevlânâ çalışmalarına ve onun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamasını temenni ederiz.

Tezimiz, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmamızın konusuna, kapsamına, sınırlılıklarına, amacına, önemine değindik. Birinci bölümde Mevlânâ hakkında genel bilgilere, Batı toplumunun manevi durumu ve Batı toplumundaki Mevlânâ algısına, Batı dünyasının Mevlânâ ile tanışma sürecinin tarihsel tespitine ve yine Mevlânâ üzerine batıda yapılan çalışmalara yer verdik. İkinci bölümde ise tezimizin asıl problemi olan Batıda Mevlânâ algısının tespit edilmesi üzerinde durduk.

Araştırmamızda fikir ve önerileriyle önemli katkılarda bulunan, her aşamasıyla titizlikle ilgilenen danışmanlığımı yapan saygıdeğer hocam Doç. Dr. Sezai KÜÇÜK'e teşekkürlerimi arz ederim. Ayrıca araştırma sürecinde maddi manevi desteklerini esirgemeyen ve beni her zaman motive eden ailem ve arkadaşlarıma da teşekkür ederim.

Şahin KURT

25/01/2023

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM: BATI’NIN MEVLÂNÂ’YI TANIMA SÜRECİNE GENEL BİR BAKIŞ.....	3
1.1. Mevlânâ Celâleddîn Rûmî	3
1.1.1. Hayatı.	3
1.1.2. Eserleri.....	13
1.1.3. Dîvân-ı Kebîr.....	14
1.1.4. Mesnevî	15
1.1.5. Fîhi Mâ Fîh.....	16
1.1.6. Mecâlis-i Seb’a.....	17
1.1.7. Mektubât.....	17
1.2. Batı’daki Mevlânâ Algısının Gelişimi ve Tarihsel Çerçevenin Tespiti	17
1.2.1. 16-18. Yüzyıl Batılı Seyahatnamelerinde Mevlânâ ve Mevlevîlik	21
1.2.3. 19. Yüzyıl Sonrası Batılıların Düşüncesinde Mevlânâ	28
1.3. Batı’ya Mevlânâ’yı Taşıyan İsimler ve Çalışmaları.....	37
1.3.1. Avrupa	37
1.3.1.1. Almanya ve Avusturya.....	37
1.3.1.2. İngiltere	39
1.3.1.3. Polonya	42
1.3.1.4. Fransa	42
1.3.1.5. İtalya	43
1.3.1.6. Romanya	44
1.3.1.7. Hollanda	44
1.3.1.8. İspanya	45
1.3.1.9. Danimarka.....	46
1.3.1.10. Bosna Hersek	46

1.3.1.11. Yunanistan	47
1.3.2. Amerika Birleşik Devletleri	47
1.4. Mevlânâ'nın Batı'daki İzleri	51
1.4.1. Batılı Mevleviler.....	51
1.4.1.1. Kabir ve Camille Helminski	51
1.4.1.2. Hüseyin Peter Cunz.....	52
1.4.1.3. Süleyman Wolf Bahn	53
1.4.1.4. İbrahim Gamard	53
1.4.1.5. Tim Reshad Feild (ö. 2016)	54
1.4.2. Batılı Sanatçıların Resimlerinde Mevlânâ ve Mevlevîler	55
1.4.3. Batı Müziğinde Mevlânâ	57
İKİNCİ BÖLÜM: BATI'DA MEVLÂNÂ ALGISI.....	59
2.1. Şair Olarak Mevlânâ.....	60
2.2. Manevi Rehber Olarak Mevlânâ.....	75
2.3. Filozof ve Düşünür Olarak Mevlânâ	92
2.4. Fenomen Olarak Mevlânâ	98
SONUÇ	106
KAYNAKÇA.....	109
EK	120
ÖZGEÇMİŞ.....	128

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m	: Adı geçen makale
b.	: Beyit
bb.	: Beyitten beyite
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
hızl.	: Hazırlayan
ö.	: Ölüm yılı
res.	: Resimlendiren
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfadan sayfaya
sy.	: Sayı
trc.	: Tercüme eden
vd.	: Vediğerleri
y.	: Yıl

ÖZET	
Başlık: Geçmişten Günümüze Batı’da Mevlânâ Algısı	
Yazar: Şahin KURT	
Danışman: Doç. Dr. Sezai KÜÇÜK	
Kabul Tarihi: 25/01/2023	Sayfa Sayısı: v (ön kısım) +120 (ana kısım) + 8 (ek)
Günümüzde Mevlânâ’nın eserleri ve düşüncelerinin İslam dünyası kadar Batı dünyasında da takip edildiği görülmektedir. Avrupa ve Amerika’da Mevlânâ eserleri en çok okunanlar listelerinde ilk sıralarda yer almakta ve eserleri Batı dillerine tam metin olarak tercüme edilip üzerine çalışmalar yapıldığı bilinmektedir. Fakat Batı’da Mevlânâ’nın tanınırlık düzeyi ve nasıl bir Mevlânâ algısının ortaya çıktığı hususunda yeterince elimizde bilgi bulunmamaktadır. Biz bu tez çalışmamızda Batılılar tarafından Mevlânâ’nın nasıl anlaşıldığını ortaya koymayı amaçladık. Mevlânâ’nın Batı’da ilk tanınmasının Avrupalı seyyahların eserleri ve tercüme vasıtasıyla olduğu bilinmektedir. Bunun için çalışmamız geçmişten günümüze kadar yapılan tercüme, Mevlânâ ve Mevlevilik hakkında Batı’da yapılan akademik ve akademik olmayan çalışmaları, Türkiye’de bu konuda yapılan çalışmaları, Batı’da yazılan internet makaleleri ve haberlerini, gerçekleştirilen sempozyum ve konferans türü etkinlikleri, kurulan merkezleri, topluluk faaliyetlerini ve çalışmalarını kapsamaktadır. Araştırmamızın birinci bölümünde Mevlânâ hakkında genel bilgiler, toplum üzerindeki Mevlânâ algısı, Batı’nın Mevlânâ ile tanışma sürecinin tarihsel tespiti ve Batı’da Mevlânâ üzerine yapılan eserler ele alınmıştır. İkinci bölümde ise tespit ettiğimiz öne çıkan Batılı yazarların eserleri, sempozyum bildirileri, katıldıkları çalıştay dokümanları ve yorumları değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda Batılıların tarihsel süreçte kilise olgusundan ayrılarak seküler bir hayat yaşadktan sonra manevi bir arayışın içine girdiği ve bu arayış sonucunda Mevlânâ ile tanıştıkları, Mevlânâ’nın sevgi ve hoşgörü anlayışıyla kendi hayatlarına ışık tuttuğunu hissettikleri için onu benimsedikleri anlaşılmıştır. Bu çerçevede Batılıların Mevlânâ’yı önemli bir şair, manevi bir rehber ve bir anlamda filozof olarak gördüğü sonucuna varılmıştır.	
Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, Rûmî, Batı, Algı	

ABSTRACT	
Title of Thesis: The Perception of Rūmī from Past to Present	
Author of Thesis: Sahin KURT	
Supervisor: Assoc. Prof. Sezai KUCUK	
Accepted Date: 25/01/2023	Number of Pages: v (pre text) +120 (main body) + 8 (add)
It is seen that Rūmī's works are also followed in the Western world. Rūmī is at the top of bestsellers in Europe and America. It is known that his works have been translated into Western languages as full text and research has been done on them; however, the level of recognition of Rumi in the West and what kind of Rūmī thought he had are not precisely known. Our thesis aims to perceive how Westerners understand Rūmī. It is known that the first recognition of Mawlānā in the West was through the works of European travelers, translations and samā. For this reason, our thesis includes translations from the past to the present, academic studies in the West about Rūmī and the Mawlawī. Order formed in his name, studies on this subject in Turkey towards the West, non-academic independent works written in the West, internet articles, and internet news, including events, symposiums, conferences, founded centers, community activities, and studies. The first part of our thesis discusses general information about Rūmī, the spiritual state in the West, the influence of Rūmī on this society, the historical determination of the process of meeting Rūmī in the West, and the works on Rūmī in the West. The second part, evaluates the works of prominent western authors, symposium papers, workshop documents and comments. As a result of our research, it is understood that the Westerners, after living a secular life by leaving the church phenomenon in the historical process went into a spiritual search and they met Rūmī and they adopted him they felt that Rūmī sheds light on their own lives with his understanding of love and tolerance. In this context, it has been concluded that Westerners see Mawlānā as an important poet, a spiritual guide, and in a sense a philosopher.	
Keywords: Rūmī, Mawlānā, West, Perception	

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Batı dünyasında Rumi ismiyle tanınan Mevlânâ'nın *Mesnevî*, *Dîvân-ı Kebîr*, *Fîhi mâ Fîh* gibi meşhur eserlerinin İngilizce, Fransızca, Almanca, İspanyolca, İtalyanca gibi birçok dile tercüme edilmektedir. Ayrıca Batı'da doğrudan hakkında eserler yazılıp konferanslar düzenlendiği ve merkezler kurularak buralarda semâ' ayini tertip edilip, spirituel ve tasavvufî eğitimler verildiği görülmektedir. Bunun için Batı insanının algısındaki Mevlânâ araştırmaya değer bir konudur. Bu konuda küçük çaplı araştırmalar, bildiriler yayımlanmış olsa da Batılıların zihinlerinde yer edinmiş Mevlânâ adının boyutları tam anlamıyla bilinmemektedir.

Bu tezimizi böyle bir gereksinimden yola çıkarak ortaya koymayı hedefledik. Avrupa'da ve Amerika'da bulunan mevcut manevi yapının sınırlarıyla nasıl bir Mevlânâ fikri ortaya konulmuş olduğunu tespit etmek gereklidir. Bunun Mevlânâ düşüncesini değerlendirme açısından da yol gösterici olacağını öngörmekteyiz. Araştırmanın temel noktası Mevlânâ'nın batı insanı üzerinde şair, manevi rehber-yaşam koçu veya filozof-düşünür gibi sıfatlardan hangisiyle kimlik kazandığının belirlenmesidir.

Araştırmanın Amacı

Batı toplumlarında Mevlânâ'ya gösterilen bu sevgi ve ilginin nedenlerini ve sonuçlarını belirlemek, Mevlânâ'nın batıdaki konumunu anlamak, hakkında ortaya koyulan eserlerde ve etkinliklerde nasıl anlatıldığını tespit etmek, Batılıların düşüncesinde ve algısında nasıl bir Mevlânâ'nın var olduğunu görmek ve Mevlânâ'nın fikirleri etrafında nasıl toplandıklarını araştırmak ve ortaya koymaktır.

Araştırmanın Önemi

Tezin önemi ise Mevlânâ'nın dünya çapında tanınarak gördüğü ilgi neticesinde tasavvufî yolunun ve fikirlerinin değerinin daha iyi anlaşılmasına ve Mevlânâ Celaleddin Rumi'nin cihanşümül bir değerde olduğu fikrinin temellendirilmesine katkı sağlama noktasındadır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma hazırlanırken literatür taraması yapılmış, dijital verilerden yararlanılmış, Batı sınırları içinde yapılan etkinlikler incelenmiştir.

Çalışmamızda geçmişten günümüze kadar tespit edebildiğimiz tercümeler, Mevlânâ'nın hayatı, eserleri ve Mevlevilik hakkında Batı'da yapılan akademik çalışmalar, Türkiye'de bu konuda yapılan çalışmalar, Batı'da yazılan akademi dışı eserler, internet makaleleri ve haberleri, gerçekleştirilen etkinlikler, sempozyum ve konferanslar, kurulan merkezler, topluluk faaliyetleri incelenecektir. Araştırmamız, Batı'nın Mevlânâ ile tanıştığını düşündüğümüz 16. yüzyıldan günümüze kadar tespit edebildiğimiz kaynak ve verilerle sınırlıdır.

Araştırmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın problemi, amacı, önemi, sınırlılıklarına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Birinci bölümde Mevlânâ'nın hayatı, eserleri ve Mevlevilik genel olarak tanıtılıp akabinde Batı'nın manevi durumu ve Batı'nın Mevlânâ ile tanışmasının tarihsel sürecinin bir tespiti ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Batı'da yapılan akademik ve diğer çalışmaların, telif edilen eserlerin, tertip edilen konferans ve sempozyum gibi etkinliklerin değerlendirilmesi yapılmış ardından bu çalışmalar ışığında Batı'da Mevlânâ'ya dair algının boyutları değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM: BATI’NIN MEVLÂNÂ’YI TANIMA SÜRECİNE GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Mevlânâ Celâleddîn Rûmî

1.1.1. Hayatı

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, 6 Rebiü'l-Evvel/30 Eylül 604/1207 yılında Belh şehrinde¹ dünyaya gelmiştir. *Mesnevî*'ye adını Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin el-Belhî olarak kaydetmiştir.² Muhammed ismi olup Celâleddîn de lakabıdır.³ Mevlânâ-yı Rûmî olarak şöhret kazanması ise ömrünün büyük bölümünü Anadolu'da yani Konya'da geçirmesinden kaynaklanmaktadır.⁴ Henüz beş yaşındayken babasının yanında Belh'ten Bağdat'a daha sonra da Konya'ya uzanan göç yolculuğu başlamıştır. ⁵ Babası, Sultânü'l-Ulemâ⁶ Bahâeddin Veled ismiyle şöhret kazanmış⁷ Hatip Ahmed oğlu Hüseyin'in oğlu Muhammed'dir. Soyu Hz. Ebubekir'e dayandırılmaktadır. ⁸ Kübreviyye tarikatının şeyhi Necmeddin Kübra'ya intisap ettiği rivayet edilmektedir. ⁹ Bir rivayete göre tarikat nispeti Ahmed Gazzâlî'ye ulaşmaktadır. ¹⁰

Bahâeddin Veled, gençliğinde Belh'te yaşamak istemiş ve buraya yerleşmiştir. Genç yaşlarından itibaren dini ilimlerle ilgilenmiş ve Belh'in önde gelen âlimlerinden sayılmıştır. Bir vakit Belh şehrinde bulunan bütün âlimler, müftüler her biri aynı gece rüyalarında Hz. Peygamber ile bir çadır içinde olduklarını gördükleri rivayet edilir. Bahâeddin Veled içeri girip Hz. Peygamber'in sağına oturmuş diğer âlimler ve müftüler de önlerinde diz çökmüş haldedir. Hz. Peygamber oradakilere şöyle buyurmuştur:

¹ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, trc. Tahsin Yazıcı, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1973, c.1, s. 154; Bediüzzaman Firuzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, trc. Feridun Nafiz Uzluk, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Aralık 2005, s. 51.

² Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevi*, trc. Prof. Dr. Derya Örs - Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2015, s.32.

³ Firuzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 49.

⁴ Firuzanfer, *a.g.e*, s. 51.

⁵ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 114;

⁶ Eflâkî, *a.g.e*, s. 110

⁷ Firuzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 52.

⁸ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s.108.

⁹ Abdurrahman Câmî, *Evliya Menkıbeleri (Nefehâtü'l-Üns)*, hzl. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, İstanbul, PinhanYayıncılık, 2011. s. 605.

¹⁰M. Feridun Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2021, s. 71; Firuzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 54.

“Bugünden itibaren ona ‘Sultânü’l-Ulemâ’ deyiniz. Öyle hitap ediniz.” Sabah olunca bütün âlimler Bahâeddin Veled’in kapısına gelip ona hürmet etmişlerdir.¹¹ Bahâeddin Veled’in içtihadı, ilmi, Allah korkusu, dindarlığı, insanlara doğru yolu göstermesi, daveti ve öğütleri Belh’te şöhrat bulup her kesimden insanı kendisine bağlayınca, rivâyete göre pek çok âlim ve filozof onu kıskanmış ve ona dil uzatmıştır. Bunların başında Fahreddin Râzi gelmektedir. Bunun asıl sebebi Bahâeddin Veled’in filozofların gittikleri yolu reddedip kendilerini peygamber yoluna teşvik etmesidir. Hatta Sultan Said Celâleddîn Harizmşah ve onun üstadı bulunan Fahreddin Razi’nin katıldığı vaazlarında onların bid’atçı olduğunu hutbelerinde yüzüne vurmuştur. Fahreddin Râzi bu durumdan sıkılıp Sultan Harizmşah’ın huzurunda Bahâeddin Veled’i kötüleme gayreti içine girmiştir.¹² Bunun bir neticesi olarak Bahâeddin Veled’in gönlü incinmiş ve Belh’i terk etmek istemiştir. Harizmşah sultanlık tahtında oturduğu müddetçe de dönmemeye yemin etmiştir.¹³ Eflâkî’nin rivayetine göre Mevlânâ babasının aldığı hicret kararı döneminde beş yaşındadır. Onun 604/1207 yılında doğduğu bilgisini haiz olduğumuz için Hicaz’a gitme niyetiyle yapılan bu hicret hadisesi 609/1212 yılında gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Ancak Fahreddin Râzi bu hicret hadisesinden dört yıl önce vefat etmiştir.¹⁴ Bu sebeple burada şunu da belirtmek gerekir ki Bediüzzaman Firuzanfer, Bahâeddin Veled’in hicretinin en önemli sebebi olarak Moğol ordusunun merhametsizliği ve kan dökücülüğü olduğunu belirtir. Nitekim Moğol korkusu pek çoklarını göçe mecbur etmiştir. Hatta bu sebeple Bağdat şehrinde nüfus artmıştır.¹⁵ Burada iki görüşü de değerlendirirken olayın tarihsel sürecinde *İbtidâ-nâme* bize fikir vermektedir. Sultan Veled eserinde kendi atasının göç etme sebebi olarak Belh halkının yaptığı baskılar sebebiyle incindiğine işaret etmiş ve hicretin ardından Bahâeddin Veled’in gönlünü incittiği için Belh halkı Moğol musibetiyle karşılaştığını vurgulamıştır. Bu hadise *İbtidâ-nâme*’de şöyle aktarılır:

“Bahâddin Veled, Belhlilerden incindi; o zevalsiz saltanat sahibinin gönlü kırıldı.

Hemencecik Tanrı’dan, ey kutupların padişahlar padişahı teker diye hitap geldi;

Dendi ki: Bu topluluk seni incitti; senin tertemiz gönlünü kırdı ya,

¹¹ Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, trc. Abdülbaki Gölpınarlı, Ankara, Konya Turizm Derneği Yayını, 1976, s.237; Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s.110; Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafindakiler*, s. 72.

¹² Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s.112; Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafindakiler*, s.73.

¹³ Firuzanfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 54

¹⁴ Firuzanfer, *a.g.e.*, s. 59.

¹⁵ Firuzanfer, *a.g.e.*, s. 61.

Sen de çık bu düşmanların içinden de onlara azap göndereyim, belâlarını vereyim.

Hak'tan böyle bir hitap işitince, gazep ipliğinin upuzun eğrilip büküldüğünü anlayınca,

Belh'ten Hicaz semtine hareket etti; çünkü o sır, iyice tesir etmişti ona.

O daha yoldayken haber geldi; o sırrın eseri belirdi:

Tatar, o bölgelere hücum etmiş, İslâm askeri bozguna uğramıştı.

Belh'i almışlar, o topluluktan hadsiz hesapsız, birçok kişiyi ağlata inlete öldürmüşlerdi;

Büyük şehirleri yıkıp yakmışlardı. Allah'ın bin türlü azabı vardır.”¹⁶

Bahâeddin Veled ailesi ve müritleriyle hac için yola çıkıp Nişabur'a uğrayınca Feridüddin Attâr ile görüşmüştür. Bu görüşmede Attâr, *Esrarnâme* adlı eserini Mevlânâ'ya hediye etmiş ve babasına, “Umarım ki oğlun yakın zamanda âlemde yanacak gönüllere ateş verecek” demiştir.¹⁷ Bahâeddin Veled ve yanındakiler uğradıkları şehirlerde ilgiyle ağırlanmıştır. Bağdat duraklarında şehrin muhafızları kendilerine kim olduklarını, nereden gelip nereye gittiklerini sorunca Bahâeddin Veled, “Allah'tan geldik Allah'a gidiyoruz. Allah'tan başka kimsede kuvvet ve kudret yoktur. Mekânsızlıktan geldik mekânsızlığa gidiyoruz.” demiştir. Onun bu cevabı Şihabeddin Sühreverdî'nin kulağına gidince sözü söyleyeni hemen tanıyıp, “Bu zât, Belh'li Baha'addin Veled olmalıdır; çünkü bu zamanda ondan başka biri ne böyle söz eder ne de bu tarzda bir dil kullanabilir.” demiştir. Sühreverdî, Sultânü'l-Ulemâ'yı karşılayıp en iyi şekilde ağırlamıştır.¹⁸

Bahâeddin Veled daha Bağdat'tan hareket etmeden, Cengiz Han beş yüz bine yakın Moğol askeriyle Belh'i muhasara etmiş olduğu, şehri harap ve yağma ettikleri, sayısız esir aldıkları haberi gelmiştir.¹⁹ Kafiye üç gün sonra yola devam ederek Hicaz'a varmış ve hac dönüşünde Şam üzerinden Anadolu'ya geçmiştir. Malatya, Erzincan ve Akşehir'de bir müddet kaldıktan sonra Lârende'ye (bugünkü adıyla Karaman) ulaşmıştır. Bahâeddin Veled ve ailesi burada yedi sene ikamet etmiştir. Mevlânâ Celâleddîn, on sekiz yaşına bastığı 622/1225 yılında Lârende'nin itibarlı zatlarından Lala Şerafeddin Semerkandî'nin

¹⁶ Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, s. 241.

¹⁷ Firuzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 63; Câmî, *Nefehatü'l Üns*, s. 605; Devletşah, *Tezkiretü's Şuara*, s. 249.

¹⁸ Firuzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 63-64; Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s.114-115.

¹⁹ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s.118.

kızı Gevher hatunla evlenmiştir. Bu evliliğin neticesinde 623/1226 yılında Sultan Veled adıyla tanınan Muhammed Bahâeddin ve Alâeddin Muhammed dünyaya gelmiştir. Sultânü'l-Ulemâ'nın yedi yıldır Larende'de ikamet ettiği ve faziletinin haberi yayıldıktan sonra Selçuklu padişahı Alaeddin Keykubat'ın kulağına gitmiş ve onu makamına davet etmiştir. Bunun üzerine Bahâeddin Veled Konya'ya gitmiştir.²⁰ Eflaki'ye göre Bahâeddin Veled Konya'da on yıl kadar yaşamıştır. Nitekim onun Konya'ya geliş tarihini 617/1220 ve vefatını 628/1231 olarak vermiştir. *İbtidâ-nâme*'de ise Sultânü'l-Ulemâ'nın Konya'ya gelişinden iki yıl sonra hastalanıp vefat ettiği aktarılmıştır:²¹

“İki yıl sonra Allah'ın takdiriyle Bahâeddin hastalandı, başını yastığa koydu.

Padişah onun hastalığından mahzun oldu; bu dert yüzünden rahatı, huzuru kalmadı.

Onu dolaşmaya gitti; tapısında, iki gözü yaşla dolu olarak, yüreği yanarak ağladı.

Tanrı bize lütfederse dedi, bu hastalığı geçer de,

Onun ordusunda kumandan olayım, canla başla ona hizmet edeyim.

İyileşirse, bundan sonra o, padişah olsun; ben de canla gönülle kul olayım ona.

Padişah, her zaman, onu gördükçe, bu ahdi tazelerdi.”²²

Sultânü'l-Ulemâ Bahâeddin Veled ahiret yurduna göç ettiğinde Mevlânâ Celâleddîn, 24 yaşındadır. İlk hocası sayılan babasının yerini müritlerinin de arzusu üzerine kendisi almış irşat ve vaaza başlamıştır.²³ Onun bu gayreti sırasında Bahâeddin Veled'in müridi Seyyid-i sırdân Burhânüddin Muhakkık Tirmizî (ö. 638/1241), şeyhinin Konya'da olduğunu işitmiş ve buraya gelmiştir. Ancak onun bir yıl önce vefat ettiği haberini alınca “Şeyh bizdedir; yağ gibi bizde erimiştir o. Ben Şeyh'in ta kendisiyim, benden bir eser kalmamıştır; hiç şekerin şekerlikten ayrıldığını gördün mü sen?” demiştir.²⁴ Muhakkık Tirmizî'nin Konya'ya geliş hususunda çeşitli riayetler de mevcuttur. Eflâkî'nin rivayetine göre Tirmizî'de halka vaaz verdiği sırada birden ah ederek, “yazık, yazık, şeyhim bu toprak âleminden temiz âleme göçtü” deyip şiddetle feryat etmiştir. Vefatından kırk gün sonra da “Şeyhimin oğlu Celâleddîn Muhammed'im yalnız kalmıştır, beni beklemektedir. Rum diyarına gitmek, yüzümü onun ayakları toprağına sürmek, onun

²⁰ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri* s.121; Firuzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 67-68.

²¹ Firuzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 74.

²² Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, s. 242-243.

²³ Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, s. 244; Firuzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 79.

²⁴ Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, s. 246.

hizmetinde kalmak ve şeyhimin bana bıraktığı bu emaneti ona teslim etmek bizzat bana farz olmuştur" diyerek Konya'ya gelmiştir.²⁵ Sipehsâlâr ise Muhakkık Tirmizî'nin şeyhi Sultânü'l-Ulemâ'nın vefat haberini Tirmizî'de bulunduğu sırada aldığını ve onu rüyasında gördüğünü rivayet etmiştir. Şeyhi kendisine hiddetle "Burhaneddin, nasıl oluyor da benim Muhammed'im i yalnız bırakıyorsun; onu korumada kusur ediyorsun?" diye sitem edince Muhakkık Tirmizî, rüyadan uyanmış ve seyahatinin yönünü Konya'ya çevirmiştir.²⁶

Mevlânâ'nın şeyhinin yerine geçtiğini gören Muhakkık Tirmizî, onu çeşitli ilimlerde imtihan etmiş ve neticesinde kendisini övmüştür. Ona, "Bilgide eşin yok, seçkinsin. Ama baban hâl sâhibiydi; sen de onu ara, 'kâl'den geç. Onun sözlerini iki elinle kavramışsın; fakat benim gibi onun hâliyle de sarhoş ol" diyerek hâl ilmine yöneltmiş ve böylece babasına tam bir mirasçı olacağını işaret etmiştir.²⁷ Kimileri Mevlânâ'nın o anda kimileri de Belh'te babası Bahâeddin Veled zamanında kendisine mürit olduğunu Muhakkık Tirmizî'nin Muhammed Celâleddîn'e atabeylik yaptığını rivayet etmektedir.²⁸ Netice itibariyle Mevlânâ'nın Seyyid'e olan hizmeti dokuz yıl sürmüştür. Bu süre zarfında onun ilminden ve halinden istifade etmiş ve seyrüsülûkuna devam etmiştir.²⁹ Bu zaman diliminde Mevlânâ, zahiri ilimlerdeki bilgisini artırmak ve kemâlini ileri götürmek amacıyla Şam'a gitmek için ilk kez seyahate çıkmıştır. Yapılan bu ilk seyahatte Muhakkık Tirmizî de Kayseri'ye kadar ona yarenlik etmiş, daha sonra Mevlânâ Halep'e geçmiştir. Burada bir süre vakit geçirdikten sonra Şam'a gitmiştir. Nitekim Şam o zamanlar Moğol zulmünden kaçanların bir sığınağı haline geldiği için şehir âlimler merkezi haline gelmiş ve bu ilim yurdunda Mevlânâ, dört yıl boyunca zahir ilimlerde bilgi sahibi olmuştur.³⁰ Ardından Anadolu'ya geri dönüp Kayseri'ye şeyhi Muhakkık Tirmizî'nin yanına varmıştır. Seyyid, "Allah'a hamd olsun ki bütün zahir ilimlerde babandan yüz misli ilerdesin, fakat ledün ilminin incilerini de açıklamam için batın ilimlerine de dalmanı istiyorum. Benim arzum, senin benim önümde bir halvet çıkarmandır" buyurmuştur. Mevlânâ da bu sözün akabinde toplamda üç kez çile çıkarmıştır. Muhakkık Tirmizî, bir hücre hazırlatıp Mevlânâ'yı bu hücrede halvete

²⁵ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri* s.142-143

²⁶ Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, s.226.

²⁷ Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, s. 246.

²⁸ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri* s.144.

²⁹ Firuzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 81.

³⁰ Firuzanfer, *a.g.e*, s. 82-86.

oturtmuş hücrenin kapısını da çamurla kapatmıştır. Rivayete göre hücrede bir ibrik su ve birkaç arpa ekmeğinden başka hiçbir şey yoktur. Kırk gün sonra Seyyid hücrenin kapısını açar, içeri girince Mevlânâ'yı düşünce köşesinde tam bir huzur içinde, başını hayret yakası içine sokmuş, bâtin âleminin düşüncelerine yönelmiş, gayb âleminin şaşılacak şeylerini müşahade ile meşgul olarak “Nefislerinde de ibretler vardır, bunu görmezler”³¹ sırrına dalmış bir vaziyette görür. Muhakkık Tirmizî, bir an öylece durur ve yavaşça dışarı çıkar, hücrenin kapısını yeniden örür. Nihayet ikinci çile de geçince tekrar içeri girdiği zaman bakar ki, Mevlânâ namaza oturmuş, Allah’a yalvarıyor ve gözlerinden "Onların içlerinde akar halde iki pınar vardır"³² ayetindeki gibi gözyaşları akıyordur. Mevlânâ, Seyyid'le hiç meşgul olmaz. Seyyid, tekrar dışarı çıkar ve kapıyı sıkıca kapatır. Sonra onun halini gözetlemekle meşgul olur. Üçüncü çile de geçince Seyyid bağırarak hücrenin kapısını yıkar. Mevlânâ da gülerek onu karşılar. Mevlânâ'nın gözleri mestlikten dalgalanan ilâhî bir denize dönmüştür. Bunun üzerine Muhakkık Tirmizî, onun nakli, akli, kesbi ve keşfi bütün ilimlerde eşi, benzeri bulunmayan bir insan olduğunu belirtmiştir.³³ Konya'ya döndükten sonra Sultânü'l-Ulemâ'nın yadigârı Celâleddîn'in arzu ettiği mertebeye ulaştığına kani olan Muhakkık Tirmizi, yeniden Kayseri'ye gitmek için kendisinden müsaade istemiştir. Mevlânâ kendisine nedenini sorunca Seyyid, “Elhamdülillah sen olgunluğa ulaşıp yüce mertebelere eriştin. Benim gitmekte acele etmemin sebebi şudur: Metin ve kuvvetli bir aslan bu vilayete gelmektedir. O bir aslan ben de bir aslanım. Birbirimizle geçinemeyiz” demiştir. Bunun üzerine Mevlânâ kendilerine müsaade buyurmuştur.³⁴ Seyyid Burhaneddin Muhakkık Tirmizî 638/1241 yılında Kayseri’de vefat etmiştir. İsfahanlı Sahib Şemseddin onun ahiret yurduna göçtüğünü haber edince Mevlânâ hemen Kayseri’ye gitmiş dönerken de Seyyid’in kitaplarını ve risalelerini yanında getirmiştir.³⁵ Bu tarihten itibaren Mevlânâ beş yıl boyunca şer’i ilimlerle meşgul olup dersler vermiştir. Bu ders halkalarında dört yüz kadar talebesi bulunmuştur.³⁶

Muhakkık Tirmizî’nin bahsettiği “aslan” Mevlânâ’nın hayatına bu zaman diliminde girmiş ve Mevlânâ için yeni bir dönemin kapısını aralamıştır. Adı Şemsü'l-Hak ve'd-Din

³¹ Zariyât Suresi, 51/21.

³² Rahman Suresi, 55/51.

³³ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri* s.161-162.

³⁴ Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafindakiler*, s.229.

³⁵ Firuzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 81

³⁶ Devletşah, *Tezkiretü’ş Şuara*, c.II, s. 250.

Muhammed b. Ali b. Melekdad-i Tebrizî'dir.³⁷ Kendisine Tebriz şehrinde, tarikat pirleri ve hakikat arifleri, "Kâmîl-i Tebrizî"; gönül sahibi seyyahlar ise seyahatlerde bulunduğu için "Şemseddîn-i Perende" (Uçan Şemseddin) demiştir.³⁸ Sipehsâlâr da ondan, olgunluğa erdirenlerin olgunu, hâl ve keşif sahibi, tevhid zatı sevenlerin kutbu, büyüklerin ve uluların, seçkinlerin seçkinlerinin sığınağı olup mukaddes haramın gizlenmişlerinden, insanlık bahçesinin makbulerindendi, şeklinde bahsetmiştir.³⁹ İlk mürşidi Ebubekir Selebaf'dır.⁴⁰ Şems-i Tebrizî uzun yıllar onun hizmetinde bulunduktan sonra seyrüsülûkunu tamamladığı, vecdi, heyecanı ve kavrayışının halkın anlayışını geçtiği vakit, daha olgun, daha üstün ve olgunların noksanını tamamlayacak bir mürşit bulmak amacıyla seyahate çıkmıştır.⁴¹ Eflakî'nin rivayetine göre Şems bu seyahatinde ilk kez Şam'da bulunduğu sırada Mevlânâ ile karşılaşmıştır. Mevlânâ, halkın arasında Şems-i Tebrizî'nin elini yakalamış ve ona "dünya sarrafı beni anla" demiştir. Şems, bu sözün tesirinden çıkana dek Mevlânâ geçip gitmiştir.⁴²

Şems-i Tebrizî'nin Konya'ya gelişi 26 Cemazelaahir 642 / 29 Kasım 1244 tarihine denk gelmektedir.⁴³ Bu sıralarda Mevlânâ, tanınmış dört medresede müderrislik yapmaktadır. Şehrin âlimleri ve bilginleri her zaman atının yanı sıra yürür. Şems, şehre varınca âdeti üzere bir han aramış, Şekerrişân (Şekerciler) Hanı'na inmiş ve orada konaklamıştır. Mevlânâ etrafındaki bir grupla Pembe Furûşan Medresesi'nden çıkıp Şekerrişân Hanı'nın önünden geçerken Şems kendisini fark etmiş ve hemen kalkıp bineğinin dizginin tutmuş ve "Ey Müslümanların imamı! Ebu Yezid mi büyüktür, Muhammed mi?" diye sormuştur. Mevlânâ bu soruyu işitince kendi deyimiyle sanki yedi kat gök birbirinden ayrılıp yere yıkılmış ve içinden çıkan büyük bir ateş kafatasını kaplamıştır. "Allah'ın elçisi Muhammed daha büyüktür" cevabını verince Şems-i Tebrizî tekrar "Peygamber büyüklüğü ile: 'Biz seni layık olduğu şekilde bilemedik' buyuruyor. Bâyezid ise: 'Ben kendimi tenzih ederim, benim şanım ne yücedir. Ben sultanların sultanıyım' diyor" bu ne demektir?" diye sordu. Mevlânâ ise "Ebû Yezid susuzluğunu bir yudum su ile giderdi,

³⁷ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, c.II, s.76.

³⁸ Eflâkî, *a.g.e*, c.II, s.77

³⁹ Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafindakiler*, s.230.

⁴⁰ Şems-i Tebrizî, *Makâlât*, trc. M. Nuri Gençosman, Ataç Yayınları, İstanbul, s. 186; Câmî, *Nefehatü'l Üns*, s. 610.

⁴¹ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, c.II, s.77; Firuzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 93

⁴² Eflâkî, *a.g.e*, c.II, s.79

⁴³ Şems-i Tebrizî, *Makâlât*, s. 107; Firuzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 97.

idrak testisi o kadar suyla doldu taştı; fakat göğsü ‘Biz senin göğsünü açmadık mı?’⁴⁴ hitabına mazhar olacak şekilde Allah tarafından açılmış Hz. Muhammed, bu nedenle susuzluğunu dile getirdi ve Hak’tan her gün daha çok yakınlık istedi” demiştir. Şems-i Tebrizî bu cevap karşısında düşüp kendinden geçmiştir. Şems kendine gelinceye kadar başı Mevlânâ’nın dizinde kalmış sonra onun elinden tutarak çıkıp gitmişlerdir. Uzun bir müddet birbirleriyle görüşüp konuşunca yakın bir dostluk kurdukları rivayet edilmektedir.⁴⁵

İki dost üç ay boyunca gece ve gündüz visal orucu tutarak halvethanede kalmıştır. Kimse yanlarına girme cesaretinde bulunamamıştır. Bu süre zarfında Mevlânâ, düzenli olarak yaptığı derslerini ve vaazlarını terk etmiştir. Bu durum doğal olarak müritlerini ve yakın dostlarını oldukça hayrete düşürmüştür. Bu hayret ve rahatsızlık bir süre sonra dillendirilmeye başlanmış ve Mevlânâ’nın yakınları “Bu ne haldir? Mevlânâ’yı bütün eski dostlarından, en yakın akrabasından ve yüce mevkiinden elini çektirip kendisi ile meşgul eden bu adam kimdir? Nereden gelmiştir?” diye kıyametler koparmıştır.⁴⁶ Sultan Veled, Mevlânâ’nın Şems’le tanıştıktan sonra âşıklık ve erenlik mertebelerinden mâşukluk mertebelerine eriştiğini ifade etmektedir. Bu mâşukluk halinin sırrı yücelerden de yücedir. Mevlânâ bâtına rehin olmuşsa da Şems bâtının da bâtınıdır. Sırların sırrı, nurların nurudur ve erenler dahi onun sırlarına erişemez. Aşk onun önünde bir perdedir. Diri olan aşk da önünde ölüdür. Ebedîlik saltanatı âşıklarıdır fakat mâşukluk saltanatı ondan yücedir. Nitekim zahir ehli Mansur’u da kınamıştır. Çünkü onlar Mansur’un âleminden habersizdir. Bu sebeple ona düşmandır. Böylece Şems, Mevlânâ’yı şaşılabilecek bir âleme çağırmıştır. Bu öyle bir âlemdir ki ne Türk ne de Arap görmüştür.⁴⁷

Sultan Veled, Mevlânâ’nın Şems’e olan muhabbetini Hz. Mûsâ’nın Hızır’a olan sevgisine benzetmektedir. Mûsâ, nübüvvet, risâlet makamını, Kelîmullah rütbesini haiz olduğu halde Allah dostlarının isteklisi olmuştur. Aynı şekilde Mevlânâ da kemaliyle birlikte daha mükemmel olmak için Şems’e mürit olarak onun sırlarına talip olmuştur.⁴⁸ Mevlânâ, Şems ile girdiği halvetten sonra yolunu değiştirmiştir. Şems’ten önce çokça ibadetle ve ilimle meşgul olmuş, takva ve ibadette kemâle ermiştir. Şems’in ışığı onun gönlüne tesir

⁴⁴ el-İnşirah 94/1

⁴⁵ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, c.II, s.80.

⁴⁶ Eflâkî, *a.g.e.*, c.II, s.80.

⁴⁷ Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, s. 249-250.

⁴⁸ Firuzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 102; Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, s. 47-48.

edince işareti üzere semâ' etmeye başlamıştır. Semâ'dan önce züht hayatında bulduğu halleri ve tecellileri bundan sonra semâ'da bulmuştur.⁴⁹

Mevlânâ'nın sohbetinden ve hizmetinden eskisi gibi nasiplenemeyen müritleri ve dostları vesvese ve taassup gafleti içinde kötülüğü ve edepsizliği meşru görmüş ve lüzumsuz işlerle meşgul olarak fitne çıkarmışlardır. Kendi iradelerini şeyhlerinin iradesinin önüne geçirip şeyhleri hakkında hayıflanıp söylenmişlerdir. Bundan maksatları Mevlânâ'nın gönlüne bir darılma getirip Şems'ten uzaklaştırmaktır. Ancak Mevlânâ müritlerinin bu hareket ve sözlerine itibar etmemiştir. Şems ise büyük bir fitnenin yayılmasından endişelenerek rahatsızlıkların durulması için birdenbire Şam'a gitmiştir.⁵⁰ Bu gidişin tarihi, 21 Şevval 643/1 Mart 1246 olarak kaydedilmiştir.⁵¹ Mevlânâ bu ayrılığın neticesinde müritleri ve dostlarıyla ilişkisini tamamen kesip uzlete çekilmiştir. Şeyhlerinin kendilerinden tamamen el çekmesi müritlerini pişmanlığa sevk etmiştir. Bir süre sonra Şems, Mevlânâ'ya bir mektup göndermiştir. Mevlânâ da bu aşk ve iştiaqla tekrar semâ'a başlamış ve gazeller okumuştur. Fitneyle ilgisi olmayanlara lütufta bulunsa da fitneye dâhil olanlara yüz vermemiştir. Ancak pişmanlıklarını ve tövbelerini dile getirdiklerinde yumuşamıştır. Bunun üzerine bütün dostları tekrar toplanmıştır. Mevlânâ mektupla beraber Şems'in Şam'da olduğunu öğrenince oğlu Veled'i yanına göndermiştir.⁵²

Şems-i Tebrizî, Sultan Veled ile Konya'ya geri dönünce Mevlânâ bütün sıkıntı ve elemelerinden kurtulup sevince boğulmuştur. Bundan sonra daha çok Şems ile kaynaşıp birleşmiştir.⁵³ Bir hayli zaman sonra Şems-i Tebrizî, Mevlânâ'nın haremindedir yetişen Kimya Hatun ile nikâhlanmak istediğini bildirmiştir. Mevlânâ da memnuniyet içinde onları evlendirmiştir. Sipehsâlâr'ın rivayetine göre Mevlânâ'nın ortanca oğlu Çelebi Alâeddin babasını ve annesini ziyarete geldiği zamanlarda Şems-i Tebrizî için tahsis edilen sofadan geçerek tabhâneye varınca Şems birkaç defa onun edebini ve saygısını överek şefkatle kendisine nasihat etmiş ve bundan sonra bu haneye usulüyle ve saygıyla girmesini buyurmuştur. Çelebi Alâeddin bu nasihatın üzerine gücenmiş ve bunu bir gruba anlamıştır. Bu fitne grubu Çelebi'nin durumunu fırsat bilerek yeniden fitne çıkarma

⁴⁹ Firuzanfer, *a.g.e.*, s. 107.

⁵⁰ Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, s.240-241.

⁵¹ Firuzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 107

⁵² Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, s. 56-57; Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, s.242-243.

⁵³ Sultan Veled, *a.g.e.*, s. 60.

peşine düşmüştür. Şems ilk zamanlar bunu önemsemese de fitneciler hadlerini aşınca Şems hikâye üslubuyla Sultan Veled'e durumu anlatmıştır. Ona, "Bilinsin ki bu topluluğun hareketlerinden dolayı öyle bir şekilde gideceğim ki hiç kimse izimi bulamayacak" demiştir. Şems'in tekrar gidişiyle Mevlânâ derin hüzne kapılmış ve feryat etmiştir. Onu aramak için Şam'a gitse de eli boş dönmüştür.⁵⁴ Şems'in kayboluşu hakkında pek çok rivayet bulunmaktadır. Onun kayboluşunun katledilerek olduğu yönünde atıflar olsa da Sultan Veled'in veya Sipehsâlâr'ın böyle bir rivayetten söz etmemesi bu zannın doğru olmadığına işaret etmektedir.⁵⁵ Ayrıca Mevlânâ'nın onu aramak için Şam'a gitmesi de Şems'in kendi iradesiyle gittiğinin bir kanıtı sayılabilir.

Mevlânâ, Şems-i Tebrizî'den sonra Salâhuddîn-i Zerkûb (ö.657/1258) ile sohbet buyurmuştur. Ardından onu halife tayin etmiş ve müritlerini ona yönlendirmiştir.⁵⁶ Mevlânâ, Salâhuddîn-i Zerkûb'un kızı Fatma Hatun'u oğlu Sultan Veled ile nikâhlayıp aralarında akrabalık bağı kurmuştur. Mevlânâ ile on yıl süren muhabbetinden sonra Salâhuddîn-i Zerkûb hastalanarak vefat etmiştir. Bu zatın ardından Mevlânâ halife olarak İbn Ahî Türk olarak tanınan Urumyalı Hüsâmeddîn Çelebi'yi getirmiştir. Çelebi'nin gayret ve ricası üzerine Mevlânâ, *Mesnevî*'sini ona yazdırmıştır.⁵⁷

Mevlânâ ömrünün son demlerinde ansızın hastalanmıştır. Hekimler onun derdine çare arasalar da bir fayda sağlayamamışlardır. Hastalığının haberi Konya'da yayılınca ahali onun ziyaretine gelip şifa dilemiştir. Bunlardan biri de Sadreddin Konevî'dir. Kendisine şifa dileyince Mevlânâ ona, "Bundan sonra şifâ size mübarek olsun. Öyle ki âşıkla maşuk arasında kıl bir gömlekten gayrı bir şey kalmamıştır. Nurun nura kavuşmasını istemiyor musun?" demiştir.⁵⁸ Sultan Veled her saat babasının yanına geldiği ve onun haline dayanmadığı rivayet edilmektedir. Mevlânâ onun bu hali üzerine şu gazeli buyurmuştur ve bu onun söylediği son gazeldir:

"Git başını yastığa koy, beni bırak, geceleri dönüp dolaşan bu zavallıdan vazgeç. /
Biz her gece sabahlara kadar yapayalnız sevda dalgaları arasında çırpınıp dururuz.
Arzu edersen gel bize lütfeyle, istersen git cefa eyle. / Benden kaç, hiç olmazsa

⁵⁴ Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, s. 62-64; Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, s.245-246.

⁵⁵ Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, s.247; Câmî, *Nefehatü'l Üns*, s. 610. Firuzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 117.

⁵⁶ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, c.II, s.141.

⁵⁷ Firuzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 138-142.

⁵⁸ Firuzanfer, *a.g.e*, s. 145; Câmî, *Nefehatü'l Üns*, s. 608.

belaya giriftar olma, selamet yolunu bul yürü, bela yolunu bırak. Gözyaşları dökerek gam köşesinde inliyoruz, gözyaşlarımızla yüz yerde değirmen kur. Bizi çekip götüren birisini mermer gibi sert bir gönlü var, adamı öldürdü de, kimsecikler ona, hiç olmazsa döktüğün kanının bahasını ver, diye söylemez / Güzel yüzlü padişahına vefalı olmak lazım gelmez; / Ey sarı yüzlü âşık! Sen, sabırlı ol, ahdine vefalı ol! / Ölmekten başka devası olmayan bir dert var, ben bu derde şifa bul diye nasıl söyleyeyim? / Dün gece rüyamda bir piri aşk diyarında gördüm bizim tarafa gel diye işaret etti.”⁵⁹

Gerek Konevî’ye söylediği sözde gerek bu son gazelinde ölüm hakkındaki görüşlerini ve beklentisini dile getiren Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, 5 Cemâziyelâhîr 672/17 Aralık 1273 Pazar günü vefat etmiştir.⁶⁰ Konya halkı derin teessürle hüzne boğulmuş ve cenaze töreninde küçük, büyük herkes hazır bulunmuştur. Onun, herkesin iyiliğini istemesi ve yüce gönüllülüğünü bilen gayrimüslimler de aynı derecede hüzne kapılmıştır.⁶¹ Sultan Veled bu hususta şöyle demiştir:

“Her mezhep ehli ona inanmıştı; her dinden, her topluluk, ona âşıktı. Mesih’e uyanlar, onu kendilerine mâbud edinmişlerdi; Mûsâ dîninden olanlar, onu Hûd gibi görüyorlardı. İsâ dinindekiler, o bizim İsâ’mızdı diyorlardı; Mûsâ dinindekiler, Mûsâ’mız. Müminse, Resûl’ün sırrı, nûru diyor, onu uçsuz bucaksız, büyük mü, büyük bir deniz görüyordu. Herkes, gamla yakasını yırtmada, herkes yanıp yakılarak başına toprak serpmeydi.”⁶²

Cenaze namazını kıldırmak için öne ilerleyen Sadreddin Konevi nâra atarak kendinden geçmiştir. Ardından yerine Kadı Siraceddin Urmevî (ö.682/1283) gelerek imamlık etmiştir.⁶³ Cenazesi babası Sultânü’l-Ulemâ’nın yanına bugünkü türbesine defnedilmiştir.⁶⁴

1.1.2. Eserleri

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî müritlerine ve dostlarına şifahi olarak fikirlerini aktarmanın yanı sıra bugüne dek her nesle ışık tutmuş eserler bırakmıştır. Onun şair olma yönü ilmini,

⁵⁹ Firuzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 148; Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafindakiler*, s.218.

⁶⁰ Sipehsâlâr, a.g.e, s.219; Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, s. 153; Câmî, *Nefehatü’l Üns*, s. 609.

⁶¹ Firuzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 148

⁶² Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, s. 153

⁶³ Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafindakiler*, s.220

⁶⁴ Firuzanfer, *Mevlâna Celâleddîn*, s. 150.

fikirlerini, duygu ve birikimlerini aktarma hususunda önemlidir. Nitekim okuyanı tesirinde bırakan bir üslubunun olduğu bilinmektedir. Mevlânâ, hayatı boyunca marifet kazanmak, nefsini kemale erdirmek ve fazilet elde etmekle meşgul olmuş kendisinden talep edilen ilmi ve maneviyatı öğretmiş, nakıs olanı tam etmek için gönüllere dokunmuştur. 66 yıllık ömründe sarf ettiği büyük bir çabanın neticesi olan eserleri buna delildir. Bununla birlikte onun eserlerini saymak, yaptıklarını, sözlerini ve insanlar üzerindeki etkilerini bilmek güçtür. Mevlânâ'nın şifahen öğrettiklerinin hepsinin kaydedilmemiş olması ve kaybolması ihtimal olarak değerlendirilmelidir.⁶⁵

Bu fikir göz önünde bulundurularak burada bahsettiğimiz bilinen beş eseri vardır. Bu eserlerinin tamamı Farsça yazılmıştır. Eserlerini şöyle sıralayabiliriz; *Dîvân-ı Kebîr*, *Mesnevî*, *Fîhi mâ Fîh*, *Mecâlis-i Seb'a* ve *Mektubât*.⁶⁶

1.1.3. Dîvân-ı Kebîr

Dîvân-ı Kebîr, gazeller ve rubailerden oluşan geniş hacimli bir eserdir. İhtiva ettiği şiirlerde genellikle Şems, Şems-i Tebrizî mahlaslarını kullandığından esere Dîvân-ı Şems veya Dîvân-ı Şems-i Tebrizî de denilmektedir. Bu bakımdan şiirlerin çoğu Mevlânâ'nın Şems ile buluşmasından sonraki döneme ait olduğu söylenebilir. Eserin yazma nüshaları 30.000 beyit ile 50.000 beyit arasında değişmektedir. Muteber sayılan nüshaları 43.000 beyitten fazladır. Dîvânın bazı basımları ile yazma nüshalarında Sultan Veled, Cemâleddîn-i İsfahânî, Enverî, Şems-i Tâbesî ve Şems-i Meşrikî'nin gazellerine de rastlanmaktadır. Dîvân'daki rubailer genellikle ayrı bir eser olarak derlenmiştir. *Dîvân-ı Kebîr*'in ilmî neşri B. Fîrûzanfer tarafından dokuz eski yazma nüshadan yararlanılarak *Külliyyât-ı Şems yâ Dîvân-ı Kebîr* adıyla yapılmıştır. Dîvân'daki rubailer Türkiye'de ilk olarak Veled Çelebi tarafından yayımlanmış ve 1942 rubai ihtiva eden bu eseri M. Nuri Gençosman *Mevlânâ'nın Rubaileri I-II* adıyla Türkçeye tercüme etmiştir. Hasan Âli Yücel 167 rubainin tercümesini, Latin harfleriyle yazılmış olarak *Seçme Rubailer* adıyla yayımlamıştır. Asaf Hâlet Çelebi'nin kendi el yazısıyla metin ve tercümesini ihtiva eden 276 rubai de *Mevlânâ'nın Rubaileri* adıyla neşredilmiştir. Abdülbaki Gölpınarlı eserden seçtiği 282 gazeli konu başlıklarıyla tasnif ederek *Dîvân-ı Kebîr*, *Güldeste* adıyla neşretmiştir. Ayrıca Gölpınarlı, Konya Mevlânâ Müzesi'nde bulunan 14 Ekim 1368'de

⁶⁵ Firuzanfer, a.g.e, s. 179.

⁶⁶ Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", 29: 441-448.

istinsahı tamamlanmış iki ciltlik nüshayı esas alarak tercüme etmiştir. Burada zikretmeyi önemli gördüğümüz bir başka isim de şüphesiz Reynold A. Nicholson'dır. İlk defa İngilizce'ye çevirdiği 48 gazeli metinleriyle birlikte *Selected Poems from the Dīvānī Shamsī Tabrīz* adıyla yayımlamıştır.⁶⁷

1.1.4. Mesnevî

Mesnevî, klasik doğu edebiyatının en önemli eserlerinden birisidir. Mevlânâ'nın altı defterden ve yaklaşık 25700 beyitten oluşan bu Farsça eserine *Mesnevî* adını vermesi eserin nazım şekline dayanmaktadır. Ancak eser *Mesnevî* adıyla yaygınlık kazandıktan sonra bu kelime zikredildiğinde artık akıllara nazım şekli değil Mevlânâ'nın eseri gelmektedir. Diğer *Mesnevî*lerden ayırt etmek için de *Meşnevî-i Mevlevî*, *Meşnevî-i Ma'nevî* ve *Meşnevî-i Şerîf* gibi isimlerle anılmıştır. Mevlânâ'nın bir irşat kitabı olarak tanıttığı *Meşnevî*, bir metnin insan ve toplumu nasıl dönüştürebileceğinin örneği sayılmaktadır. Nitekim Abdurrahman Câmî'nin onun için söylediği, “Peygamber değil fakat kitabı vardır” sözü *Meşnevî*'nin bu özelliğine işaret etmektedir. Eflâkî'nin rivayetine göre *Mesnevî*'nin yazılmaya başlanması Mevlânâ'nın halifesi Hüsameddin Çelebi'nin niyazıyla olmuştur. Çelebi bu hususta ricalarını dile getirdikten sonra Mevlânâ, “Bu fikir sizin kalbinize gelmeden önce gayb âleminden bu manzum kitabın telifi kalbime ilham olundu” diyerek eserin ilk on sekiz beytini sarığının içinden çıkarıp Hüsameddin Çelebi'ye vermiş ve eserin kaleme alınma süreci bu olayın ardından başlamıştır. Eserin ne zaman yazıldığına dair kesin bir bilgimiz yoktur. Fakat Mevlânâ ikinci cildin yazımına 13 Mayıs 1264 tarihinde başladığını ve ilk cildin bitiminin ardından bir süre ara verildiğini bildirmektedir. Bu duraklama sürecinin sebebini Eflâkî, eserin kâtibi Hüsameddin Çelebi'nin hanımının vefatı olduğunu ve bu sürenin iki yıl sürdüğünü rivayet etmektedir (*Ariflerin Menkıbeleri*, II, 168). Eserde muhteva ve şekil açısından bir sistem takip edilmemiştir. Hüsameddin Çelebi, Mevlânâ'nın beyitleri yazdırırken hiçbir kitaba müracaat etmediğini, eline kalem dahi almadığını, medresede, hamamda, Meram'da aklına ne geldiyse aktardığını ve kendisinin de kaydettiğini söylemektedir. Eserin her cildi tamamlandığında Mevlânâ'ya mukabele edilmiş ve o da düzeltilecek yerleri Çelebi'ye bildirmiştir. *Mesnevî* aruzun remel bahriyle (fâilâtun

⁶⁷ Tahsin Yazıcı, “Dîvân-ı Kebîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, 9: 432-433.

fâilâtun fâilun) yazılmıştır. Ancak Mevlânâ eserin şekil, aruz ve şiirden ibaret olmadığını asıl amacının manasının muhatabına ulaşması olduğunu zikretmiştir. O, eserine muhteva ve mana itibarıyla “Keşşâfü’l-Kurân”, “Fıkıh-ı Ekber”, “Saykalü’l-Ervâh” ve “Hüsâmînâme” gibi isimler de vermiştir. *Mesnevî*’nin günümüz Türkçesine ilk çevirisi Veled Çelebi İzbudak tarafından gerçekleştirilmiş ardından Abdülbaki Gölpınarlı tarafından kısmen şerh edilmiş ve Şefik Can eliyle de konu tasnifi yapılarak farklı çeviriler neşredilmiştir. Ayrıca Adnan Karaismailoğlu, Mehmet Kanar ve Hicabi Kırlangıç’ın da birer tercümesi bulunmaktadır. *Mesnevî* Türkçe dışında çoğu dile çevrilmiştir. Bunlar arasında R. A. Nicholson’ın (ö. 1945) İngilizce çevirisi ve şerhi ile Eva de Vitray Meyerovitch ile Cemşid Murtazavî’nin birlikte hazırladıkları Fransızca çeviri önemlidir.⁶⁸

1.1.5. Fîhi Mâ Fîh

Fîhi mâ Fîh, Mevlânâ’nın sağlığında yaptığı sohbetlerinin oğlu Sultan Veled ve diğer müritlerinin kaydedilmesiyle ve vefatından sonra derlenmesiyle meydana gelmiştir. Eser, yazma nüshalarda *Esrâr-ı Celîl*, *Esrârü’l-Celâliyye*, *Kitâbü’n-Neşâ’ih li-Celâlidîn*, *Risâle-i Sulţân Veled* gibi farklı isimlerle anılmıştır. Daha sonralarda “İçindekiler içindedir, ondaki ondadır, ne varsa ondadır” gibi anlamlara gelen ve İbnü’l-Ârabî’nin *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye’sinde* yer alan bir ifadeye de dayandırılan *Fîhi mâ Fîh* adıyla tanınmıştır. Yazmalarında bölüm sayısı farklılıklar gösteren eserin altısı Arapça, diğerleri Farsça olmak üzere yaklaşık yetmiş beş bölümü bulunmaktadır. Bölümler ayet ve hadis yorumu, Mevlânâ’ya sorulan bir soru veya güncel bir olaya binaen başlamakta ve konuyla ilgili bilgiler vermektedir. Bunların yanı sıra tasavvufî menkıbeler, klasik Şark hikâyeleri, efsane ve masallar malzeme olarak kullanılmış Moğolların zulmü zikredilmiş ve yenilecekleri hususuna değinilmiştir. Eser, ilk olarak Tahran ve Hindistan’da basılmış bu iki baskı ve altı nüshasını kaynak edinerek ilmî neşri B. Fûrûzanfer tarafından yapılmıştır. Türkçeye tercümesi de bu neşre dayanarak Meliha Ülker Anbarcıoğlu tarafından yapılmıştır. Bunun yanında Gölpınarlı da eseri Türkiye kütüphanelerindeki yazma nüshalarından faydalanarak yeniden tertip etmiş ve Türkçeye çevirmiştir. Ahmet Avni Konuk’un Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi’nde bulunan tercümesi ise Selçuk

⁶⁸ Semih Ceyhan, “Mesnevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara, TDV Yayınları, 2004, 29: 325-334; Ayrıca bkz. Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Mesnevî-i Ma’nevi*, ss. 22-26

Eraydın tarafından neşredilmiştir. Eserin batıdaki neşri Eva de Vitray Meyerovitch tarafından *Le Livre du Dedans* adıyla Fransızca olmuştur⁶⁹

1.1.6. Mecâlis-i Seb'a

Mecâlis-i Seb'a, Mevlânâ'nın vaaz ve sohbetlerinde yaptığı konuşmalardan oluşmaktadır. Bu sohbetlerde bahsedilen mevzu ile ilgili ayet ve hadislerin açıklanması ve Senâî, Attâr gibi şairlerin şiirleri, Meşnevî'de anlatılan bazı hikâyeler ve Dîvân-ı Kebîr'den gazeller yer almıştır. Eser, Feridun Nafiz Uzluk tarafından Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'ndeki 1386 tarihli nüshası esas alınarak *Mevlânâ'nın Yedi Öğüdü* adıyla iki defa neşredilmiştir. Ayrıca Abdülbaki Gölpınarlı da Konya nüshasını esas alıp eseri Türkçeye çevirmiştir.⁷⁰

1.1.7. Mektubât

Mektubât, Mevlânâ'nın farklı sebeplerle yakınlarına, çocuklarına, müritlerine ve çoğu yöneticilere ihtiyaç sahiplerinin taleplerini bildirmek maksadıyla yazdığı mektuplardan meydana gelmektedir. Eser, Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki bir nüshası esas alınarak F. Nafiz Uzluk tarafından neşredilmiş akabinde bu matbu eserle Konya Mevlânâ Müzesi'ndeki nüshası karşılaştırılıp farklılıklar eserin sonuna eklenerek düzenlenmiştir. Gölpınarlı da eseri muhtelif kütüphanelerdeki altı nüshasına dayanarak Türkçeye çevirmiştir.⁷¹

1.2. Batı'daki Mevlânâ Algısının Gelişimi ve Tarihsel Çerçevenin Tespiti

Batılı insanlar bugün içinde bulunduğu liberal kapitalist düzenin sınırları nedeniyle manevi bir arayış içine girmektedir. İnsanlığın kurtuluşunu hümanist ve materyalist bir yaşamda görenler gün geçtikçe güçlerini yitirmektedir. Her birey ekonomik ve sosyal kariyer elde etme yarışı içinde manevi bir bunalıma sürüklenmektedir. Bu sürüklenme içinde iletişim sistemleri müdahalelerle bozulmaktadır. Bu müdahalelerle şekillenen düşünce sistemi ahlaki ve zihni yönelimleri de şekillendirmektedir. Batılı insanın dini duyguları dışlanmış yahut dünyevileşmiştir. Bundan çok öncesine dayanan Papa'nın

⁶⁹ Mehmet Demirci, "Fîhi Mâ Fih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1996, 13: 58-59.

⁷⁰ Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, 29: 441-448.

⁷¹ Reşat Öngören, *a.g.m.*, s.447.

masumiyeti fikri, din adamlarının çıkarları ve kurumsallaşmasına Hristiyan mistisizmi tarafından karşı çıkmıştır. 3. yy. itibarıyla Hristiyan mistisizmi çeşitli azizler tarafından oluşturulan gnostisizm, asetizm gibi akımlarla ortaya çıkmıştır. Bu süreçte Müslüman âlimler de Kur'an-ı Kerim'in mesajını ve İslam maneviyatını Avrupa'ya taşımıştır. Bu manevi yaşam öğretisi ile 325 yılında İznik Konsülünden çıkan itikadi anlayışa karşı bir tavır sergileyen azizlerin manevi yaşayış usulleri benzerlik göstermektedir. Bu azizlerin karşısında yer alan dünyada gelişen insan ruhunu tanımanın maddi zenginlikle gerçekleşeceğine dayanan inanç sistemi bugün tamamen bozulmuştur. Batı, bu sebeple mârifetullahtan yani Allah'ı bilmekten oldukça uzaktır. Bu durumun geldiği nokta Allah'ı sosyal bir fenomen ve inanç sistemlerini bâtıl olduğu fikrine evrilmiştir. Ayrıca Batı'da maneviyat gnostisizm, agnostisizm ve ezoterizm gibi akımlardan beslenmektedir.⁷² Bu durum da bir çıkar yol arayan insanları başka bir çıkmaza doğru itmektedir.

Şunu da net ifade etmek gerekir ki ilk zamanlarda Batı ülkelerindeki Hristiyanlık insanların aradığı temel manevi arzuyu karşılayacak cevaplara sahipti. Ancak zamanla Batı'da insanların artık bu cevaplarla yetinmedikleri görülmektedir. Oluşan bu boşluğu doldurmak isteyen Batılılar önce yoga gibi etkinliklere yönelmiştir. Bundan kısa süre sonra da tasavvufa ilgi duyulmuştur. Ancak bu yönelişin sağlıklı temeller üzerine oturtulmadığı yerlerde tasavvuf ile ilgisi olmayan faaliyetler görülmektedir. Özellikle psikoterapistlerin grup terapilerinde manevi geleneklerden pek çok tekniği uygulamaları, bu anlayışı şekillendirmektedir. Bu manada Mevlânâ'nın şiirleri iç dünyalarına doğrudan dokunmaktadır. Batılılar, İslam hakkında bir bilgiye sahip olmadan Mevlânâ ile ilgilenmektedir. Bu sebeple onu kendilerine hitap ediyor gibi içselleştirmek suretiyle *Mesnevî*'deki mesajları anlamaktadır. Onun yönlendirmesiyle bağışlayıcı, sonsuz rahmeti olan Allah'ın mesajına erişmekte ve sorunlarına cevaplar bulmaktadır. Aslında bu süreç Batılılara yabancı değildir. Onlar Hristiyan inanışlarında da böyle bir Tanrı tasavvuruna sahiplerdir. Ancak Tanrı'ya ulaşmaları kilisenin elindedir. Kilisenin dogmalarından ve bu zor yolculuktan sıyrılıp bir başına kalmaktadır. Bu sebeple Batılılar Mevlânâ'nın bahsettiği tasavvuru anlamakta çok zorlanmamaktadır. Bu da onu cazip kılmaktadır.⁷³ Fakat bu durumun arka planında İslam'dan uzak bir Mevlânâ algısı geliştirmeye

⁷² Fourcroy, "İslam Tasavvufu ve Batı", VIII. Milli Mevlânâ Kongresi – Tebliğler, S.Ü Basımevi, Konya, 1997. s.22-23.

⁷³ Süleyman Wolf Bahn, "Modern Batı Dünyasında Mevlânâ'nın Önemi", Uluslararası Mevânâ Bilgi Şöleni – Bildiriler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000. s.469-470.

Çalışanlar da vardır. Hatta durumun bir diğeri i yzyise Batı'da İslam'dan uzak bir Mevlânâ kimliğı oluşturma problemidir. Rozina Ali, Mevlânâ'nın Chris Martin, Madonna ve Tilda Swinton gibi ünlülerin manevi yolculuklarına katkı sağıladığını ve hatta onların çalışmalarında Mevlânâ şiirlerine yer verdiklerinden bahseder. Bunun yanında batıda sosyal medya üzerinden motive edici aforizmaları Mevlânâ'ya atıfla paylaşılmaktadır. “Derede balık tutmak istiyorsan ıslanmayı göze alacaksın”, “her anda ruhumu marangoz kalemiyle şekillendiriyorum, ben kendi ruhumun marangozuyum” gibi sözler Mevlânâ adıyla paylaşılmaktadır. Bu sosyal medya paylaşımları özellikle Amerika'da Mevlânâ kimliğini zedeleyen bir unsur olarak karşımıza çıkar. Amerika'da Mevlânâ genel olarak Coleman Barks'ın tercümeleriyle tanınmaktadır. Mevlânâ, sufi, mistik, aydın kişi olarak bilinse de Müslüman kimliğı ile anılmadığını da belirtmek gerekir. İslam dini ve Mevlânâ iki farklı kutup olarak görülmektedir. Rutgers niversitesi'nde tasavvuf uzman olan Jawid Mojaddedi bu durumu şöyle açıklar: “insanların Rumi'nin İngilizcedeki hâlini sevmeleri güzel. Bu, belki de kültürü ve dini kesip atma pahasına elde edebileceğiniz bir dl.” Duke niversitesi'nde Profesör mid Safi de Brintanya'da Viktorya devrindeki bazı ilahiyatçı ve çevirmenlerin Mevlânâ şiirlerini “l dini” olarak gördükleri İslam'la bağıdaştıramadıklarını söyler. Hatta Safi, bu çevirmenlerin, Mevlânâ'nın İslam yüzünden değıl İslam'a rağımen tasavvufa meyilli olduğunu düşündüklerini aktarır. Bu sebeple batı'da Rm ve İslam'ın ayrı şeyler olduğunu düşünen bir grup olduğu söylenebilir. Safi, Mevlânâ şiirlerini eviren ve Amerika'ya tanıtmaya çalışmasıyla övdüğü Barks ile yaptığını sohbetle Barks'ın, Rumi şiirlerinden, insanın kalbini açan ve dile dklemeyecek bir sır, olarak bahsettiğini söyler. Fakat dile dklemeyeni aktarmak için Rumi şiirlerinden koptuğunu ve böylece İslam'a olan atıfları kökten sildğini söyler. Kendisine bu durum sorulduğunda ise İslam atıfları bilerek silip silmediğini anımsamadığını aktarır. Bir başka taraftan Deepak Chopra da, “*The Love Poems of Rm*” adlı eserinin girişinde şiirlerde yakaladığını ruh hâllerininin özünü koruyup yeni şiirler yazdığını söyler. Safi bu durumun “şiirlerde bir tür manevi sömürgecilik” olarak niteler. Ona göre, bu şiirler Müslümanların yaşadığını maneviyatı atlayıp, onu silikleştirmekte ve kendince işgal etmektedir. Ali'ye göre de dinin göz ardı edilmesi kötü sonuçlar doğurmaktadır. Örneğın Trump'ın güvenlik şefi Michael Flynn, İslam'ı “kanseri” olarak nitelendirmektedir. Bunun yanında bugün bazı siyasetçiler, Batılı olmayanların ve siyahi kesimlerin medeniyete hiç katkıda

sağlamadığını ileri sürerek ırkçı bir yaklaşım sergilemektedir.⁷⁴ Bu anlamda Batı’da Mevlânâ’yı iki farklı düşünceyle tanıyanların olduğunu da belirtmek gerekir.

Mevlânâ’nın başka dinlere karşı müsamahakâr duruşu, onun yanlış anlaşılmasına da sebebiyet vermektedir. Onu böylesine hoşgörülü gören Batılılar, bunun için onun türbesine akın etmekte, hatta içlerinde Mevlevî olanlar çıkıp ihtida ettiği halde, bazıları da Mevlevî olmak için İslam’ı seçmeyi bir zorunluluk olarak görmemektedir. Alan Godlas’ın “Muslim”, “non-Muslim”, “semi-Muslim” şeklindeki tasnifinde, “non-Muslim” ve “quasi-Muslim” grubuna dâhil olan Batılı Mevlevîlerin yanı sıra Franklin Lewis’in “Unchurched Spirituality” (Mabedsiz Maneviyat) şeklinde ifade ettiği “bütün dinlerden azâde” bir Mevlânâ portresi çizen Batılı sufiler de bulunmaktadır. Sosyologlara göre bu gruplar “New Age Movements” kapsamında farklı dinlerden esinlenerek belirsiz, sinkretik, eklektik ve heterojen bir çizgi çizerler.⁷⁵

Batı insanı mistik yolculuğunda hiçbir surette İslam ile karşılaşma ihtiyacı duymasa da içinde bulunduğu arayış bazılarını kendi dinlerinden vazgeçmeye itmektedir. Böylece manevi yolculuğuna başlayanlar Mevlânâ’nın ışıyla İslam ile karşılaşmaktadır. Ancak bu karşılaşma cebren değil hür bir irade sonucu gerçekleşmektedir. Mevlânâ bu noktada İslam’ı kabul eden maneviyat yolcularını daha da öteye götürerek bir “aşk” tasavvuru geliştirmektedir. Bu anlamda Mevlânâ, cihanşümul anlamda her insan için bir yol gösterici konumunda olmaktadır. Ancak kimileri için de Mevlânâ Amerika’da yenilenmenin manevi öncüsü olabilecek bir kimsedir. Onlar orta çağda azizler eliyle ortaya çıkan esrik tesirin bugün “Rûmî” olarak andıkları Mevlânâ’nın tasavvuf geleneğinde yeniden ortaya çıktığını düşünmekte ve aynı zamanda beyitlerini eski gnostisizmin ve karizmatik hareketlerin yeniden canlanması olarak görmektedir. Hatta Mevlânâ, Amerikalıları tehdit eden azınlıklar problemi ve psikolojik bunalım problemi gibi sorunların bir tür şifacısı haline gelmektedir.⁷⁶ Bu durum akla ilk olarak Mevlânâ’nın Amerikalılar için Hristiyan azizlerin geleneğini devam ettiren bir kimse olarak algılandığı

⁷⁴ The New Yorker, *The Erasure of Islam from the Poetry of Rumi*, Erişim adresi: <https://www.newyorker.com/books/page-turner/the-erasure-of-islam-from-the-poetry-of-rumi> E.T. 29/12/2022

⁷⁵ Hülya Küçük, *Batı’da Gözardı Edilmek İstenen “Müslüman” Mevlâna*, Dünyada Mevlâna İzleri – Bildiriler, Sumam, Konya, 2010. s. 127.

⁷⁶ Amira El-Zein, *Amerika Birleşik Devletleri’nde Ruhani Tüketim: Rûmî Fenomeni*, trc. Mustafa Özbaş, Sufi Araştırmaları, Medar, 2010. ss. 107-111.

düşüncesini getirmektedir. Bu da İslam'dan ayrı bir Mevlânâ kimliği oluşturma çabasının var olduğu düşüncesini desteklemektedir.

Amerikalılar'ın Mevlânâ hakkındaki fikirlerini Andrew Harvey'in sözleri açıkça ortaya koymaktadır: “Rûmî gittikçe sadece üstün bir şair olarak değil, aynı zamanda ölmekte olan uygarlığımızın döküntüleri içerisinde korkunç eşitsizliklere karşı mücadele için doğan yeni mistik rönesansın temel bir rehberi olarak görünmektedir.”⁷⁷

1.2.1. 16-18. Yüzyıl Batılı Seyahatnamelerinde Mevlânâ ve Mevlevîlik

Batı insanının Mevlânâ fikrini anlamak için öncelikle Batılıların Mevlânâ ile nasıl tanıştıklarına değinmek gerekmektedir. Mevlânâ kendi yaşadığı dönemde de daha önce bahsettiğimiz gibi gayrimüslimlerle ve batıyla çeşitli sebeplerle münasebette bulunmuştur. Eflâki'nin rivayetlerinde geçen, bir Rum mimarla Mevlânâ arasında geçen iman ve korku diyalogu,⁷⁸ Mevlânâ'nın bir rahiple karşılaşması ve rahibin Müslüman olması,⁷⁹ Kaluyan ve Aynüddeve adında sanatında mahir iki rum ressamın Mevlânâ'nın müridi olması,⁸⁰ zengin bir tüccarın, Mevlânâ'ya zararlarının sebebini sorunca Mevlânâ'nın Batı Frengistan'dan geçerken Frenk bir dervişin başına tükürdüğünü ve ondan nefret ettiğini ve o azizin gönlünün incindiğini, felaketlerin sebebinin bu olduğunu söyleyip helallik almasını tavsiye etmesi⁸¹ gibi örneklerde Mevlânâ gayrimüslimlerle sık sık iletişim halinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlamda Batılıların Mevlânâ ile tanışmalarının kendi döneminden başladığı görülmektedir. Fakat buradan anlaşılabileceği üzere bu durum Anadolu sınırlarını aşmamıştır.

Mevlânâ'yı tanıma noktasında önemli sayılabilecek atılım ancak 16. yy içerisinde İstanbul'da Galata Mevlevihanesi'ni ziyaret eden seyyahlar aracılığıyla olmuştur. Bunun öncesinde Batı'nın Mevlânâ'yı tanıdığına dair net bir bilgimiz yoktur. Fakat Mevlânâ'nın kendi döneminden itibaren Anadolu'daki Rumların Avrupa'ya yapabilecekleri ziyaretlerde ondan bahsedebileceği de hayatın seyri içerisinde düşünülebilse de buna dair bir belgeye rastlayamıyoruz. 16. yy.dan itibaren İstanbul'a gelen seyyahlar Galata

⁷⁷ El-Zein, *a.g.m.* s. 110.

⁷⁸ Eflâki, *Ariflerin Menkıbeleri*, c.I, s.436.

⁷⁹ Eflâki, *a.g.e.*, c.I, s.198.

⁸⁰ Eflâki, *a.g.e.*, c.I, s.489.

⁸¹ Eflâki, *a.g.e.*, c.I, s.171.

Mevlevhanesi'ne götürülür⁸² ve beraber semâ' ayini izlenir akabinde Mevlevihane şeyhi ile hasbihal edilirdi. Seyyahlar burada edindikleri tecrübelerini yazılarına aktarırlardı.⁸³ Batılılar ilim için seyahat ediyor olsa da gerçekte tek tipleşip eskiyen bir kıta üzerinde bulamadıkları renkli ve canlı hissiyatı peşinde olmuştur. Her ne kadar seyahatnamelerde Mevlânâ ve Mevlevîlikten söz edilse de ana amaç olarak görüldüğü söylenemez.⁸⁴

16. yy. öncesinde bir bilgiye rastlamasak da belki en eski seyahatnamelerden birini yazdığı sayılabilecek Macar Georgious'un seyahatnamesi zikredilebilir. Mihlbach'ta 16 yaşındayken esir düşerek Osmanlı topraklarına getirilip 1458 yılında serbest kalan Georgious, İslam'ı ve özellikle tasavvufî tirakatları incelemiş ve gözlemlerini *Tractatus de Moribus, Conditionibus et Nequicia Turcorum* adlı bir kitapta toplayıp 1481 yılında yayımlatmıştır. Anadolu'da kaldığı sürede kendi inancın kısa süreli şüphe duysa da bir süre sonra Katolik inancını onarmış ve burada gördüklerini “şeytani yanılsamalar” olarak yorumlamıştır. Georgious, Mevlevî semâ'ını Latinceye “czamach” olarak tercüme edip ayrıntılı betimle vermiştir. Mevlânâ ve Mevlevîleri ismen anmamıştır.⁸⁵

1577-1581 yılları arasında Avusturya elçilik heyetiyle birlikte İstanbul'u gezen ve ilk Türkiye seyahatnamelerinden birini yazan Alman seyyah Salomon Schweigger (ö. 1622), İslam dini ve Müslümanlardan bahsetmiştir. Schweigger'in tanık olduğu tarikatlar ve dervişler kendisinde müspet bir fikir uyandırmamıştır.

1610 yılında İstanbul'dan izlenimlerini aktaran İngiliz seyyah George Sandys (ö. 1644) Galata Mevlevîhanesi'nde çok sık semâ' seyretmiş, dervişlerin “hayvanlar gibi boylu boyunca yere uzanarak” düşene kadar devamlı döndükleri şeklinde ilginç yorumlarda bulunur. Ona göre Mevlevîhaneye kadınların girmelerine müsaade edilmemektedir.⁸⁶

⁸² Batı'da basılmış olan seyahatnâmelerin neredeyse tamamında Galata Mevlevîhânesi'nden söz edilir. Bu sebeple Galata Mevlevîhanesi, İstanbul'u ziyaret eden ve Pera'da ikamet eden yabancıların uğrak yeri olmuştur. 19. yüzyıla ait turist rehberlerinde de buranın kesinlikle ziyaret edilmesi tavsiye edilir. Bkz. M. Baha Tanman, “Galata Mevlevîhânesi”, *DİA*, 13: 318.

⁸³ Nuri Şimşekler ve Esin Çelebi Bayru, “Mevlânâ'dan Mevlâ'ya Ulaşanlar” Yurtdışındaki Yabancı Mevlevîler, Uluslararası Mevlânâ Vakfı. Konya. 2012. s. 5.

⁸⁴ Rıza Duru, *Mevlevîname; Çeviri Metinlerle ve Resimlerle Batılı Seyahatnamelerinde Mevlevîlik*, Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2015. s. 40-41.

⁸⁵ Franklin Lewis, Franklin Lewis, *Rûmî, Past and Present, East and West: The Life, Teachings and Poetry of Jalal al-Din Rûmî*, Oneworld Publications, England, 2000. s. 499.

⁸⁶ George Sandys, *Sandys Travels Containing an History of the Original and Present State of the Turkish Empire*, John Williams Junior, London, 1673. s. 43; Rıza Duru, *Mevlevîname*, s. 126.

1614 yılında İtalyan seyyah Pietro Della Valle, İstanbul'a gemiş ve burada bir yıl kalmıştır. Bu süre zarfında Galata Mevlevîhanesi'nde gördüklerini 25 Ekim 1614 tarihli mektubunda yazmıştır. Valle de Sandys gibi benzer gözlemlerde bulunmuş ve dervişler için, “ağızlarından iğrenç köpükler saçarak, nefeslerinin ve göğüslerinin olanca kuvvetiyle Hû diye çokça bağırırlar” şeklinde bir yorum getirmiştir. Vella kadınlar hakkında da dervişlere “aşâğılık şeyler olarak kadınlara hiddet⁸⁷ duyarlar” diyerek bir itham da bulunur ve çoğunun çocuklara aşka muvafakat ettiklerini ifade eder.⁸⁸ Ancak bu görüşünün bir dayanağından söz edilmez.⁸⁹

1654 yılında Osmanlı iç siyaseti hakkında incelemeler yapan Du Loir de *Les voyages du sieur Du Loir* adıyla yayımladığı mektuplarında Mevlevî törenlerini anlatmıştır.⁹⁰ 1657 ile 1658 yıllarına gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğunu ziyaret eden İsveçli diplomat Claes Ralamb (ö. 1698) iki yüz sayfalık kapsamlı defterinde 18 sayfasını Müslümanlara ayırmış ve İslam'ın ilkelerini objektif bir şekilde sunmuştur.⁹¹ Mevlevileri ve semâ' ayinini de yine tarafsızca anlatmıştır.

1655 yılında İstanbul'a gelen Fransız seyyah ve botanikçi Jean de Thevenot⁹², “bir Fransız olarak, aşinalığım bulunan musikicilerin iskelesine yerleştim”⁹³ der. Mevlevîhanede gördüğü herkesi sadece “derviş” olarak zikreden seyyah, onları Müslüman münzevîlerin en bilinen ve en edeplileri olarak ifade eder.⁹⁴ Thevenot, izlediği semâ'ın kendisine yorgunluk getirmediğini söylemiştir. Bunun yanında genel bir kaideyle tüm derviş ve velileri kendilerini Allah ile görüşür şekilde gösterdikleri için mürailikle suçlamış ve onların kötü adetlere bulaştığını düşünmüştür.⁹⁵

⁸⁷ Tırnak içindeki cümleler, motamot olmamak üzere Rıza Duru'nun çevirilerinden daha uygun gördüğümüz şekilde aktarılmıştır. Detaylı tercümeler için bkz. Rıza Duru, *Mevlevîname*, s.611.

⁸⁸ Pietro Della Valle, *Viaggi di Pietro Della Valle il Pellegrino*, hzl. Mario Schipano, G. Gancia, Brighton, 1843. s.47.

⁸⁹ Rıza Duru, *Mevlevîname*, s.141.

⁹⁰ Franklin Lewis, *a.g.e.*, s. 500.

⁹¹ Claes Ralamb, *Diarium under Resa till Konstantinopel 1657-1658*, hzl. Christian Callmer, Kungl. Samfundet för Utgivande av Handskrifter rörande Skandinaviens Historia, Stockholm, 1963. s.212-229.

⁹² Seyyahın izlenimleri için bkz. Jean de Thevenot *Voyages de Mr. de Thevenot en Europe, Asie et Afrique*, c. I, Michel Charles le Céne, Amsterdam, 1727. ss. 168-171

⁹³ Rıza Duru, *Mevlevîname*, s.91.

⁹⁴ Rıza Duru, *Mevlevîname*, s.139.

⁹⁵ Rıza Duru, *Mevlevîname*, s.216.

1676 yılında Galata Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden İngiliz papaz ve ilim adamı John Colville Covel⁹⁶ (ö.1722), burada neyzenbaşı Derviş Mustafa'yla görüşür ve ondan tekkenin bütçesi, şeyh ve dervişlerin maaşları, ney fiyatları üzerine tafsilat edinir.⁹⁷

İngiliz diplomat Paul Ricaut (ö.1700), Kraliyet Cemiyetinin azası 1677-78 yıllarında İzmir'de İngiltere şehbenderi olarak görev yapmıştır. 17 yıl Anadolu'da kalan Ricaut buradaki gezilerini yazmış ve bu yazılarında Mevlevîlere de genişçe yer vermiştir.⁹⁸ Ricaut 1660 sonlarında Konya'da Mevlevîlerin sayısının dört yüzün üstünde olduğunu söyler.⁹⁹ Semâ' öncesinde ifa edilen vaaz, tefsir veya şerhten bahsetmiştir. Kurân'dan bazı iktibasların verildiği vaazlarda şeyhlerinin önünde yarım ay şeklinde diz çökmüş dervişlerin gözlerinin yere baktığını ve sessiz kaldıklarını hatta yutkunmadıklarını anlatır. Dervişlerin bu durumunu heykellere benzetmiştir.¹⁰⁰

1690'lı yıllarda Gemelli Careri, *Voyage du Tour du Monde Traduit de L'Italien de Gemelli Careri*¹⁰¹ adlı eserinde Bursa'da izlediği İstanbul, Bursa ve Edirne'de gezdiği Mevlevîhanelerden ve semâ' ayininden söz etmiştir.

1699 yılında Fransız seyyah Aubry de la Motraye (ö.1743) Galata Mevlevîhanesi'nde iki saati aşkın bir semâ' seyrettiğini aktarır.¹⁰² Motraye iki saatten fazla süren semâ'ın sonunda, dervişlerin "cebrî tahrike rağmen, bütün gün boyunca hiçbir şey yapmadan oturmuş gibi sessiz" kaldıklarını anlatır.¹⁰³ Motraye yazısına üstüne harflerle işaret konulmuş bir gravür de eklemiş; burada şeyh, mutrib heyeti, açılan tennureler ve dervişlerin secdeye varmaları tasvir edilmiş ve anlatılmıştır.¹⁰⁴

Fransız tacir, hekim Paul Lucas, 1699-1717 tarihler arasında üç kez seyahat gerçekleştirmiştir. Bu seyahatleri arasında Türkiye de vardır. *Voyage du Sieur Paul Lucas*

⁹⁶ İzlenimleri için bkz. John Covel, "Extract from the Diaries of Dr. John Covel, 1670-1679", Early Voyages and Travels in the Levant, hzl. J. Theodore Bent, Hakluyt Society, London, 1893. s. 168-170.

⁹⁷ Rıza Duru, *Mevlevîname*, s. 68.

⁹⁸ İzlenimleri için Paul Ricaut, *The History of the Present State of the Ottoman Empire*, (Containing the Maxims of the Turkish Polity, the Most Material Points of the Mahometan Religion, Their Sects and Heresies, Their Convents and Religious Votaries...), London, 1670. ss. 135-142.

⁹⁹ Rıza Duru, *Mevlevîname*, s.56

¹⁰⁰ Rıza Duru, *Mevlevîname*, s.98.

¹⁰¹ Bkz. Gemelli Careri, *Voyage du Tour du Monde Traduit de L'Italien de Gemelli Careri*, Etienne Ganeau, Paris, 1719.

¹⁰² İzlenimleri için bkz. Aubry de la Motraye, *Voyages du Sr. A. De la Motraye en Europe, Asie et Afrique*, T. Johnson et J. van Duren, La Haye, 1727. c. 1, ss. 228-232.

¹⁰³ Rıza Duru, *Mevlevîname*, s.127.

¹⁰⁴ Rıza Duru, *Mevlevîname*, s.43.

*fait par Ordre du Roy dans la Grece, l'Asie Mineure, la Macedoine et l'Afrique*¹⁰⁵ adlı eserinde Konya kısmında *Molla Hünkâr* olarak andığı Mevlânâ'dan bahsetmiştir. Ayrıca Epsepi adında bir psikoposla olan hikâyesini aktarır.¹⁰⁶ Fransız botanik mütehassısı Joseph Pitton de Tournefort de 1699 yılında botanik araştırmaları yapmak için görevlendirilmiştir. 1701 yılında İstanbul'a gelip Anadolu'da çeşitli ziyaretlerde bulunmuş ve kitaplaştıramadığı *Relation d'un Voyage du Levant* adlı eserinde Mevlevîlerden bahsetmiştir.¹⁰⁷ Burada Mevlevîlerin gündelik kıyafetini tarif eder. Aktardığına göre bu kıyafetlerin gömleğini istedikleri zaman düğmelerler, ancak göğüsleri ekseri kuşaklarına kadar açıktır. Kuşakları siyah deridendir. Cepkenlerinin kolları geniştir, bunun üstüne kolları dirseklerine kadar inen bir mintan giyerler. Bacakları çıplaktır ve alelâde bir terlik kullanırlar.¹⁰⁸ Ayrıca Tournefort izlediği semâ'ı bir komedi yani taklit oyunu olarak niteler. Tournefort'un kitabı ölümünden sonra 1717'de ilk baskısını yapmıştır.¹⁰⁹

Boğdan'ın voyvodası Constantin Cantimir'in oğlu siyasetçi ve oryantalist Demetrius Cantimir, 1710 yılında İstanbul'a gelmiş ve burada 22 yıl kalmıştır. Cantimir, 1743'te yayımlanan *Histoire de l'Empire Othoman où se Voyent les Causes de son Aggrandissement et de sa Decadence* adlı eserinde Mevlevî dervişlerden bahsetmiştir. 1755 yılında İstanbul'a gelen Macar asıllı Fransız François de Tott de 1784 yılında yayımlanan eseri *Mémoires du Baron de Tott sur les Turcs et les Tartares*'inde Mevlevîlerden bahsedenler arasındadır.¹¹⁰

Mevlevîlerle ilgili bilgi veren bir başka seyyah İngiliz Lady Mary Wortley Montagu (ö. 1762)'dur. O da yazdığı bir mektupta seyrettiği semâ'nın garip ama estetik olduğunu ifade etmiştir.¹¹¹ Doğu Akdeniz'e yaptığı seyahatlerde edindiği bilgileri "*Ein Digters Bazar*" adlı eserinde aktaran Danimarkalı yazar Hans Christian Andersen (ö. 1875)'in izlenimleri de önemlidir.¹¹² Trablusgarp ziyaretinden döndükten sonra Üsküdar'a gelen Andersen,

¹⁰⁵ Paul Lucas, *Voyage du Sieur Paul Lucas fait par Ordre du Roy dans la Grece, l'Asie Mineure, la Macedoine et l'Afrique*, vol.1, Nicolas Simart, Paris, 1712. s. 192-199.

¹⁰⁶ Rıza Duru, *Mevlevîname*, s.234-236.

¹⁰⁷ Pitton de Tournefort, *Relation d'un Voyage du Levant*, vol. 2, La Compagnie, Amsterdam, 1743. s. 56.

¹⁰⁸ Rıza Duru, *Mevlevîname*, s.146.

¹⁰⁹ Rıza Duru, *Mevlevîname*, s. 624.

¹¹⁰ Rıza Duru, *Mevlevîname*, s. 553.

¹¹¹ Robert Halsband, "*The Complete Letters of Lady Mary Wortley Montagu 1708-1720 (Volume 1)*" Clarendon Press, Oxford, 1967. s. 402-403.

¹¹² H. Christian Andersen, "*The Poet's Bazaar*", Hurd and Huoughton, New York, 1871. s. 236-242.

burada önce Rufailer'in ayinine katılmış ardından Mevlevî semâ'ı izlemiştir. Rufailer'in kendisini hoşnutsuz karşılamaları, yaptıkları ritüellerin son derece ürkütücü ve korkunç olduğunu söylerken Mevlevîleri zarif ve duygularına dokunan davranışlarının kendisini etkilediğini ifade etmiştir.¹¹³

Bu isimler dışında seyahatnamelerinde Mevlevîler'den söz eden pekçok seyyah olmuştur. Bu seyyahlar özellikle Galata Mevlevihânesi'ni gezerek Mevlevî dervişler hakkında izlenimlerini aktarmıştır. Yukarıda bahsettiğimiz isimler dışında Galata'ya gelenler arasında İskoç hekim John Bell (ö.1780), Fransız hukukçu Jean Antoine Guer (ö.1764), James Porter (ö.1776), Baltimore Lordu Frederick Calvert (ö.1771), İtalyan rahip Domenico Sestini (ö.1832), Choiseul-Gouffier Kontu Marie-Gabriel-Florent-Auguste (ö.1817), İrlandalı siyasetçi Buck Whaley (ö.1800), İsveç diplomat Mouradgea Ignatius d'Ohsson (ö.1807), Alman diplomat Heinrich Christoph von Reimers (ö.1812), İngiliz seyyah John Bacon Sawrey Morritt. (ö.1843), İngiliz klasik âlimi ohn Tweddell (ö.1799) bulunmaktadır.¹¹⁴

Seyyahların, ziyaretlerini seyahatnamelerinde aktarmalarının ardından 17. yy.da Fransız Ansiklopedisi *Bibliothèque Orientale*'de "Mathnaoui" ya da "methnevi" maddesine rastlanmaktadır. Ansiklopedide doğrudan "Mevlânâ" adı geçmemiş, "*Mesnevî*" maddesinde zikredilmiştir:

"Din, tarih, ahlak ve politika konularında çok sayıda farklılık hakkında Farsça derlenen Doğu'nun en ünlü kitaplarından birinin adıdır. Muhammed el-Belhi el-Konevi'nin oğlu Celâleddîn Muhammed tarafından hicretin 600. yılı civarında tamamlandı. Yazarına Belhi ve Konevi lakapları verilir, çünkü o, Horasan'daki Belh şehrinin yerlisydi ve Anadolu'daki Konya'ya göç etmişti. Aynı şehirde, diğerlerine göre daha ritüelist ve genellikle Mevlevîler olarak adlandırılan, efendilerinin eserini en az Kur'an kadar önemsedikleri bir derviş tarikatı kurmuştur. Bu yüzden Mesnevî okuyanlara Mevlevî lakabını veriyoruz. Şiirlerinin mükemmel olduğu söylenen bu kitabın çok sayıda Farsça ve Türkçe şerhi vardır ve tüm mısralar bu eserin çeşitli yerlerinde birkaç cümle olarak aktararak alıntılanmıştır."¹¹⁵

¹¹³ Bernt Brendemoen, "*İskandinav Seyyahların Gözüyle Dervişlik ve Tarikat*", I. Uluslararası Mevlâna Kongresi – Tebliğler, Selçuk Üniversitesi Yayınları. Konya. 1988. ss. 259-269.

¹¹⁴ Rıza Duru, *Mevlevîname*, s. 607 vd.

¹¹⁵ Bartholomæo Dherelot, *Bibliothèque Orientale*. Campagne des Librairies, Paris. 1697. s. 565.

İngiltere açısından Mevlâna çalışmaları Cambridge ve Oxford’da kurulan kürsülerde başlamıştır. 1770’li yıllarda William Jones’in Hint-Avrupa dillerine olan ilgisi neticesinde Farsça tercümeler yapması Avrupa’da Farsça şiirlerin tanınmasına imkân sağlamıştır. Kendisi Calcutta’da görev yaptığı dönemde okuduğu eserleri bir defterde listelemiş ve bu listede *Mesnevî*’ye de sekizinci sırada yer vermiştir.¹¹⁶ Jones *Mesnevî* hakkında şunları söylemiştir:

“Celâleddîn Rûmî tarafından yazılan Mesnevî adlı manzum eser, din, tarih, ahlâk, siyaset gibi bazı konular üzerinde durmaktadır. Bu şiir Farslar üzerinde büyük bir hayranlık uyandırmakta ve gerçekten de bu beğeni ve hayranlığı hak etmektedir.”¹¹⁷

Bunun yanı sıra Jones’ın arkadaşından aldığı *Mesnevî* nüshasının kenarına şu notu eklemesi ona karşı olan fikrini açıkça ortaya koymaktadır:

“Mesnevî gibi oldukça sıra dışı bir kitap belki de bir insan tarafından yazılmış olamaz. O güzellikleri ve kusurlarıyla, göze batan, insana kaba gelen müstehcenlikleriyle ve saf ahlaki konularıyla şiirin süzülmüş zarafeti ve çocuksu saflığıyla, nüktedanlık ve letafetiyle muhteşemdir. Sersemletici şakalarla karışık, kurulmuş bütün dinlerle alaycı, dindarlığı yüceltici bir tarz ile, el değmemiş güzel bir ülkeye, etrafa hayvanların kokularıyla karışık canlı, güzel çiçeklerin serpiştirildiği, harika bir iklime benzemektedir. Ben Shakespeare veya Chaucer dışında Mevlânâ ile mukayese edilebilecek herhangi bir yazar tanımıyorum.”¹¹⁸

Jones, Mevlânâ’nın ilk yirmi altı beyitini de tercüme etmiştir.¹¹⁹ Ayrıca Mevlânâ, Hâfız ve Sâd-i Şirazi gibi sûfleri Vedanta’larla karşılaştırmıştır. Buradaki amacıysa etkisinde olduğu Hint kültürünü yüceltmek için zayıf da olsa bir bağı ve benzerliği olan her şeyi Hint felsefesinin etkisi olarak algılamasıdır.¹²⁰

İngiliz hekim ve seyyah J. Griffiths (ö. 1815) doğu gezilerinde Mevlevîhaneleri gezer ve buraların tarihi değerleri muhafaza kültürüne hayran kalır. Mevlevî ayinlerini izler. Ayrıca *Travels in Europe, Asia Minor and Arabia* adlı eserinde kabul merasimi

¹¹⁶ Sâfi Arpaguş, “Mevlânâ Celâleddîn Rûmî’nin Eserleri Üzerine Yapılan İngilizce Çalışmalar”, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, Ankara 2005. s.777.

¹¹⁷ Lord Teignmouth, *The Works of Sir William Jones*, London 1807, c.5, 324-325

¹¹⁸ Garland Cannon, *The Letters of Sir William Jones*. Oxford: Clarendon 1970, s. 672; Sâfi Arpaguş, “Mevlânâ Celâleddîn Rûmî’nin Eserleri Üzerine Yapılan İngilizce Çalışmalar”, s.777.

¹¹⁹ Garland Cannon, *The Life and Mind of Oriental Jones*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990. s.338; Süleyman Derin, *İngiliz Oryantalizmi ve Tasavvuf*, Küre Yayınları, İstanbul, 2006. s.66.

¹²⁰ Süleyman Derin, *a.g.e.*, s. 62.

hususunda çeşitli tafsilattan bahseder.¹²¹ Bu konuda 1786'da Konya'yı ziyaret eden Griffiths'in yanı sıra, 16. yy.'ın sonlarına yakın bir zamanda Galata ve Konya Mevlevîhanelerini gezip inceleyen Mouradgea d'Ohsson, 1829 yılında Marco Giuseppe Compagnoni de detaylı bilgiler vermiştir.¹²²

İngiliz asker William Martin Leake (ö. 1860), Deniz topçusu ünvanıyla Türk askerini eğitmek amacıyla 1800 yılında İstanbul'a gönderilmiştir. Leake, *Journal of a Tour in Asia Minor* adlı seyahatnamesinde Konya'da Mevlânâ türbesi hakkında izlenimlerinden bahsetmiştir.¹²³

1.2.3. 19. Yüzyıl Sonrası Batılıların Düşüncesinde Mevlânâ

Mevlânâ ve Mevlevîlik önceki yüzyıllarda Batılı seyahatnamelerde az da olsa bahsediliyor olsa da Batı'da tam anlamıyla tanınmıyordu. Bu sebeple Batı'nın Mevlânâ'yı dikkate değer bir şekilde tanınması 19. Yüzyılda mümkün olmuştur. 19. yüzyıl ortalarında İngiltere'de *Mesnevî* okunmaya başlanmıştır. Edward Byles Cowell Sanskritçe profesörü unvanıyla çalıştığı Cambridge üniversitesinde, sınavda öğrencilerine *Mesnevî*'den parçalar vermiştir. Öğrencisi Edward Henry Palmer 1867'de imtihan için "*The Song of the Reed and Other Pieces*" (Kamış'ın Şarkıları ve Diğer Parçalar) başlıklı bir sınav notu sunmuştur.¹²⁴ Bu çalışmasında Farsça ve Arapça tasavvufi şiirlere yer vermiştir. Bu şiirler arasında Mevlânâ, Hâfız, Enverî, Firdevsî ve Hayyam'ın şiirleri vardır.¹²⁵

19. Yüzyılda Danimarkalı halk masalları yazarı Hans Christian Andersen semâ ayini anlatmıştır.¹²⁶ Bu izlenimler elbette Mevlevî dervişlerinin hoşgörüsünü ortaya koymaktadır. Yabancılar onları izleme fırsatı bulmuş ve gördüklerini kendi ülkelerinde anlatma gereği duymuşlardır. Nitekim Mevlevî ayinlerinde izledikleri semâ'nın Batılı yazarların seyahatnamelerinde geçmesi buna işaret etmektedir. Batılı takipçiler

¹²¹ J Griffiths, *Travels in Europe, Asia Minor and Arabia*, T. Cadell and W. Davies, London, 1805. ss. 278-281.

¹²² Rıza Duru, *Mevlevîname*, s. 159.

¹²³ William Martin Leake, *Journal of a Tour in Asia Minor (with Comparative Remarks on the Ancient and Modern Geography of that Country)*, London, 1824. s. 50.

¹²⁴ Mustafa Tekin, *İngiltere'de Mevlânâ İzleri*, s. 200.

¹²⁵ Süleyman Derin, *İngiliz Oryantalizmi ve Tasavvuf*, s. 125.

¹²⁶ Andersen, *A Poet's Bazaar*, s. 236.

Mevlevilerin bu dünyalarını keşfederken onun kaynağını da araştırmak istemişlerdir. Bunun sonucu olarak Mevlânâ'yı daha yakından tanımak çabasına girmişlerdir.

19. yy.da J. Wolfgang Von Goethe (ö. 1832) de Mevlânâ'yı tanıyanlar arasındadır. Ancak Goethe, Mevlânâ'dan çok kısa bir yerde söz etmiş, çok alaka göstermemiş, daha çok Hâfız'a yer ayırmıştır. Bu yüzyıl içinde önemli isimlerden Avusturyalı Joseph Von Hammer-Purgstall (ö. 1856)'ın çalışmaları Mevlânâ'nın batıda tanınması için önem taşımaktadır. Ortadoğu'da yaşadığı süre içinde bilgiler edinmiş ve Mevlânâ şiirlerinin Almancada ilk tercümelerini vermiştir. Bu tercüme şiirler aslı gibi manayı tam olarak yansıtmasa da ilgilisi de vardır. Bunlardan birisi Alman oryantalist Friedrich Rückert'tir. Farsça şiirlere tutkusu olan Rückert, Hammer-Purgstall ile 1818 yılında çalışma imkânı bulmuştur. Ayrıca Alman filozof Hegel de Mevlânâ'ya ilgi duymuş ve bazı fikirlerinde ondan ilham almıştır. Mevlânâ tercümeleri üzerine yorum yapan Alman protestan teolog Friedrich August Gottreu Tholuck, Mevlânâ'nın bir panteist olduğunu düşünmüştür.¹²⁷

1898'de Avrupa'da Mevlânâ'nın tanınmasına en büyük katkı sağlayanların başında gelen isimlerden olan Reynold Alleyne Nicholson'dır. Onun tercümeleri ve eserleri hemen her kitapçada bulunmaktadır. Bugün Batı'da tasavvufu Mevlânâ aracılığıyla sevenler Nicholson'a teşekkür borçludur.¹²⁸ Onu bu konuda önemli kılan sebep *Mesnevî*'yi ilk kez tam metin olarak uzun ve ciddi çalışmayla izahlı ve tenkitli bir şekilde İngilizceye tercüme edip neşretmesidir.¹²⁹ Nicholson'ın *Mesnevî* üzerine çalışmasını ne denli bir ciddiyet ve titizlik içinde hazırladığı evinin bir köşesini şark köşesi şeklinde dekore ettiği, çalışırken başına sikke (Mevlevi külâhı) takıp üzerine tennure giydiği rivayetlerinden anlaşılmaktadır.¹³⁰ Bunun yanı sıra Nicholson Mevlânâ'ya sıkı bir şekilde gönülden bağlıdır. *Mesnevî* dersleri verirken gözyaşlarını tutamaması ve ömrünün son deminde zikrettiği “*Mevlânâ, Mevlânâ, şimdi seni anladım.*” sözleri bunu göstermektedir.¹³¹

Nicholson'ın gerek Mevlânâ'ya gerek doğubilimine ilgisinin temeli ünlü İran Edebiyatı uzmanı oryantalist Prof. Edward Granville Browne'un öğrencisi olduğu yıllara dayanmaktadır. Browne'ın yanında yakın ilişkiler kurarak Farsça okumuş ve doğubilim

¹²⁷ Annemarie Schimmel, *Mevlânâ'nın Şark ve Garptaki Tesirleri*, trc. Ali Ertuğrul, İstem, y.5, sy.10, Konya, 2007, s.276.

¹²⁸ Süleyman Derin, *İngiliz Oryantalizmi ve Tasavvuf*, s. 207.

¹²⁹ Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, MEB Yayınları, İstanbul 1983, c. I, s. 315.

¹³⁰ Şefik Can, *Mevlânâ: Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1995, s. 256

¹³¹ Nicholson, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî*, (çevirenin notu), trc. Ayten Lermioğlu, Tercüman Yayınları, 1973. s.10

alanına ilgisini artırmıştır. Ayrıca o yıllarda Michael Jan de Goeje ve Theodor Nöldeke gibi isimlerle Arapça okumuştur. 1902-1926 yıllarında Farsça öğretim üyeliği yapmış ve 1926 yılında Arapça profesörü olmuştur. 1945 yılında vefatına kadar süren 77 yıllık ömründe İslami ilimlerde din, edebiyat ve tarih gibi alanlarda önemli eserler vererek İslam kültürüne hizmetlerde bulunmuştur. İlim hayatının ilk dönemlerinde, fellowship (yandal) tezi için Mevlânâ'nın *Dîvân-ı Şems-i Tebriz* eserinden seçmeleri tercih etmiştir.¹³² Kendisinden sonra Mevlânâ çalışmalarını öğrencisi Arthur J. Arberry devam ettirmiştir. Nicholson'ın hazırladığı “*Rûmî; Poet and Mystic*” adlı eseri Arberry tamamlayıp yayımlamıştır. Mevlânâ, Fırdevsî, Sâdî, Hâfız, Câmî, Attâr gibi sûfî şairleri 1954 yılında yayımlanan *Persian Poems, An Anthology of Verse Translations (Fars Şiirleri, Nazmen Tercüme Antolojisi)* isimli çalışmasında derlemiştir. Bu eserde kendinden önce yaşayan W. Jones, Edward Gerald, E. Browne, Nicholson, J. Hindley, J. Richardson, E. Palmer, G. Bell, E. Pocock gibi oryantalist isimlerin çevirilerini de aktarmıştır.¹³³

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'na gönderilen Amerikan delegesi sekreterliğinden mütercim J. Porter Brown Mevlevîlerle olan tecrübelerinden bahsetmiş¹³⁴ ve Amerikan senatosunun papazı J. Price Durbin eserinde aynı tecrübeleri çizimleriyle de aktarmıştır. Durbin ayrıca kitabında Mevlevîleri ve Rufaileri karşılaştırmış Rufailer için “uluyan dervişler” şeklinde bir ifadeyle vahşi ve çılgın hareketler sergilediklerini söylerken Mevlevîler için “dans eden dervişler” ifadesini kullanarak sükûnet halinde olduklarını söyler.¹³⁵

19. yüzyılın ortalarında Amerika'da “New England Transandantalistleri”¹³⁶ Avrupa ziyaretlerinde Hammer-Purgstall'ın Almanca tercümelerine ulaşarak Hâfız, Mevlânâ gibi

¹³² Reynold A. Nicholson, *İslam Sufileri (The Mystics Of Islam)*, trc. Komisyon, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2014, s.24.

¹³³ Süleyman Derin, *İngiliz Oryantalizmi ve Tasavvuf*, s. 228.

¹³⁴ Bkz. J. Porter Brown, *The Dervishes on Oriental Spiritualism*, Trubner and Co, London, 1868.

¹³⁵ J. Price Durbin, *Observations in the East*, vol. 2, Harper & Brothers Publishers, New York, 1845. s. 228.

¹³⁶ New England Transandantalizmi, 19. yüzyılın başlarında New England bölgesinde Ralph Waldo Emerson öncülüğünde teşekkül edilmiş bir Amerikan edebi, felsefi, dini ve politik hareketidir. Diğer önemli temsilcileri Henry David Thoreau, Walt Whitman, Margaret Fuller, Lydia Maria Child, Amos Bronson Alcott, Frederic Henry Hedge, Elizabeth Palmer Peabody ve Theodore Parker'dır. İngiliz ve Alman Romantizmi, Herder ve Schleiermacher'in İncil eleştirisi ve Hume'un şüpheciliği tarafından teşvik edilen Transandantalistler, yeni bir çağın yakın olduğu duygusuyla hareket ettiler. Çağdaş toplumlarının düşüncesiz uyumluluğu nedeniyle eleştirmenleriydiler ve her insanın, Emerson'ın sözleriyle, "evrenle orijinal bir ilişki" bulmasını istediler. Emerson ve Thoreau bu ilişkiyi doğanın ortasındaki yalnızlıklarında ve yazılarında aradılar. 1840'larda onlar, diğer transandantalistlerle birlikte Brook Farm, Fruitlands ve

Müslüman şairlerin şiirlerini Amerika'ya taşımıştır. Transandantalistlerin önemli temsilcileri Ralph Waldo Emerson (ö. 1882) ve Henry David Thoreau (ö. 1862) Hammer-Purgstall'ın çevirileri vasıtasıyla Hâfız, Câmî, Sadî, Attar, Firdevsî ve Mevlânâ üzerine çalışmalar yapmış ve şiirleri İngilizceye çevirmiştir.¹³⁷ Hatta Mevlânâ'nın bir gazelini sehven Hilalî isimli bir kimsenin şiiri olarak aktarmıştır.¹³⁸ Emerson, 1849 ile 1850 yılları arasında Hammer-Purgstall'ın antolojisini özenle incelemiş ve hatta Chadzko'nun *Specimens of Ancient Persian Poetry* adlı eserinden de bazı Farsça şiirleri okumuştur. 1850 yılında *The Orientalist* isimli ayrı bir dergi yayımlamaya başlamış ve dergide doğu felsefelerini ve şiirlerini toplamıştır.¹³⁹ Emerson Mevlânâ şiirleri de dâhil toplam altmış dört şiirden yedi yüz mısra tercüme etmiştir.¹⁴⁰ Şunu da söylemek gerekir ki Emerson daha çok Sâdi ve Hâfız üzerine çalışmıştır.¹⁴¹ Transandantalistlerin bir diğer ismi Walt Whitman da sufi isimlere aşinadır. 1891 yılında yazdığı *A Persian Lesson (Bir Farsça Ders)* adındaki şiirinde Müslüman sufilerin izleri görülmektedir. Aynı şekilde Henry David Thoreau da Sadi Şirazi'nin *Gülistan*'ından *Walden* adlı eserinde alıntılar yapmıştır.¹⁴² Bu çerçevede transandantalistlerin çalışmalarının Mevlânâ ve Hâfız gibi sufilerin Amerika'da tanınmasına katkıları olduğu görülmektedir.

Burada bir parantez açarak Batı'da, özellikle de Amerika'da gelişen kendine özgü bir sufi anlayıştan (kimilerine göre Sufizm olarak da isimlendirilmekle birlikte kelimenin sonundaki -izm kavramının tazammun ettiği hususların, geleneksel olarak anlaşıldığı şekliyle tasavvuftan ontolojik farklılıkların olduğu dikkate alınmak durumundadır) söz etmekte fayda vardır. Batı'daki Sufilik, İslamî talim, usûl ve telakkilerden bir miktar sapma göstererek, Batı modernizmine ayak uydurmaya mecbur olduğu Batılı araştırmacıların üzerinde durduğu bir konudur. Bununla beraber, Batılıların genel

Walden'in sosyal deneylerine katıldılar. Detaylı bilgi için bkz. Goodman Russell, "Transcendentalism", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, (Ocak 2023).

¹³⁷ Ralph Waldo Emerson, *The complete works of Ralph Waldo Emerson: Letters and social aims vol:8*, Houghton Mifflin, Boston, 1904. s. 237.

¹³⁸ Schimmel, *a.g.m.*, s.276; Franklin Lewis, *Franklin Lewis, Rûmî, Past and Present, East and West: The Life, Teachings and Poetry of Jalal al-Din Rûmî*, s. 570.

¹³⁹ Chad G. Lingwood, *Politics, Poetry, and Sufism in Medieval Iran*. Boston: Brill Yayınevi, 2014. s. 86.

¹⁴⁰ Behnam Mirzababazadeh Fomeshi ve Adineh Khojastehpour, *A Poet Builds a Nation: Hafez as a Catalyst in Emerson's Process of Developing American Literature*, ISSN: 1411-2639 (Print), ISSN 2302-6294 (Online), s. 109.

¹⁴¹ Franklin Lewis, *Franklin Lewis, Rûmî, Past and Present, East and West: The Life, Teachings and Poetry of Jalal al-Din Rûmî*, s. 570.

¹⁴² Massud Farzan, "Walt Whitman and Sufism. Towards "A Persian Lesson"", *Sufism and American Literary Masters*, hzl, Mehdi Aminrazavi, Sunny Press, New York, 2014. s. 164.

itibarıyla tasavvufa hoş nazarla baktıkları da sıkça dile getirilmektedir. Bunun temel sebebi tasavvufun diğer din ve kültürlerle karşı hoşgörü ve toleransdır. Batı'daki "Sufizm" kavramı gelişmesine katkı sağlayan bazı gruplar ve kişiler mevcuttur. Bu çerçevede Amerika'da neşvü nema bulup neo-sufilik, Yeni Çağ Suiliği ya da tasavvuf dairesinde oldukları ifade edilen hareketler arasında International Sufi Order (eski adıyla The Sufi Order in The West) adı etrafında fikirlerini teşekkül ettiren Hazrat Inayat Khan (ö. 1927) ile tilmizi Rabia Martin (1947); Meher Baba (ö.1969); Samuel Lewis (ö.1971) ve Vilayet Khan yanında Müftü Muhammed Sadık, İdris Şah (ö.1996), Irina Tweedie (ö.1999) gibi isimleri zikredebiliriz.¹⁴³ Bunun yanında Batı'daki Şazeliyeye mensup olan Ivan Aguéli (ö.1917); Gelenekselci Ekol'e (Traditionalist) mensup René Guénon (ö.1951), Frithjof Schuon (ö.1998) ve Michel (Mustafa)Valsan (ö.1974); Ian Dallas (ö.2021) özellikle entelektüel muhitte etkili olmuşlardır. Tüm bunlardan bağımsız olarak John G. Bennett (ö.1974), Lex Hixon (ö.1995), Dr. L. Vaughan-Lee, Abdullah Dougan (ö. 1987), John Ross ve Tim Reshad Feild gibi isimler de sûfi olarak anılmaktadır. Bu doğrultuda İslam'dan uzak bir formda olan evrensel bir sufilik anlayışının oluşumu da dikkat çekicidir. Bugün yüzlerce Batılının sufilerin yolunu kabul ettikleri, hatta "evrensel sufi öğretisini dünyaya yaymaya çalışan şeyhler" olarak anıldıkları dile getirilmektedir. Kuşkusuz bu sûfi hareketlerinin Batı'da, rasyonalizm karşıtı *New Religions* (Yeni Dinler) çerçevesi içinde olduğu da bilinmelidir. Sufilik yoluyla Müslüman olanlar öncesinde diğer bazı Doğu dinlerini tanıdıklarını ve Sufilik aracılığıyla seçilen İslam ile yeni dinler arasında gözle görülebilecek benzerliklerin olduğu da doğrudur. Batı'daki Sufizm alternatif yaşam biçimi ve alternatif tedavi olarak da algılanır. Batılı sufiler bu tür faaliyetlerini yapabilecekleri cemiyetler kurarlar. Örneğin Mevlânâ orada bir "*Amerikan ikonu*" konumuna gelmiştir. Franklin D. Lewis, Mevlânâ'ya bu trans-atlantik ünü sağlayanın Coleman Barks'ın, *USA Today* gazetesinde tanıtılan *The Illustrated Rumi* adlı kitabı olduğunu söyler.¹⁴⁴ Barks, Amerika'da yine etkin olan ve sohbetlerinde sıklıkla Mevlânâ'dan hikâyeler anlatan Bawa Muhyiddin'in teşvikiyle Mevlânâ tercümeleri yapmaya başlamıştır.¹⁴⁵

¹⁴³ Hakan Kızıltepe, Amerika Birleşik Devletleri'nde Tasavvufi Hareketler Ve Bawa Muhyaddeen (Baba Muhyiddin) Örneği, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2020. s. 59.

¹⁴⁴ Hülya Küçük, *Batı'da "Sufizm" Meselesine Toplu Bir Bakış*, Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi, sy.13, Ankara, 2004. s.231.

¹⁴⁵ Hakan Kızıltepe, *Amerika Birleşik Devletleri'nde Tasavvufi Hareketler Ve Bawa Muhyaddeen (Baba Muhyiddin) Örneği*, s. 197-198.

Batıdaki Sufiliğin formlarının oluşmasını genellikle bazı köklü tarikatlar sağlamıştır. Örneğin Sufi Hazrat Inayat Khan, öğretileri Kuzey Amerika ve Avrupa'da 1960'lara kadar yaygın olan yeni ruhsal formları popüler kültürün önüne çıkarmıştır. Inayat Khan, Sufizmi genişleyen bir ruhsal yol olarak görmüştür. O, Asya'daki en önemli tarikat arasında olan Çiştîyye Tarikatı'na bağlıdır. Inayat Khan'ın öğretileri sevgi ve bireyin ruhsal uyanışına odaklanır. Nihayetinde, öğretileri barış yoluyla insanlık sevgisine yönelir. Bazı yorumcuların belirttiği gibi, Khan'ın öğretileri, Hindu kavramlarına dayanan *darśhana* (ilahı görmek) ve *wasifas* (mantralar) gibi unsurlar içerir. Güney Asya Sufizm okullarının Hindistan ve Pakistan'daki kültürel ortamdan etkilenmesine de bakıldığında bu şaşırtıcı değildir. Hazrat Inayat Khan'ın ilham verdiği Sufi Hareketi, bazı İslami geleneklere bağlı olmaması ve evrenselci bir odaklanmaya sahip olması nedeniyle eleştirilere maruz kalmıştır. Geleneksel İslami, evrenselci, New Age ve insancıl yorumları içeren görüşleri bulunan Hazrat Inayat Khan'ın Amerikan Sufizmi dokusuna olan etkisi önemlidir. Bu çerçevede sufi şarkıları, Zen-Hindu-Sufi öğretmenler, Rûmî ve Hâfız gibi şairlerin giderek artan popülaritesi, geniş ölçüde Doğu mistisizmini benimseyen 1960'lardaki karşı kültür hareketine dayanmaktadır.¹⁴⁶ Inayat Khan 1923 yılında Mevlânâ ve ney üzerine simgesel bir anlatımdan söz ettiği dönemde *The Sufi Message* dizisinin onuncu cildi olarak çıkan *Sufi Mysticism* adlı kitabında Mesnevî'nin ilk beyitleri üzerinde yorumda bulunur. *Toward the One* adlı çalışmasında Mevlânâ'dan alıntılar ve semazen fotoğrafları yer alır. Bunun yanında *The Hand of Poetry* adlı kitap da Inayat Khan'ında yorumuyla Mevlânâ dahil beş İranlı şairin tercümelerini içerir. Bu kitap Pir Vilayet Khan ve Coleman Barks tarafından hazırlanmıştır.¹⁴⁷

Inayat Khan'ın müritlerinden olan Samuel Lewis (ö. 1971) semâ'dan etkilenmiş ve bunun üzerine *Dances of Universal Peace* (Evrensel Barış Dansları) adında bir kuruluşa önderlik etmiştir. Mürşit Sam veya Sufi Sam olarak anılan Lewis, mistisizmi San Francisco'da Inayat Khan'ın müridi Rabia Martin'den öğrenmiş ve 1966 yılında kendi tasavvuf grubunu kurmaya başlar. Pir Vilayet Khan 1968 yılında Lewis'i ziyaret ederek ona Ruth St. Denis'den (ö. 1968) öğrendiği başka dans teknikleriyle harmanladığı Mevlevî semâ'

¹⁴⁶ Sophia Rose Arjana, *Buying Buddha Selling Rumi; Orientalism and The Mystical Marketplace*, Oneworld Academic, London, 2020. s.181-182.

¹⁴⁷ Franklin Lewis, *Franklin Lewis, Rûmî, Past and Present, East and West: The Life, Teachings and Poetry of Jalal al-Din Rûmî*, s. 520.

geleneğini öğretir. Bu durumu Sufi İslamia Ruhaniat Society'nin başı ve Lewis'in halefi olan Mürşit Muineddin, Mevlânâ ve Şems birlikteliğine benzetir.¹⁴⁸

Burada Khadija Radin de bahsetmek gerekir. Radin 1971'de San Francisco'da Samuel Lewis'in müritleri tarafından semâ' gösterisini ilk kez gördükten sonra semâ' etmeye başlamıştır. New York'taki *Lucas Hoving Dance Company*'de dans öğretmeni olan Rabin'in yaşam biçimi semâ' ile değiştirmiştir. Kısa bir süre sonra, mistikleri, özellikle Derviş'i araştırmak için Hollanda'dan, Hindistan'a seyahat etmek için San Francisco Sanat Komisyonu'ndaki idari ve öğretmenlik pozisyonundan istifa etmiştir. 1978'den beri semâ' dersleri veren Radin Mevlevi olarak yaşamaktadır. Khadija Radin aynı zamanda Samuel Lewis tarafından kurulmuş sûfî tarikatı *Sufi Ruhaniat International*'ın başındadır. New York'un kuzeyindeki *The Dervish Center*'de ikamet etmekte ve tasavvuf çalışmaları, Mevlevilik ve meditasyon derslerini öğretmektedir. Yaz aylarında merkezde düzenlenen bir arınma ve yenilenme programı olan *Body Mind Restoration Retreats*'i organize etmektedir.¹⁴⁹

Batı düşüncesindeki Mevlânâ algısı, kilisede ve akademik yaklaşımlarda doğudan alınıp çoğunlukla *New Age* maneviyatı olarak anılan popüler hareketler ve manevi faaliyetler kadar hissedilmemiştir. Mevlânâ'yı tanıtmaya hususunda etkin olan en eski hareketlerden biri olarak George Ivnovitch Gurdjieff (ö. 1949) tarafından oluşan "Dördüncü Yol" hareketini zikredebiliriz. Gurdjieff, 1922'de Paris'e yerleşmiştir. O, Afganistan'da Samoun Kardeşliği adında bir tasavvuf hareketine bağlı olduğunu söylemektedir. Samoun Kardeşliği de Gurdjieff'ı Afganistan'da eğiten tarikat üyeleriyle tanıştığını söyleyen İdris Şah'ın müritleri aracılığıyla bilinmektedir. Gurdjieff müritlerine karmaşık bir meditatif bir dans öğretmiş bu dansın kareografik performansı ile Fransa ve Amerika'da ün kazanmıştır. Gurdjieff'in *Meeting With Remarkable Men* adlı kitabından 1978'de Peter Brooks tarafından uyarlanan aynı adlı bir filmde açıkça ortaya koyulduğu üzere bu dansın özellikleri Mevlevî semâ'na benzemektedir. Gurdjieff de 1923 yılında Paris'te yaptığı bir Noel konuşmasında Mevlevî'lerin uygulamalarına aşina olduğunu söylemektedir. Şu da var ki *The Teachers of Gurdjieff* adlı roman türüne benzer kitabında Rafael Lefort adlı bir yazar Gurdjieff'in kaynaklarından birinin Mevlânâ olduğunu

¹⁴⁸ Franklin Lewis, *a.g.e.*, s. 518.

¹⁴⁹ Dervish Retreat Center, *About Sheikha Khadija*, Erişim Adresi: <https://whirling-dervish.org/about.htm> E.T. 29/12/2022

keşfeder. Daha sonra da aslında bir Nakşibendî olan Gurdjieff'in Tebriz'de Mevlevî semâ'ını incelediğini öğrenir. İngiliz tarihçi Mark Sedgwick, Rafael Lefort'un İdris Şah'ın mahlası olduğuna inanır. Bununla yanında Gurdjieff'in tarikatının üyesi John Bennett Gurdjieff'ten sonra kendine yeni mürşitler arar. 1953'te Türkiye, Suriye, Irak ve İran'a ziyaretlerde bulunur. Bu ziyaretlerde geleneğin biraz dışında sayılan Mevlevî Ferhad Dede ve Naşibendî Emin Çıku ile tanışır. Daha sonra da *İtlak* adı verilen "Mutlak Özgürlük Yolu" öğretisiyle bilinen Hasan Lütfî Şuşut, Mevlevî şeyhi Süleyman Dede ve İdris Şah'la tanışır. Bu süreçten sonra Bennett, önceki mürşiti Gurdjieff'in *Dördüncü Yolu*'nu bir tür İslam dışı sufizme dönüştürür. Ardından kendi merkezini ve müritlerini 1966'da İdris Şah'a teslim eder.¹⁵⁰ İdris Şah, gizemli soyunu iddia eden bir tasavvuf öğretmenidir ve evrenselci yazıları genellikle Nasreddin Hoca gibi tasavvuf hikâyelerinden ödünç alır. Özellikle 1960'larda Kuzey Amerikalı gençler arasında popüler bir öğretmen olarak bilinir. Swami Vivekananda gibi, Sufizmi Müslüman olmayanlar için kabul edilebilir hale getirmiştir. Sufizmin İslam'ın dışında yer aldığını iddia eden diğer "mistik" öğretmenlerden de daha ileri gitmiştir. 1964'te yayınladığı *"The Sufis"* adlı kitabının önsözünde *Sufizmi "izleri ya da tarihi asla takip edilemeyen eski bir manevi masonluğu"* olarak tanımlar.¹⁵¹ Sufizmi İslam'ın dışında var olan bir mistik form olarak tasvir eden sadece İdris Şah değildir. Palmer'ın *Oriental Mysticism* adlı eserinde, Sufizmi şöyle anlatılır: "Hindistan'ın panteizmi ile Coran'ın deizmi arasında bir orta yol izleyen, Sufilerin kültü güzellik dinidir... Sufizm gerçekte Aryen ırkının ilkel dininin gelişimidir."¹⁵² İdris Şah, Batılılara tasavvufu tanıtırken isimleri önemsemez. Bunun yanında *The Sufis* 'te birkaç sufi şairi tanıtır. Mevlânâ üzerine de Unesco ödüllü *The Way of The Sufi* adlı kitabında *Divân-ı Şems* 'ten alıntılarda bulunur. Mesnevî hikâyelerini, *Tales of The Dervishes*, *Elephant in The Dark*, *The Dermis Probe* adlı eserlerde aktarır. Yine *The Caravan of Dreams* adlı eserinde "Rûmî Meditasyonları" adlı bir başlık açarak alıntılar yapar. İdris Şah'ın Mevlânâ ilgisi, onun edebi yönünden çok okuyucuların üzerindeki psikolojik etkileri nedeniyle onun düşüncelerine yöneliktir. İdris Şah'ın eserleri on iki dilde yaklaşık on beş milyon adet satılmıştır. Bazı kesimler onun tasavvuf mesajlarını hususen İslami içerikten sıyrılma suretiyle çarpıttığı ve bunun farkında

¹⁵⁰ Franklin Lewis, *Franklin Lewis, Rûmî, Past and Present, East and West: The Life, Teachings and Poetry of Jalal al-Din Rûmî*, s. 513.-514.

¹⁵¹ Idries Shah, *The Sufis*. (Robert Graves'in önsözü) New York: Doubleday, 1964. s. 23.

¹⁵² E. H. Palmer, *Oriental Mysticism*, Luzac & Co, London, 1988. s. x-xi.

olmayan Batılılara gerçek maneviyat yerine disiplinsiz bir karışım sunan kişi olduğunu söyler.¹⁵³ Bu yönden Seyyid Hüseyin Nasr da İdris Şah'ı eleştirenlerdendir. Nasr, *The Sufis* üzerine *Islamic Studies*'e yazdığı bir makalede İdris Şah'ı tasavvufu İslam'dan ayırarak bir tür ezoterizm ve sözde ruhaniliğe çevirmekle suçlamıştır.¹⁵⁴ Bunun için biraz da İdris Şah'ın tasavvuf anlayışına karışıklık vermek için *Jalal al-Din Rumi, Supreme Persian Poet and Sage* adlı bir kitap yazmıştır.¹⁵⁵

Fransa'da Mevlânâ konusunda akla ilk gelen isim Eva de Vitray Meyerovitch (ö. 1999)'tir. Meyerovitch ya da Müslüman olduktan sonra aldığı isimle Havva Hanım, Muhammed İkbal'in ciddi tesiriyle Mevlânâ ile tanışmış ve derin bir bağ kurmuştur. Meyerovitch, Hristiyan Katolik mezhebinin çelişkili sorunlarına çözüm aramaya çalışırken Sorbon Üniversitesi'ndeki kütüphane felsefe kitaplarını inlemeye başlamış ve tesadüfen Mevlânâ'nın izine denk gelmiştir. İkbal'in eserinde Mevlânâ hakkındaki görüşlerini okuyunca çok şaşırmıştır. Bu şaşkınlıkla, "ya Yunan filozoflarının öğretileri ya da Mevlânâ'nın sözleri doğru" demekten kendini alamamıştır. Bu andan sonra Mevlânâ'yı araştırmaya başlayan Meyerovitch, Fransızca'da Mevlânâ hakkında hiçbir eser bulamamıştır. Bu yüzden İkbal'in tüm eserlerini okumuş hatta Fransızcaya çevirmiş ve Mevlânâ'yı derinden araştırma fırsatı yakalamıştır. İran'da Farsça öğrenen yazar, "*İslam'da Şiir ve Mistik Düşünce*" adlı bir doktora tezi hazırlamıştır. Mevlânâ'nın mesajının acil olarak anlatılması gerektiğini düşünen yazar onun eserlerini Farsçadan Fransızcaya tercüme ederek Batı'ya tanıtmaya çalışmıştır. Bunun yanında Mevlânâ düşüncesini de anlatan eserler¹⁵⁶ kaleme almıştır.¹⁵⁷

20. yy başlarında Annemarie Schimmel de önemli çalışmalar yapmıştır.¹⁵⁸ Kendisi hocası Hans Heinrich Schaeder tavsiyesiyle Nicholson çevirilerini okumuş ve şiirlerin kendisinde bıraktığı tesirle Mevlânâ üzerine çalışmıştır.¹⁵⁹ Ayrıca Robert Bly'nin teşvikiyle Coleman Barks, basmakalıp tercümeleri olan Mevlânâ şiirlerine İngilizcede bir ruh kazandırmaya çalışmıştır. Şunu da belirtmek gerekir ki bu isimlerin kazandırdığı ruh

¹⁵³ Franklin Lewis, *Franklin Lewis, Rûmî, Past and Present, East and West: The Life, Teachings and Poetry of Jalal al-Din Rûmî*, ss. 515-517.

¹⁵⁴ Sayyed Hossen Nasr, *Book Reviews: The Sufis by Idries Shah, Robert Graves*, *Islamic Studies*, vol: 3, no: 4 (DECEMBER 1964), ss. 531-533, Islamic Research Institute – IIU, Islamabad, 1964.

¹⁵⁵ Franklin Lewis, *a.g.e.*, s. 517.

¹⁵⁶ Bu eserler bir sonraki başlıkta tanıtılacaktır.

¹⁵⁷ Eva de Vitray Meyerovitch, "*İslam, l'autre visage*", *Le seuil*, 1995, ss.55-77.

¹⁵⁸ Bu çalışmalar bir sonraki başlıkta tanıtılacaktır.

¹⁵⁹ Annemarie Schimmel, *Doğudan Batıya*, trc. Ömer Enis Akbulut, Sufi Yayınları, İstanbul, 2017. s.73.

sayesinde her hafta sonu Amerika’da batı sahillerinde bazı gruplar müzik eşliğinde Mevlânâ şiirleri okumaktadır.¹⁶⁰

Son olarak şunu da belirtmek gerekir ki, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü UNESCO 3-21 Ekim 2005 tarihlerinde 33. Genel Konferansı’nda 33 C/12 sayılı belgesi kapsamında bir karar aldı. Bu karara göre “*Mevlânâ Celâleddîn-i Belh-i Rûmî’nin Doğumunun 800. Yıl Dönümü*” adıyla Dünya Mevlânâ Yılı ve Mevlevî Kültürü, mûsikîsi ve Semâ’ dünyanın *Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi*’ne "Baş Yapıt" olarak 2007 UNESCO Anma ve Kutlama Yıl Dönümleri arasına alınmıştır.¹⁶¹ Ayrıca semâ’ batı medyasında da, “*Dönen Dervişler Amerikalıların Başını Döndürüyor*”¹⁶², “*Sema dansı insanı derin bir düşünceye daldırıyor*”,¹⁶³ “*Kadim Sufî Dansı: Mevlânâ’nın Semazenleri*”¹⁶⁴ gibi başlıklarla yer bulmuştur. Bunun ardından 2008 yılında Uluslararası Mevlânâ Vakfı da Faruk Hemdan Çelebi başkanlığında Amerika’da etkinlikler düzenlemiştir. New York’taki Metropolitan Müzesi ve Washington National Cathedral’in de aralarında bulunduğu beş program gerçekleştirilmiştir.

1.3. Batı’ya Mevlânâ’yı Taşıyan İsimler ve Çalışmaları

1.3.1. Avrupa

1.3.1.1. Almanya ve Avusturya

Dikkate değer ilk çalışmalar Avusturyalı ünlü tarihçi Joseph von Hammer-Purgstall tarafından yapılmıştır. Purgstall, 1818’de yayımlanan *Geschichte der schönen Redekünste Persiens (İran Hitabet Sanatı Tarihi)* adlı eserinin elli yedinci bölümünü Mevlânâ’ya ayırmıştır. Şiirleri ilk defa Mevlânâ’nın adını taşıyan bu bölümde tercüme edilmiştir.¹⁶⁵

¹⁶⁰ Ergin, N. Oğuz, “*Batıda Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî*”, Uluslararası Mevlâna Bilgi Şöleni - Bildiriler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000. s. 315.

¹⁶¹ UNESCO, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu - Anma ve Kutlama Yıl Dönümleri, Erişim adresi: <https://www.unesco.org.tr/Pages/132/149/Anma-ve-Kutlama-Y%C4%B1l-D%C3%B6n%C3%BCmleri> E.T. 12.12.2022

¹⁶² Los Angeles Times, 23 Ekim 1978

¹⁶³ Ausitin American Statesman, 20 Ekim 1978.

¹⁶⁴ The Culture Trip, 6 Eylül 2019.

¹⁶⁵ Joseph von Hammer-Purgstall, *Geschichte der schönen Redekünste Persiens*. Wien, 1818. s.164-199; Hammer-Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi* adlı eserinde de Mevlânâ’dan bahsetmiştir. Bkz. *Büyük Osmanlı Tarihi*, trc. Mehmet Ata, Üçdal Yayınları, İstanbul. 1992.

Friedrich Rückert de 1821 yılında Friedrich Tholuck, *Sûfîsmus; Sive, Theosophia Persarum Pantheistica*¹⁶⁶ adını verdiği eserde *Mesnevî*'den alıntılar yaparak tercümelerini yapmıştır. 1827 yılında yayınladığı *Östliche Rosen* (Doğu Gülleri) adlı eserinde Mevlânâ'nın kırk dört gazeline yer vermiştir. Purgstall'ın aksine Rückert'in çevirileri gazellerin şiirselliğini ve ruhunu yansıtmaya çalışmıştır. Rückert'in ilgisi *Mewlana Dschelaladdin Rûmî* adlı çalışmasıyla pekişmiştir (Rückert, 1819). Purgstall'ın çevirileri ve Rückert'in şiirdeki ustalığı ile meydana gelen bu eser Almanlara Mevlânâ düşüncesinin kapılarını aralamıştır.¹⁶⁷ Rückert, *Mystische Ghaselen nach Dschelaleddin Rûmî*¹⁶⁸ adını verdiği eserinde de *Dîvân-ı Kebîr*'den kırk şiir tercüme etmiştir. Eserde geçen şiirler daha sonra kompozitör Franz Schubert ve Richard Strauss tarafından bestelenmiştir.

1838'de Avusturyalı oryantalist Vinzenz Rosenzweig von Schwannau (ö. 1965) *Auswahl aus den Diwanen des grössten mystischen Dichter Persiens Mewlana Dschelaleddin Rûmî*¹⁶⁹ adlı eserinde *Dîvân-ı Kebîr*'in gazellerinden bir seçki yapmış ve Almanca olarak yayımlamıştır.

1849 yılında Alman oryantalist Georg Rosen (ö. 1891) *Mesnevî oder Doppelverse des Scheich Mevlânâ Dschalâleddin Rûmî* adlı eserinde¹⁷⁰ *Mesnevî*'den seçme beyitlerin tercümesini yayımlamıştır.

1903 yılında Rückert'in çalışmalarından istifade ederek William Hastie tarafından hazırlanan *The Festival of Spring from The Dîvân of Jelâleddin*¹⁷¹, *Dîvân-ı Kebîr*'den bir seçkidir. Yazar eseri “bahar şenliği” olarak nitelendirmiştir.

Bugün Batı'da Mevlânâ'nın tanınmasında çok büyük katkısı olan Annemarie Schimmel de Alman'dır. Mevlânâ üzerine yaptığı ilk çalışma *Die Bildersprache Dschelaladdin*

¹⁶⁶ Bkz. Friedrich Tholuck, , *Sufismus; Sive, Theosophia Persarum Pantheistica Quam E Mss. Bibliothecae Regiae Berolinensis, Persicis, Arabicis, Turcicis*, Libraria Ferd. Duemmleri, Berolini, 1824.

¹⁶⁷ Remzi Avcı, *Alman Oryantalizmi ve İslami Dönem Fars Edebiyatı: Bir Literal Geçişkenlik Örneği Olarak Josef von Hammer-Purgstall (1774–1856)*. Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi - Studien zur deutschen Sprache und Literatur 2019; 42: 57-76.

¹⁶⁸ Bkz. Friedrich Rückert, *Mystische Ghaselen nach Dschelaleddin Rûmî*, Hamburg, 1927.

¹⁶⁹ Bkz. Vinzenz Rosenzweig von Schwannau, *Auswahl aus den Diwanen des grössten mystischen Dichter Persiens Mewlana Dschelaleddin Rûmî*, Mechitaristen-Congregations-Buchhandlung, Wien, 1838.

¹⁷⁰ Bkz. Rosen Georg, *Mesnevî oder Doppelverse des Scheich Mevlâna Dschalâleddin Rûmî*, Leipzig, 1849,

¹⁷¹ Bkz. William Hastie, *The Festival of Spring from The Dîvân of Jelâleddin Rûmî*, J. MacLehose and Sons, Glasgow, Edinburgh, 1903.

*Rûmîs*¹⁷² adlı eseridir. Tasavvuf ve İslam Tarihi'ne dair yüzü aşkın eseri bulunan Schimmel, 1978'de *Triumphal Sun: A Study of the Works of Jalaloddin Rûmî*; 1988'de *Fîhi Mâfih*'in Almanca tam metin tercümesi olan *Von Allem und vom Einen*; 1991'de *Look! This Is Love: Poems of Rûmî* adlı eserlerini yayımlamıştır. 1992 yılında da Mevlânâ'ya dair hazırladığı Türkiye'de de *Ben Rûzgârım Sen Ateş* adıyla neşredilmiş *I am Wind You are Fire* eseri yayımlanmıştır. Schimmel'in çalışmaları Amerika'da da bilinmektedir.

Gisela, *Die Flucht nach Hindustan und andere Geschichten aus dem Mathnawi* (1989), Süleyman Wolf Bahn ve Uli Full, *Das Mesnevî-Dschalaloddin Rûmî* (1997), Cyrus Atabay, *Die schönsten Gedichte aus dem Klassischen Persien* (1998), Kaveh Dalir Azar (trc), *Matnawî, I-III*, (2001), Gisela, *Der Herrscher und sein Narr* (1999) adlı eserleri Almanca dilinde yazılmış *Mesnevî* kaynaklı eserlerdir.¹⁷³

1.3.1.2. İngiltere

Sözlük yazarı olarak tanınan Sir James William Redhouse (ö. 1892) da Mevlânâ eserleri üzerine çalışma yapanlar arasındadır. Kendisinin *The Mesnevî of Mevlânâ Jelalud'd-din Muhammed er Rûmî*¹⁷⁴ adlı eseri 1881 yılında yayımlanmıştır. Bu eserde Redhouse, Mevlânâ'nın hayatından bilgiler sunduktan sonra *Mesnevî* tercümelerine yer vermiştir. Redhouse'dan 17 yıl sonra yani 1898 yılında Farsça mütercimi Edward Henry Whinfield (ö. 1922) de *Masnavi-i Ma'navi: The Spiritual Couplets of Maulâna Jalalud-din Muhammad Rûmî*¹⁷⁵ adıyla *Mesnevî*'in altı cildinden beyitler seçerek hacimli bir eser yayımlamıştır.

İngiliz oryantalist Edward Granville Browne, 1884 yılında Cambridge Üniversitesi şeref payesine hazırlık için Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si ve Hafız'ın *Dîvân*'ı üzerine çalışmıştır.¹⁷⁶ Ayrıca Browne, birinci cildinin önsözüyle Yahudi-vezir hikâyesini tercüme etmiştir.¹⁷⁷ 1902 yılında yayınlanan dört ciltlik hacimli *A Literary History of Persian (İran Edebiyat*

¹⁷² Bkz. Annemarie Schimmel, *Die Bildersprache Dschelaladdin Rûmîs*, Waldorf-Hessen, 1949.

¹⁷³ Mustafa Tekin, *İngiltere'de Mevlâna İzleri*, s.125.

¹⁷⁴ Bkz. J. William Redhouse, *The Mesnevî of Mevlânâ Jelalud'd-din Muhammed er Rûmî*, Trübner & Co, London 1881.

¹⁷⁵ Bkz. E. Henry Whinfield, *Masnavi-i Ma'navi: The Spiritual Couplets of Maulâna Jalâlud-din Muhammad-i Rûmî*, Trübner & Co, London, 1898.

¹⁷⁶ Mustafa Tekin, *İngiltere'de Mevlâna İzleri*, s.200.

¹⁷⁷ Browne, *A parallel to the story in the Mathnawi of Jalalu'd Din Rûmî of the Jewish king who persecuted the Christians*, Islamica, London, 2, 1926, ss.129-134.

Tarihi) adlı eserinde¹⁷⁸ Mevlânâ'dan “sûfî şairlerin en büyüğü” diye övgüyle bahsederek *Mesnevî*'nin tahlilinde bulunmuştur ve *Mesnevî*'yi de “bütün zamanların en iyi şiiri” olarak anmıştır.

1898 yılında Browne'ın öğrencisi Prof. Nicholson otuz yaşındayken Mevlânâ'nın şiirlerinden seçmeleri ihtiva eden *Selected Poems from the Dîvân-ı Shams-i Tabriz*¹⁷⁹ adlı eseri asistanlık tezi olarak sunmuştur. Nicholson Mevlânâ hakkında yazdığı makalelerini de *Rûmî; Poet and Mystic 1207-1273* adıyla kitaplaştırmıştır. Bu eser Türkçeye tercüme edilmiştir.¹⁸⁰ Onun en önemli çalışması ise *Mesnevî*'nin tamamını İngilizceye tercüme ve şerh ettiği *The Mathnawi of Jalaluddin Rûmî*¹⁸¹ adlı eserdir.¹⁸² Bu metin modern dönem tercüme ve şerhlerine de kaynaklık etmektedir. Nicholson, Mevlânâ üzerine çalışmalara başlamasının ilhamı olarak *The Mathnawi of Jalaluddin Rûmî* adlı eserinin önsözünde E. G. Browne adını anmaktadır.

Nicholson'ın öğrencisi Arthur John Arberry de onun tercümesini esas alarak *Tales from the Masnavi*¹⁸³ ve *More Tales from the Masnavi*¹⁸⁴ adlı iki eser hazırlamıştır. Bunun dışında 1949'da yayımladığı *The Rubaiyyat of Jalâleddin Rûmî, Select Translation in to English Verse* adlı çalışması da mevcuttur. 1961 yılında Fîhi Mâfih'i¹⁸⁵ tam metin olarak çeviren Arberry çalışmasını *Discourses of Rûmî*¹⁸⁶ adıyla kitaplaştırmıştır. 1968 yılında

¹⁷⁸ Bkz. E. Granville Browne, *A Literary History of Persian*. Cambridge University Press, London. 1909.

¹⁷⁹ Bkz. Nicholson, *Selected Poems from the Dîvân-ı Shams-i Tabriz*, Cambridge University Press, Cambridge 1898.

¹⁸⁰ Bkz. Nicholson, *Rûmî; Poet and Mystic*, Oneworld Publications, London, 1995.

¹⁸¹ Bkz. Nicholson, *The Mathnawi of Jalaluddin Rûmî I-VIII*, Cambridge University Press, London, 1925-1940.

¹⁸² Nicholson ayrıca 1905-1914 yılları arasında önemli tasavvuf klasikleri olan Ferideddin Attar (ö.1220)'in *Tezkiretü'l-Evliya'sını* (I-II, 1905, 1907), *Hucviri'nin* (ö. 1072) *Kefî'l-Mahcub'unu* (1911), İbnu'l-'Arabî'nin (ö. 1240) *Tercümanü'l-Eşvak'ını* (1911) ve Serrac'ın (v.988) *el-Lüma'* (1914) adlı eserini tercüme etmiştir. Bunun yanında *The Mystics of Islam* (1914), *Studies in Islamic Poetry* (1921) ve *The Idea of Personality in Sufism* (1923) adlı eserleri de önemli tasavvuf konularını ele alan eserleridir. Bkz. Sâfi Arpaguş, “Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin Eserleri Üzerine Yapılan İngilizce Çalışmalar”, s.778.

¹⁸³ Bkz. A. John Arberry, *Tales from the Masnavi.*, Curzon Press, Surrey, 1961.

¹⁸⁴ Bkz. Arberry, *More Tales from the Masnavi*, Curzon Press, Surrey 1962.

¹⁸⁵ Hintli Abdülmecid Deryâbâdi 1920 yılında *Fîhi Mâ fih*'in bir nüshasına Rampur'da bir kütüphanede rastlamış ve daha sonra iki nüsha daha bulunca durumdan Nicholson'ı haberdar etmiştir. Nicholson Türkiye'deki arkadaşlarını da harekete geçirerek dört nüsha daha tespit etmiş ve ardından İran ve Hindistan da çeşitli nüshaları bulunmuştur. Bütün nüshalar bir araya getirilerek Seyyid Süleyman Nedvi ve Abdürrezzak Melihabadi gibi toplamda yedi âlimin çalışmasıyla Deryâbâdi tarafından 1928'de Azamgarh'ta yayımlanmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Asrar, N. Ahmed, *Pakistan ve Mevlâna*, Mevlâna Güldestesi, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya, 1996. ss.61-62.

¹⁸⁶ Bkz. Arberry, *Discourses of Rûmî*, John Murray, London, 1961.

Mystical Poems of Rûmî I adıyla bir seçki hazırlayarak iki yüz şiir tercüme etmiştir. Bu çalışmanın ikincisi de 1991 yılında yayımlanmıştır.¹⁸⁷

1910 yılına gelindiğinde Londra’da Charles Edward Wilson, *The Masnavi by Jalalu ‘d-Din Rûmî*¹⁸⁸ adıyla *Mesnevî*’nin ikinci cildini tercüme ve şerh etmiştir. F. Hadland Davis tarafından *Wisdom Of The East The Persian Mystics* adında bir seri hazırlanmış ve 1912 yılında bu serinin “*Jalalu'd-din Rûmî*”¹⁸⁹ adlı bölümü yayımlanmıştır.

A. Reza Arasteh’in hazırladığı *Rûmî The Persian, The Sûfî*¹⁹⁰ adlı çalışma da Londra’da yayınlanan eserler arasındadır. Arasteh 1974’te yayımlanan bu eserde Fars kültürünü ve Mevlânâ’nın şiirlerini incelemiş, Mevlânâ’nın eserlerinin arka planında var olan olgunluğu, kimliği ve evrensellik çerçevesinde niteliklerini aktarmıştır.

1993 yılında Avustralyalı şair James Cowan, *Where Two Oceans Meet* adlı eserinde Mevlânâ’dan şiirleri tercüme etmiştir. Ancak Cowan bu şiirleri orijinalinden tercüme etmek yerine Nicholson çevirisinden faydalanmıştır. Bunun sebebini de kitabın başında İngiliz şiirine has teknik ve kalıpları kullanmadığı için tercümenin zayıf kaldığını belirterek kendisinin bunu gidererek çağdaş nazım yapısına uygun bir şekilde düzenlediğini söylemektedir.¹⁹¹

1994 yılında Andrew Harvey’in seminerlerinden derlenen *The Way of Passion; A Celebration of Rûmî*¹⁹² adlı bir kitap yayımlanmıştır.

İngiltere’de akademik çalışmalar dışında edebi metinlerde de Mevlânâ ile ilgilenilmiştir. Bunun en bariz örneği İngiliz hikâyeci Arthur Scholey’dir. Scholey’in, *The Paragon Parrot: and Other Inspirational Tales of Wisdom*¹⁹³ adlı eseri *Mesnevî*’den elli yedi hikâye ihtiva etmektedir. Yakın tarihte Franklin D. Lewis de *Rûmî, Past and Present*,

¹⁸⁷ Bkz. Arberry, *Mystical Poems of Rûmî*, (hızl. Hasan Javadi) The University of Chicago Press, London, 1978.

¹⁸⁸ Bkz. C. Erwin Wilson, *The Masnavi*, Probsthain & Co, London 1910.

¹⁸⁹ Bkz. F. Hadland Davis, *Wisdom Of The East The Persian Mystics: Jalalu'd-din Rûmî*, John Murray, London, 1912.

¹⁹⁰ Bkz. A. Reza Arasteh, *Rûmî The Persian, The Sufi*, Routhledge, London, 1974.

¹⁹¹ Bkz. James Cowan, *Where Two Oceans Meet: A Selection of Odes From The Divan of Shems of Tabriz by Mevlâna Jalaluddin Rûmî*, Elements Books, Shaftesbury, 1993.

¹⁹² Bkz. Andrew Harvey, *The Way of Passion; A Celebration of Rûmî*, Frog, 1994.

¹⁹³ Bkz. Arthur Scholey, *The Paragon Parrot: and Other Inspirational Tales of Wisdom*, Watkins Pub Ltd, United Kingdom, 2002.

*East and West: The Life, Teachings and Poetry of Jalal al-Din Rûmî*¹⁹⁴ adlı bir eser yazmıştır.¹⁹⁵

2000 yılında Raficq Abdulla'nın *Word of Paradise*¹⁹⁶ adlı eserinde *Mesnevî*'den elli beş şiiri tercüme etmiştir.

1.3.1.3. Polonya

Polonya'ya baktığımızda Mevlânâ XX. yüzyılın başında bir şair ve fikir adamı olarak tanınmaya başlandı. Ancak eserleri yeterince geniş kitlelere ulaşamamıştır. Mevlânâ Polonya'da XIII. yüzyıldan günümüze kadar yetişmiş en büyük fikir adamlarından biri olarak görülmektedir. Ancak çoğu yayında İran'ın en büyük mistik şairi Mulavi olarak bahsedilmektedir.

Polonyalı yazar Julian Adolf Swiecicki (ö. 1932) 1902 yılında dünya edebiyatına dair bir ansiklopedi hazırlamış ve Mevlânâ'ya on sayfalık bir bölüm ayırmıştır. Bunun dışında Polonya'da önemli sayılabilecek iki çalışma yayımlanmıştır. Bunlardan biri 1905 yılında Varşova'da yayınlanan Chimera dergisinde Micinski Tadeuszun tarafından bazı gazellerin tercümesidir. Diğeri ise Lange Antoni (ö. 1929)'nin 1921 yılında yayımlanan şark edebiyatı antolojisi kitabıdır. Bu kitapta Mevlânâ'nın gazellerinden örnekler bulunmaktadır.¹⁹⁷

1.3.1.4. Fransa

Fransa'ya *Dîvân-ı Kebîr*'i tanıtan isim ise Asaf Halet Çelebi'dir. İlk olarak 1950 yılında *Les Roubaïat de Mevlânâ Djaleddin Roumi*¹⁹⁸ adlı çalışmasını Fransızca yayımlamıştır.

1972 yılında Eva de Vitray Meyerovitch, "*Mystique et Poésie en Islam, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî et l'Ordre de Derviches Tourneurs*"¹⁹⁹ adlı eseriyle İslam'da Şiir ve Mistik Aşk, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve semâ' konularına değinmiştir. 1977 yılında

¹⁹⁴ Bkz. Franklin Lewis, *Rûmî, Past and Present, East and West: The Life, Teachings and Poetry of Jalal al-Din Rûmî*, Oneworld Publications, England, 2000.

¹⁹⁵ Mustafa Tekin, *İngiltere'de Mevlâna İzleri*. s.203.

¹⁹⁶ Bkz. Reficq Abdulla, *Word of Paradise*, Viking Studio, 2000.

¹⁹⁷ Danuta Chmielowska, *Polonya'da Mevlâna hakkında Yapılan Bazı Çalışmalar*, I. Milletler Arası Mevlâna Kongresi-Tebliğler, Konya, 1988, ss.199-203.

¹⁹⁸ Bkz. Asaf Halet Tchelebi, , *Les Roubaïat de Mevlâna Djaleddin Roumi*, Librairie D'Amérique Et D'Orient. Paris, 1950.

¹⁹⁹ Bkz. Eva de Vitray Meyerovitch, *Mystique et Poésie en Islam*, Editions Desclée de Brouwer, 1972.

“*Rûmî et le Soufisme*”²⁰⁰ adlı eseri yayımlanmıştır. Bu eserde Mevlânâ’nın hayatını ve Mevleviliği Fransızca olarak anlatılmıştır. Meyerovitch, *Mesnevî* tercümesinin önsözü olarak yayımladığı “*La Quete de l’Absolu*” (Mutlağın Aranişı) başlıklı yazıda Mevlânâ’nın atom fiziği ve nükleer güce dair ipuçları verdiğini söyleyerek oldukça dikkat çekmiştir.²⁰¹ Meyerovitch, Fîhi Mâfih’i de tam metin olarak *Le Livre du Dedans* adıyla yayımlamıştır.²⁰² Ayrıca 1998’de *Mektubât*’ı da tam metin olarak çevirmiştir.²⁰³

Fransızcada *Mesnevî*’den seçme olarak yayınlanmış Pierre Maniez ve A. Kudsi Erguner’in *Le Mesnevî de Mawlânâ Djalal al-Din Rûmî* (1988), Albin Michel’in *Metnavi* (1988), Christer Oxenstierna, *Mathnawi-i Manavi I-III*, (2002) adlı çalışmaları mevcuttur.²⁰⁴

1.3.1.5. İtalya

İtalya’da diğer Batı ülkelerinin aksine Mevlânâ geç bir dönemde fark edilmiştir. İlk olarak İtalo Pizzi (ö. 1920) *Storia Della Poesia Persiana*²⁰⁵ adında bir eser yayımlamış ve bu eserde *Mesnevî*’den ve Divân’dan bölümler eklemiştir. 1951 yılında Mario Martino Moreno’nun *Antologia della Mistica Arabo-Persiana*²⁰⁶ adlı eserinde de beş adet şiir tercüme edilmiştir. 1977’de Prof. Dr. Gabriel Mandel Khân *II Suffismo Vertica della Piramida Esoterica*²⁰⁷ adlı tasavvuf felsefesi üzerine yazdığı eserinde Mevlânâ’ya bölüm ayırmıştır. Khân, 2005 yılında *Mesnevî*’yi İtalyancaya tercüme etmiştir. 1980 yılında ise Alessandro Bausani (ö. 1988) tarafından *Gialal ad-Din Rûmi: Poesie Mistiche*²⁰⁸ adlı 50 şiir ve 12 dörtlükten oluşan bir şiir derlemesi hazırlanmıştır.²⁰⁹ Fîhi Mâfih da Sergio Foti tarafından Meyerovitch tercümesinden yararlanılarak hazırlanmış ve *L’essenza del reale*²¹⁰ adıyla 1995’te yayımlanmıştır.

²⁰⁰ Bkz. Meyerovitch, *Rûmî et le Soufisme*, éd. Du Seuil, 1977

²⁰¹ Abdullah Öztürk, “Eva De Vitray Meyerovitch’in Hayatında Mevlâna’dan İzler”, Dünyada Mevlâna İzleri – Bildiriler, Sümam Yayınları, Konya, 2010. s.380.

²⁰² Bkz. Rûmî, *Le Livre du Dedans*, trc. Eva de Vitray Meyerovitch, Sindbad, Paris, 1975.

²⁰³ Bkz. Rûmî, *Letters*, trc. Meyerovitch, Dauphin, 1998.

²⁰⁴ Nuri Şimşekler, *Mevlâna’dan Mevlâ’ya Ulaşanlar*, s.126.

²⁰⁵ Bkz. İtalo Pizzi, , *Storia Della Poesia Persiana*, Unione Tipografico-Editrice, Torino, 1894.

²⁰⁶ Bkz. Mario Martino Moreno, *Antologia della Mistica Arabo-Persiana*, Laterza, Bari, 1951.

²⁰⁷ Bkz. Gabriele Mandel Khân, *II Suffismo Vertica della Piramida Esoterica*, Sugar Co, Milano, 1977.

²⁰⁸ Bkz. Alessandro Bausani, A. *Gialal ad-Din Rûmi: Poesie Mistiche*, B.U.R, Milano, 1980.

²⁰⁹ G. M. Khân, *La Bibliographie Italienne Sur Mevlâna*, I. Milletler Arası Mevlâna Kongresi-Tebliğler, SÜ Yayınları, Konya, 1988, ss 123-129. s.127.

²¹⁰ Bkz. Rûmî, *L’essenza del reale*, (trc. Sergio Foti), Psiche, Torino, 1995.

1.3.1.6. Romanya

Romanya'ya bakıldığında Mevlânâ üzerine yapılan çalışmaların kısıtlı olduğu görülmektedir. Burada da 1977'de Mevlânâ, Mevlevilik, Alevilik ve Bektaşilikle ilgili Dimitrie Cantemir'in yazdığı *Muhammed Dininin Sistemi*²¹¹ adlı eserinden başka bir eser yayımlanmamıştır. Bunun dışında Bükreş Akademi Kütüphanesindeki Şarkiyat bölümünde bazı elyazmaları bulunmaktadır. Prof. M. Guboğlu'nun 1946 yılında *Bucureşti Romen Akademi Kütüphanesindeki Doğu Elyazmaları Envanteri* ve 1976 yılında, İranlı Muhammed Ali Sowti tarafından *Bucureşti Romen Akademi Kütüphanesindeki Doğu Elyazmaları Kataloğu* adlarıyla hazırladıkları doktora tezlerinde Farsça elyazmaların beşinde Mevlânâ'nın hayatı ve şiirlerinden birkaç örnekler bulunmaktadır.²¹²

1.3.1.7. Hollanda

Hollanda'da da Mevlânâ üzerine çalışmalar yapılmaktadır. Küçük çaplı başlayan bu çalışmalar özellikle 2007 Unesco Mevlânâ Yılı itibariyle genişlemiştir. Ancak bundan önce ilk sayılabilecekler arasında Brakkal Buys'ın 1935 yılında *Figures of Persian Mystics* adıyla yayımladığı Felemenkçe eseri Mevlânâ ve *Mesnevî*'sinden de söz etmektedir. Ayrıca *Mesnevî*'den tercüme ettiği beyitleri içeren *Fragmenten uit de Mashnawi Naar bet Perzisch Vertaald en Toegelicht Door* adlı eseri 1951 yılında yayımlamıştır.²¹³

Mart 2001'de Arberry'e ait *Honder verhalen uit de Masnavi van Roemi*²¹⁴ adlı eseri Felemenkçe yayımlanmıştır. Eser *Mesnevî*'den seçilmiş yüz hikâye içermektedir. Bu tercümeyi hazırlayan Aleid C. Swierenga ve Sipko A. den Boer tarafından ayrıca *Mesnevî*'den bir seçki hazırlanmış ve *Woorden Van Het Paradijs*²¹⁵ adıyla yayımlanmıştır. Aynı isimler 2003 yılında tekrar *Mesnevî*'den bir seçki hazırlayıp

²¹¹ Bkz. Dimitrie Cantemir, *Sistemul sau intocmirea religiei muhammedane*, Traducere, Studiu de V. Candea, Bucureşti, 1977.

²¹² Nedret Mahmut, *Mevlânâ – Romanya Kütüphanelerinde*, II. Milletler Arası Mevlâna Kongresi-Tebliğler, SÜ Yayınları, Konya, 1990, ss 163-167.

²¹³ Nuri Şimşekler, *Mevlâna'nın Eserleri ile ilgili Yabancı Dillerde Yapılan Çalışmalar (1973-2005)*. Mevlâna Araştırmaları 1, Akçağ, Ankara, 2007. s.181

²¹⁴ Arberry, *Honder verhalen uit de Masnavi van Roemi*, trc. Aleid C. Swierenga ve Sipko A. den Boer, Katwijk aan Zee (Panta Rhei), 2001.

²¹⁵ Bkz. Roemi, *Woorden Van Het Paradijs*, trc. Aleid C. Swierenga ve Sipko A. den Boer, Ten Have, Herculesplein, 2001.

*Daglicht; een dagboek van spirituele leiding*²¹⁶ adıyla neşrederken Boer, *Juwelen; een dagboek met 365 fragmenten van wijsheid* (2006), *Liefde is de weg kwatrijnen van Djelaloed-Din-Roemi* (2007) *Rûmî: Licht op licht; dichtelijk dansen met God* (2010) adlarıyla yine şiir tercümeleri hazırlamıştır. 2007 yılında Deepak Chopra tarafından küçük bir şiir seçkisi hazırlanmıştır.²¹⁷

Mesnevî'nin Felemenkçeye tercümesinde iki isim öne çıkmaktadır. Bunlardan biri Marcel Derkse'dir. Derkse *Mesnevî*'nin iki cildini 2007 ve 2008 yıllarında tercüme etse de tamamlayamamıştır. Bu sebeple tam metin tercümesi ilk olarak Abdulwahid van Bommel tarafından *Masnawi* adıyla 2010 yılında yapılmıştır. Mevlânâ eserleri üzerine çalışmalarını süren Bommel, *De Konya Criteria*²¹⁸ adıyla bir eser yayımlamıştır. 2013 yılında Wim van der Zwan tarafından hazırlanan *Gedichten* adlı şiir seçkisi de Felemenkçe eserler arasındadır.

Brakkal Buys'ın 1935 yılında *Figures of Persian Mystics* adıyla yayımladığı Felemenkçe eseri de Mevlânâ ve *Mesnevî*'sini ihtiva etmektedir. Ayrıca *Mesnevî*'den tercüme ettiği beyitleri içeren *Fragmenten uit de Mashnawi Naar bet Perzisch Vertaald en Toegelicht Door* adlı eseri 1951 yılında yayımlamıştır.²¹⁹

1.3.1.8. İspanya

İspanyolcada, Oscar Zorilla ve Maria Angeles Gonzales'in *El Mathnavi de Jalalud-Din Rûmî otros textos* (1982) adlı bir seçkisi, *El Masnavi; las enseñanzas de Rûmî* (Vision, 1984) adlı tercüme, Antonio Lopez Ruiz, Paidós Iberica'nın *150 Cuentos Sûfîes: Extraídos del Matnawi* (1992) adlı 150 hikâyenin *Mesnevî*'den tercümesi, Juan Vivanco'nun *El Canto del derviche: Parbolas de la sabuduria sûfî* (1997) adlı yine bir seçkisi, D. Halka'nın *Masnavi*, (1998) seçkisi yayımlanmıştır.²²⁰ Ayrıca İspanyolca için Fîhi Mâfîh üzerine çalışmalar da mevcuttur. *El Libro Interior* adıyla tam metni 1997'de yayımlanmıştır.

²¹⁶ Bkz. Roemi, *Daglicht; een dagboek van spirituele leiding*, trc. Aleid C. Swierenga ve Sipko A. den Boer, Milinda Uitgevers B.V, 2003.

²¹⁷ Bkz. Rûmî, *Liefdesgedichten*, trc. Deepak Chopra, Altamira, 2007.

²¹⁸ Bkz. Abdulwahid van Bommel, *De Konya Criteria*, Türkevi, Amsterdam, 2011.

²¹⁹ Nuri Şimşekler, *Mevlânâ'nın Eserleri ile ilgili Yabancı Dillerde Yapılan Çalışmalar (1973-2005)*. Mevlânâ Araştırmaları 1, Akçağ, Ankara, 2007. s. 181.

²²⁰ Nuri Şimşekler, *a.g.e.*, s.126.

1.3.1.9. Danimarka

“*Ein Digters Bazar*” adlı eserinde Mevlânâ ve Mevlevilik hakkında Pera’daki Mevlevihane ziyaretinden bahseden Danimarkalı yazar Hans Christian Andersen’in yanı sıra Danca dilinde Sigrît Hansen’in *Kobmanden og Papegojen*, (1989) adlı eseri *Mesnevî*’den hikâye seçkisi ve Nikolaj Nottelmann’ın, *Der er vinduer mellem menneskers hjerter* adlı eseri yayımlanmıştır.

Ayrıca İsveç’de de Ulla Olsson, *Vem ar hjalte?* (1995) adlı seçkisi ile Çek’de Joseph Hirsal’ın *Dzalâleddin Balchi Rûmi-Masnavi* (1995) adlı seçkisinden de burada söz edilebilir.²²¹

1.3.1.10. Bosna Hersek

Mevlânâ ve Mevleviliğin Balkanlarda tanınması Balkan ülkelerinde kurulan Mevlevihaneler ile gerçekleşmiştir. Mevlevihane XV. Yüzyılın sonunda Bosna’daki Osmanlı hâkimiyetinin güçlendiği zamanda kurulmuştur. Mevlevi tekkeleri genellikle eski Yugoslavya’da kurulmuştur. Bunların en meşhuru Saraybosna İsa Bey Mevlevihanesi’dir. Bugünkü Bosna’da beş asırdır varlığını devam ettiren Mevlevi tarikatı pek çok münevver, devlet adamı ve şairin Mevlânâ ile tanışmasına vesile olmuştur. Şair Derviş Paşa, Şeyh Fevzi Mostari Blagayi, Şerifzade Fazıl Paşa gibi isimler bunlardandır. Bölgede *Mesnevî* sözlü olarak okutulup şerh edilmekteydi. Bu anlamda Mevlevihanlık bir gelenek olarak sürdürülmüş ve Mevlevi şeyhlerinin yanı sıra Bosnalı âlimler de *Mesnevî* okutmuştur.²²²

Balkanların Mevlânâ’yı tanınması 1462 yılında Gazi İsa Bey ile başlamış olsa da *Mesnevî*’nin tercümesi ancak birinci ve ikinci cildinin 1987-1988 yıllarında Sırp-Hırvat dilinde yayımlanmasıyla olmuştur. Mehmed Cemaluddin Çauşeviç, Muyaga Merhemiç ve Feyzullah Hacibayriç *Mesnevî* üzerine çalışan, tercüme edip şerh eden önemli isimlerdir. Bu isimler tercüme çalışmaları dışında *Mesnevî* dersleri vererek de Balkanların *Mesnevî*’yi anlamasına öncülük etmişlerdir.²²³

²²¹ Nuri Şimşekler, *a.g.e.*, s.127.

²²² Sezai Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, Vefa Yayınları, İstanbul, 2007. s.305.

²²³ İskender Muzbeğ, *Mevlâna’nın Sarayova’da (Yugoslavya) Yayımlanan Mesnevî’sine (I. Ve II. Cilt) Çeviri Açısından Genel Bir Bakış*, II. Milletlerarası Mevlâna Kongresi- Tebliğler, SÜ Yayınları, Konya, 1990. ss. 169-173

1.3.1.11. Yunanistan

Mevlânâ ve Mevleviliğin Yunanistan sınırları içinde tanınması da yine Mevlevihaneler ile başlamıştır. 1615 yılında Ekmekçizade Ahmed Paşa (ö. 1617)'nin kurduğu Selanik Mevlevihanesi, 1880 yılında Süleyman Şemsi Dede'nin kurduğu Hanya (Girit) Mevlevihanesi bunun öncüleridir. Ayrıca XIX. yüzyılda etkinlik gösteren Rumeli Larissa, Serez, Sakız, Midilli Mevlevihaneleri de Yunanistan'da Mevlânâ'yı tanıtmıştır.

Burada zikretmemiz gereken önemli bir isim olan I. M. Panagiōtópoulos'un 2000 yılında Türkçeye "*Benzersiz Mevlânâ*"²²⁴ adıyla tercüme edilmiş eseridir. Panagiōtópoulos eserinde Mevlânâ hakkında şöyle bahsetmektedir: "Mevlânâ insanı ara bir yerde bırakmaz. Ya ilgisiz bırakır ya da esir alır. Beni esir aldı. Ne kadar bir süre için mi? Bunu bilmiyorum, kendisi baştan çıkarıcı bir güzelliğin timsalidir."²²⁵

1.3.2. Amerika Birleşik Devletleri

Avrupadan sonra Amerika'da tanınan Mevlânâ'nın eserlerinin tercümeleri bugün en çok satanlar arasında bulunmaktadır. 1984 yılında yayımlanmış Coleman Barks ve Jonh Moyne tarafından yazılan *Open Secret*²²⁶ adlı Mevlânâ şiirlerini ihtiva eden kitap elli bin adet satılırken, 1995'te yayımlanan Coleman Barks'ın *The Essential Rûmî*²²⁷ adlı eseri yüz on bin adet satılmıştır. Böylece Amerika'da en çok satan şiir kitabı olmuştur. Barks ve şair Robert Bly Publisher Weekly ve Christian Science Monitor'a göre Mevlânâ'yı ve şiirlerini Amerika'ya tanıtan iki önemli isimdir.²²⁸ 1981 yılında Barks ve Bly, *Night and Sleep*²²⁹ adında *Dîvân*'dan şiir seçkisi yayımlamıştır. Barks, 1997 yılında *The Illuminated Rûmî*²³⁰ adında bir eser neşretmiş ve bu esere Michael Green tarafından görsel eklenmiştir.

Mevlânâ ilgisinin Amerika'da daha önceki tarihlerde de olduğunu söylemek mümkündür. 1903 yılında William Hastie tarafından hazırlanmış *The Festival of Spring From the*

²²⁴ Bkz. I. M. Panagiōtópoulos, *Benzersiz Mevlâna*, trc. Kriton Dinçmen, Arion Yayınları, İstanbul, 2000.

²²⁵ Panagiōtópoulos, *Benzersiz Mevlâna*, s.11.

²²⁶ Bkz. Coleman Barks ve John Moyne, *Open Secret*, Threshold Books, Putney, 1984.

²²⁷ Bkz. Coleman Barks, *The Essential Rûmî*, Harper, San Francisco, 1995.

²²⁸ Ergin, N. Oğuz, "*Batıda Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî*", s. 315

²²⁹ Bkz. Coleman Barks ve Robert Bly, *Night and Sleep*, Yellow Moon Pres, Cambridge, 1981.

²³⁰ Bkz. Coleman Barks ve Michael Green (res.), *The Illuminated Rûmî*, Brodway Books, New York, 1997.

*Dîvân of Jelaleddin*²³¹ adlı eser Amerika’da Mevlânâ rûzgârının ilk esintilerini oluşturmaktadır.

Bugün Sûfî uzmanı olarak anılan Amerikalı İslam âlimi ve sanatçı Shems Friedlander, 1975 yılında *The Whirling Dervishes*²³² adıyla yayımladığı kitabında Mevlânâ’dan ve Mevlevilikten söz etmiştir. Bunun dışında *Rûmî, The Hidden Treasure* (Fons Vitae, 1998) ve *Mevlânâ Jalaluddin Rûmî’s Forgotten Message* (Sûfî, 2017) adlı kitapları da yayımlanmıştır. Friedlander, Kasım 2022’de İstanbul’da vefat ettikten sonra Konya’ya defnedilmiştir.

Amerikalı Mevlevî Kabir Edmund Helminski’nin 1981 yılında neşrettiği *The Ruins of the Heart: Selected Lyric Poetry of Jalâluddin Rûmî*²³³ adlı derlemesi kendi kuruluşu olan Threshold Books yayınevinden çıkmıştır. Kabir Helminski ve eşi Camille Hamilton Adams Helminski yaklaşık kırk yıldır Mevlevî geleneği üzere çalışmaktadırlar. Çalışmalarını şöyle sıralamak mümkündür: *Rûmî Daylight: A Daybook of Spiritual Guidance* (Threshold Books, 1990)²³⁴, *Living Presence: A Sûfî Way to Mindfulness and the Essential Self* (Threshold Books, 1992), *Love Is a Stranger: Selected Lyric Poetry of Jalâluddin Rûmî* (Threshold Books, 1993), *The Rûmî Collection: An Anthology of Translations of Mevlânâ Jalâluddin Rûmî* (Threshold Books, 1998), *The Knowing Heart: A Sûfî Path of Transformation* (Shambhala 1999), *The Pocket Rûmî Reader* (Shambhala, 2001), *Rûmî’s Sun: The Teachings of Shams of Tabriz* (Morning Light Press, 2008).

Krish Khosla, *The Sûfism of Rûmî*²³⁵ adlı eseri de Mevlânâ’nın tasavvuf anlayışını ortaya koymaktadır. Eser 1987 yılında Shaftesbury’da yayımlanmıştır. Khosla’nın 1996 yılında yayımlanmış *Rûmî Speaks Through Sûfî Tales*²³⁶ adlı *Mesnevî*’de hikâye seçkisi de bulunmaktadır.

Sûfizm çalışmaları ile tanınan William Chittick de Mevlânâ ile ilgili eser verenler arasındadır. 1983 yılında *Mesnevî* ve *Dîvân*’dan seçme beyitlerin tercümesini ihtiva eden,

²³¹ Bkz. William Hastie, *The Festival of Spring From the Divan of Jelaleddin*, Edinburgh, McLehose, 1903.

²³² Bkz. Shems Friedlander, *The Whirling Dervishes*, Macmillan, 1975.

²³³ Bkz. Kabir Helminski, *The Ruins of the Heart: Selected Lyric Poetry of Jalâluddin Rûmî*, Threshold Books, Putney, VT, 1981.

²³⁴ *Mesnevî*’nin I. ve II. cildinden seçilen 365 beyitin tercüme ve yorumunu kapsayan bu eser *Rûmî: Daylight; Jewels of Remembrance ve Daylight: A Daybook of Spiritual Guidance Jalal al-Din Rûmî* isimleriyle 1995 ve 1996 yılında tekrar basılmıştır.

²³⁵ Bkz. Krish Khosla, *The Sufism of Rûmî*. Shaftesbury, Dorset: Element, 1987.

²³⁶ Bkz. Khosla, *Rûmî Speaks Through Sufi Tales*, Kazi Publications, Chicago, 1996.

*The Sûfî Path of Love: The Spiritual Teachings of Rûmî*²³⁷ adlı eseri hazırlamıştır. Aynı sene Fîhi Mâfih'i de tam metin olarak tercüme etmiştir.²³⁸ 2004 yılında da *Me & Rûmî: The Autobiography of Shams-i Tabrizi*²³⁹, adıyla Şems'in *Makalât*'ını yayımlamıştır. Chittick 2000 yılında Kombassan Vakfı tarafından Konya'da Mevlânâ Araştırmaları Özel Ödülüne layık görülmüştür.

Yine tasavvufa dair yaptığı çalışmalarıyla tanınan Tahran asıllı Nahid Angha'nın hazırladığı şiir seçkisinde Hayyam, Hafız gibi önemli isimlerin yanında Mevlânâ'nın şiirlerine de yer vermiştir. Eser *Selections Poems from: Khayam, Rûmî, Hafez, Moulana Shah Maghsoud*²⁴⁰, adıyla 1991 yılında San Rafael'de yayımlanmıştır.

The Blind Men and the Elephanti, 1992 yılında New York'ta Karen Backstein ve Annie Mitra'nın çocuklar için hazırladığı *Mesnevî*'den kör adam ve fil hikâyesini ihtiva eden bir eserdir. Çocuklar için hazırlanan bir başka eser de 1999 yılında yayınlanan *Rûmî for Children* adlı kitaptır.²⁴¹ *Rûmî Speaks Through Sûfî Tales*, (1996) Krish Khosla tarafından Chicago'da yayımlanmıştır. Eserde Nicholson çevirisinden faydalanılmıştır. Yine İngilizce olarak Roger Housden tarafından yayınlanan *Chasing Rûmî* adını taşıyan roman türündeki eser de San Francisco'da 2002 yılında basılmıştır. Aynı yıl içinde Arthur Scholey'in hazırladığı *The Paragon Parrot* adlı eser yayımlanmıştır. Bu eserler *Mesnevî*'de geçen özellikle fabl türü hikâyelerden esinlenmiştir.²⁴²

1995 yılında moda desinatörü, ressam ve fotoğrafçı Shahram Shiva, *Rending the Veil: Literal and Poetic Translations of Rumi*²⁴³ adıyla Mevlânâ rubailerinden oluşan bir seçki hazırlamıştır. Bu eser, bir okuma klavuzu ve çeviri işlevi niteliğinde hazırlanmıştır. Shiva ayrıca Mevlânâ özel bir internet sitesi (rumi.net) hazırlamıştır. Burada Mevlânâ şiirlerinden örnekler bulunmaktadır. Bunun dışında Shiva Mevlânâ konserleri vererek

²³⁷ Bkz. William Chittick, *The Sufi Path of Love: The Spiritual Teachings of Rûmî*, SUNY Press, Albany, 1983

²³⁸ Bkz. Chittick, *Discourses of Rûmî*, State University of New York, Albany, 1983.

²³⁹ Bkz. Chittick, *Me and Rûmî: The Autobiography of Shams-i Tabrizi*, Fons Vitae, Amsterdam, 2004.

²⁴⁰ Bkz. Nahid Angha, , *Selections Poems from: Khayam, Rûmî, Hafez, Moulana Shah Maghsoud*, California Intl Assn of Sufism, San Rafael, 1991.

²⁴¹ Nuri Şimşekler, *Mevlâna'dan Mevlâ'ya Ulaşanlar*, s.124.

²⁴² Şimşekler, *a.g.e*, s.125.

²⁴³ Shahram Shiva, *Rending the Veil: Literal and Poetic Translations of Rumi*, Prescott, Hohm Press, 1995.

geçimini sağlamakta ve 2700 dolar karşılığında dokuz günlük New York – Konya gezileri düzenlemektedir.²⁴⁴

Çok satan yazar Deepak Chopra'nın editörlüğünde Mevlânâ'nın aşka dair şiirlerini ihtiva eden *The Love Poems of Rûmî*²⁴⁵ adlı kitabı da 1998 yılında okurla buluşmuştur. Aynı yıl Denise Breton ve Christopher Largent'in *Love, Soul, Freedom; Dancing With Rûmî on the Mystic Path*²⁴⁶ adlı Rûmî şiirlerinden oluşan bir eseri neşredilmiştir. 1998 yılı içinde yayımlanmış bir de inceleme mevcuttur. İran asıllı Fatemeh Keshavarz'ın *Reading Mystic Lyric: The Case of Jalal Al-Din Rûmî*²⁴⁷ adlı eseri Rûmî'in popülaritesini ve edebi başarısını eleştirel bir inceleme olarak araştırmaktadır.

Yakın tarihe baktığımızda Amerika'da İran asıllı Rûmî araştırmacısı Mafî Maryam ve Bulgaristan asıllı Azima Melita Kolin'in çalışmalarına rastlamak mümkündür. Onlar için Mevlânâ şiiri yeniden eğitim ve manevi mirasın yeni bir takdiridir. Bu iki yazar, Mevlânâ'nın şiirlerinden oluşan seçkilerini ilk olarak 1999 yılında *Rûmî; Whispers Of The Beloved*²⁴⁸ adıyla neşretmiştir. Bu eseri 2001 yılında *Rûmî; Hidden Music*²⁴⁹, 2003 yılında *Rûmî; Gardens Of The Beloved*²⁵⁰, 2013'te *Rûmî's Little Book Of Life*²⁵¹, 2014'te *Rûmî's Little Book Of Love*²⁵², 2016'da *Rûmî's Little Book of Heart*²⁵³ adlı eserler takip etmiştir. Maryam Mafi ayrıca 2014 yılında *Rûmî, Day by Day*²⁵⁴ adlı bir çalışma yayımlamıştır.

Amerika'da Fîhi mâ fîh üzerine de 2001'de Louis Rogers tarafından *Mirror of the Ussen; The Complete Discourses of Jalal al-Din Rûmî*²⁵⁵ adıyla bir tam metin çevirisi yayımlanmıştır.

²⁴⁴ Franklin Lewis, *Rûmî, Past and Present, East and West: The Life, Teachings and Poetry of Jalal al-Din Rûmî*, s. 599-600.

²⁴⁵ Bkz. Deepak Chopra ve Fereydoun Kia, *The Love Poems of Rûmî*, Harmony Books, New York, 1998.

²⁴⁶ Bkz. Denise Breton ve Christopher Largent, *Love, Soul, Freedom; Dancing With Rûmî on the Mystic Path*, Hazelden, 1998.

²⁴⁷ Bkz. Fatemeh Keshavarz, *Reading Mystic Lyric: The Case of Jalal Al-Din Rûmî*, University of South Carolina Press, Colombia, 1998.

²⁴⁸ Bkz. Mafi Maryam ve Azima Kolin, *Rûmî, Whispers of the Beloved*, Thorsons, 1999.

²⁴⁹ Bkz. Mafi ve Kolin, *Rûmî; Hidden Music*, Thorsons, 2001.

²⁵⁰ Bkz. Mafi ve Kolin, *Rûmî; Gardens Of The Beloved*, Element, 2003.

²⁵¹ Bkz. Mafi ve Kolin, *Rûmî's Little Book Of Life*, Hampton Roads, 2013.

²⁵² Bkz. Mafi ve Kolin, *Rûmî's Little Book Of Love*, Hierophant, 2014.

²⁵³ Bkz. Mafi ve Kolin, *Rûmî's Little Book of Heart*, Hampton Roads, 2016.

²⁵⁴ Bkz. Mafi, *Rûmî, Day by Day*, Hampton Roads, 2014.

²⁵⁵ Bkz. Louis Rogers, *Mirror of the Ussen; The Complete Discourses of Jalal al-Din Rûmî*, iUniverse, 2001.

2017’de Brad Gooch tarafından *Rumi’s Secret: The Life of the Sufi Poet of Love*²⁵⁶ isimli bir eser yayımlanmıştır.

1.4. Mevlânâ’nın Batı’daki İzleri

1.4.1. Batılı Mevleviler

Amerika ve Avrupa’da Mevlânâ araştırmaları ve çalışmaları yapanların yanı sıra Mevlânâ yolunu tanımış ve gönül vermiş Batılı Mevleviler de mevcuttur. Kabir Helminski, Camille Hamilton Adams Helminski, Süleyman Wolh Bahn, Hüseyin Peter Cunz, İbrahim Gamard ve Tim Reshad Feild’ı Batılı Mevleviler olarak zikredebiliriz.

1.4.1.1. Kabir ve Camille Helminski

Kabir Edmund Helminski ve eşi Camille Hamilton Adams Helminski, *The Threshold Society* isimli bir kuruluşun kurucusu ve yöneticisi olarak kırk yıldır Mevlevi tasavvuf geleneği üzerine çalışmaktadır. Kabir Helminski tasavvuf ve manevi psikoloji çerçevesinde uygulamaya yönelik programlar gerçekleştirmektedir. K. Helminski, Amerika’da Süleyman Loras Dede’nin bir müridi olarak Mevlevîliği çalışmaya başlamıştır. 1980’de eşiyle beraber *Threshold Books* adıyla tasavvuf yayınları yapan bir yayınevi kurdu. 1990 yılında Celaleddin Çelebi tarafından “Mevlevi şeyhi” olarak icazet almıştır. 1994-2000 yıllarında Türk semâzenlerle beraber yüz binden fazla kişiye Mevlevi kültürünü tanıtmıştır. 2001’de Harvard Üniversitesi İlahiyat Okulu’nda Çağdaş Yaşam Maneviyat derslerini veren ilk Müslüman olmuştur. 2009 yılında Georgetown Üniversitesi’nin katkılarıyla Kraliyet İslami Stratejik Araştırmalar Merkezi tarafından Dünyanın en etkili 500 kişisinden biri olarak seçilmiştir. Ayrıca İslam âlimlerince Hristiyan liderlere yazılan barış ve anlayış çağrısında bulunduğu *A Common Word Between Us and You (Sizin ve Bizim Aramızdaki Ortak Bir Söz)* adlı bildiride imza bulunmaktadır. Camille Heminski de Ruhlararasılık adı verilen bir program aracılığıyla farklı dini ve manevi kültürlerle sahip insanlar arasında barışı, saygıyı ve anlayışı destekleyen *Spiritual Paths Foundation*’ın öğretim üyesidir. Ayrıca Woman Islamic Initiative in Spirituality & Equality (WISE)’de manevi önderlerindendir.²⁵⁷

²⁵⁶ Bkz. Brad Gooch, *Rumi’s Secret: The Life of the Sufi Poet of Love*, Harper, New York, 2017.

²⁵⁷ The Threshold Society, *Kabir and Camille Helminski* The Threshold Society Founders, Erişim adresi: <https://sufism.org/threshold/kabir-camille/founders> E.T. 29/12/2022

Helmiski'ye göre bugün İslam tasavvufu konusunda iki farklı grup bir tereddüt içindedir. Müslüman olmayanlar bunun İslam'a götüreceğinden korkar, bazı Müslümanlar ise onun kendilerini İslam'dan çıkaracağından korkar. Fakat Mevleviler, Mevlânâ'nın yolunun gerçek İslam'ın bir ifadesi olduğunu bilir. Helmski, gerçek maneviyatın bir değer kaybettiğini ve İslam medeniyetinin farklı algılandığını düşünür. Bu sebeple İslam medeniyetinin yaşayan bir örneğinin olmamasından kaynaklı kendisinde bir sorumluluk hissetmektedir. Bu sebeple kendisine Hakiki Aşk ilkesini benimsemiş ve bu ölçüt ile çalışmaya başlamıştır. Mevlânâ'nın öğrettiği aşkı, entelektüel aşkın eleştirisi ve kusur bulma eğilimi ile karşılaştıran Helmski, aklın hayır, dediğine, kalbin evet, diyebileceğine vurgu yapar. Bu anlamda Hakiki Aşk aklın çok ötesindedir. Gerçek Mevlevi ruhu entelektüalizm veya eleştirel akıl değildir. O, olumsuz dilin, kusur bulmanın Mevlevi sıfatı olmadığını söyler. Bunlar yerine dostluk ve aşk çiçekleri ekmenin gerektiğini vurgular. Çünkü Mevlânâ entelektüel kibrin kabuğunu sonsuza dek kırmıştır. Helmski de işte bu yüzden Mevlevi yolunu seçtiğini belirtir. Gerçek insan olan, ikiyüzlülük, sertlik ve kibirden uzak bir aşkı ulaştıran mürşitlere gönül vermiştir. O, sorunlarını aşkla çözebileceğine inanır. Bu yüzden Mevlânâ'nın mesajına aşk ile hizmet eder.²⁵⁸

1.4.1.2. Hüseyin Peter Cunz

Bir diğer Mevlevi Hüseyin Peter Cunz, İsviçre Mevlânâ Vakfında görev yapan bir postnişindir. Kendisi İsviçre'de kiliseyi terk etmiş ve bir arayışa girmiştir. Çeşitli inanışları incelerken bir boşluk içine düşmüştür. Daha sonra Hindistanlı bir imamın kızıyla evlendikten sonra Müslüman olmuştur. Eşinin Mevlânâ hakkındaki kitaplarıyla Mevlânâ'ya ilgi duymaya başlamış ve Mevlevi olmuştur. Mevlânâ Vakfı ile de barış ve kardeşlik öğretilerini insanlara aktarmaya çalışmaktadır. Cunz, Avrupa'daki olumsuz İslam fikrine ve eleştirileri karşısında Mevlevi tarikatına önderlik etmenin güç olduğundan bahseder. Avrupa'da din özel bir yeredir. Ancak din seçme hürriyeti, dini rasyonel olarak tartışma becerisi ve manevi tecrübenin bu rasyonelliğin ötesinde olduğu bilgisine ihtiyaç duyar. Bu sebeple Cunz, iman konusunda tatmin olmayan kimsenin Mevlevi yolunda Müslüman olmasının beklenmediğini vurgular. Bunun için kurduğu

²⁵⁸ Kabir Helmski, "*Mevlevilik Yolunun Yaşayan Geleneği*", Yurtdışındaki Yabancı Mevleviler, Uluslararası Mevlâna Vakfı, Konya, 2012. ss. 56-58.

merkezi aslında tarikatı yarı yarıya Müslüman ve gayrimüslimler oluşturmaktadır. Bu denge gelenek ve yenedünya arasındaki orta yoldur. Bunun yanı sıra değişen dünyada geleneksel teolojinin değişimini kabul etmeyen Müslümanların iddialarına karşı da güçlü bir duruş ve yorum getirmek güçtür. Cunz, Müslüman toplumların ve kuruluşların diğer dinlere çok az ilgi gösterdiğini söyler. Kendi dinlerinin daha değerli olduğu fikri diğer dinlerden insanlara ilginç bir şekilde saygılarını engellemektedir. Cunz'a göre Mevleviliğin de bu bahsettiği Müslümanları pek ilgilendirmez. Ancak Mevlânâ'nın şiirleri ve geleneği, Hristiyanların, agnostiklerin ve ateistlerin kalbine dokunmaktadır. Semâ'zen dervişlerle ilgili görsel ve haberler de onların merakını artırmaktadır. Bu durum Cunz'ın İsviçre'deki tarikatın başı olarak bu yolda olmasının temel sebeplerindendir.²⁵⁹

1.4.1.3. Süleyman Wolf Bahn

Süleyman Wolf Bahn da Mevleviler arasındadır. Bahn, önce Mevlevi sonra Müslüman olduğunu söyler. Hristiyanlığın temel inancı teslisin kendisin tatmin etmediğini belirtir. Bu süreçte Mevlânâ eserleriyle tanışmış ve Almanya'dan çıkıp Konya'ya gelmiştir. Burada pek çok Batılı gibi o da Süleyman Dede vasıtasıyla Müslüman olmuştur. Almanya'da Mevlânâ Derneği aracılığıyla pek çok insanın Müslüman olmasına da katkı sağlamıştır. Süleyman Wolf Bahn aynı zamanda Almanya'da postnişindir. Bahn, tarikatına gelenlerin bir mana arayışında olup dini geleneklerinden yüz çeviren insanlar olduğunu belirtir. Bu insanların çoğu semâ' ve Mevlânâ'ya ilgi duymuştur. Ayrıca Bahn, bazen umduğunu bulamayıp gidenler olsa da genellikle buraya gelenlerin kalıcı olduğunu ifade eder. Bu sebeple herkes çağdışı ve terörizmi teşvik ettiği iddia edilen bir dinin muhtevasıyla yüzleşir. Bahn'a göre İslam'ı Ortaçağ'dan kalma birdin olarak gören toplum içinde Müslüman olduğunu söylemek kolay değildir. Fakat bu yola giren herkes hayatın her alanında bu zorluklarla mücadele etmektedirler.²⁶⁰ Bunun en önemli örneğini de Almanya için S. Wolf Bahn teşkil etmektedir.

1.4.1.4. İbrahim Gamard

²⁵⁹ H. Peter Cunz, “Avrupa’da Mevlânâ’nın Mesajına Uygun Davranmak”, Yurtdışındaki Yabancı Mevleviler, Uluslararası Mevlâna Vakfı, Konya, 2012. ss. 62-63.

²⁶⁰ Bahn, “Günümüzde Almanya’da Mevlevilik”, Yurtdışındaki Yabancı Mevleviler, Uluslararası Mevlâna Vakfı. Konya. 2012. ss. 70-71.

Amerikalı Mevlevi İbrahim Gamard da önce Mevlevi sonra Müslüman olanlardandır. 1971'den beri tasavvuf öğrencisi olarak eğitim gören Gamard, 1975'te Los Angeles'ta semâ'zen olmuştur. O dönem Nicholson çevirileriyle *Mesnevî* okumaya başlayarak bu eserin en büyük tasavvuf eseri olduğunu düşünmüştür. 1976 yılında da diğerleri gibi Süleyman Dede ile Los Angeles'ta tanıştı ve kendisinden semâ'ı derinlemesine öğrendikten sonra bu süreçte Mevlevi olmuştur. Gamard'ın Müslüman olması 1984 yılına tekabül eder. Farsça öğrenip tercümeler yapmıştır. 2007 yılında Faruk Hemdem Çelebi tarafından Mevlevi şeyhi olarak tayin edildi. Kendisi ayrıca Kuzey Kaliforniya'daki *Dar Al-Masnavi of the Mevlevi Order* (Mevlevi Tarikatının *Mesnevî* Evi) kuruluşuyla Mevlevi kültürünü ve Mevlânâ'yı tanıtmaktadır.²⁶¹ Ancak Gamard verdiği pek çok ders ve seminerlere rağmen çok az insanın rağbet ettiğini belirtir. Ona göre Amerikalılar da Avrupalılar ve Türkler gibi oldukça meşguller ve manevi etkinliklere çok az kişi zaman ayırabiliyor. Bunların da birazı semâ'ı seviyor bazıları da şiiri ve zikri seviyor fakat derslere uzun süre devam edemiyorlar. En uzun kalanlar gerçekten nasıl semâ' edildiğini öğrenmeye çalışınlardı.²⁶²

Burada bahsettiğimiz Batılı Mevleviler Müslüman olmamışken üstelik İslam hakkında olumsuz kanaatlerin bulunduğu toplum yapısı içinde Mevlânâ'yı tanıyıp onun yoluna intisap etmişlerdir. Mevlevi yoluna henüz Müslüman olmadan önce girmiş olmaları da yine Mevlânâ'nın düşünce yapısının her dinden ve kültürden insana hitap ettiğini göstermektedir. Onlar işte böyle bir yolun seveni olarak yine kendileri bir baskı veya zorlama olmaksızın İslâm'ı benimseyebilmiştir. Yine onlar sayesinde de bugün Avrupa ve Amerika'da insanlar Mevlânâ'yı ve Mevlevi'yi tanıma şansı yakalamaktadır. Ancak Mevlevi yolunu tanıyıp benimseyip hiç İslam ile tanışmak ve yüzleşme ihtiyacı duymayan insanların olduğu da unutulmamalıdır. Nitekim onlar, Mevlânâ'yı bir hümanist olarak görüp yaşamlarında daha iyi bir insan olmak için çaba göstermektedir.

1.4.1.5. Tim Reshad Feild (ö. 2016)

Tim Feild, pop müzik sanatçısı olarak başarılı bir kariyer yaptı ve Springfields pop grubuyla birçok başarıya imza attı. Ancak, eşinin hastalanması üzerine, Feild manevi bir

²⁶¹ Dar Al-Masnavi of The Mevlevi Order, "About the Author and Translator of This Website" Erişim adresi: https://www.dar-al-masnavi.org/about_translator.html E.T. 29/12/2022

²⁶² İbrahim Gamard, "Amerika'da Mevlânâ Şiirleri", Yurtdışındaki Yabancı Mevleviler, Uluslararası Mevlâna Vakfı, Konya, 2012. ss. 66-67.

arayışı içine girdi ve bu arayışı onu 1962 yılında The Sufi Order'ın şeyhi Pir Vilayet Han'la tanıştırdı. Bu tanışma, Feild için bir dönüm noktası oldu ve Han'dan icazet aldı. Daha sonra, Bülent Rauf'la tanıştı ve Sufizm etiketini kullanmaktan kaçınan Rauf, Feild'in Orta Doğu'ya yaptığı yolculuklarda ona eşlik etti. Bu yolculuklar, Feild'in hayatında önemli bir yere sahipti ve otobiyografileri The Last Barrier (Son Engel) ve The Invisible Way (Görünmez Yol) kitaplarında yer aldı. Tim Reshad Feild, Bülent Rauf aracılığıyla Mevlevi şeyhi Süleyman Loras Dede'yle tanıştı ve 1976'da Los Angeles'ta Loras Dede tarafından "Mevlevi şeyhi" olarak icazet almıştır. Ancak Field kendisini bir "Mevlevi şeyhi" olarak tanıtmaktan ziyade "esoterik tedavi uzmanı" ve "nefes alma bilimi öğretmeni" olarak tanıtır. Field, Sufizmin İslami değerlerinden bağımsız bir anlayışa sahiptir ve diğer Sufizm anlayışlarından farklıdır. Feild'in manevi arayışı ve Sufizm ile tanışması, onun hayatında önemli bir değişim yarattı. Sufizm'in öğretileri, Feild'in hayatına yeni bir perspektif kazandırdı ve ona farklı bir bakış açısı sağladı. Ayrıca, Feild'in Orta Doğu'ya yaptığı yolculuklar, onun hayatını zenginleştirdi ve farklı kültürleri keşfetmesine olanak sağladı. Bu yolculuklar, Feild'in otobiyografilerinde de ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır.²⁶³

1.4.2. Batılı Sanatçıların Resimlerinde Mevlânâ ve Mevlevîler

Mevlânâ Celâleddîn Rumî'nin 13. yüzyıldan günümüze kadar taşınan ilminin ve fikirlerinin izlerini sanatsal alanlarda da görmek mümkündür. Batılı sanatçılar Mevlânâ'nın tasavvuf düşüncesi etrafında teşekkül edilen Mevleviliğe karşı sempati ile bakmış izledikleri semâ' ayini, semâ'zenler ve dervişler hakkında edindikleri tecrübelerini sanat eserlerine aktarmışlardır.

Hollandalı ünlü gravürücü ve ressam Rembrandt van Rijn (ö. 1669)'in 1656-1661 tarihleri arasında yaptığı tahmin edilen ve The British Museum'da saklanan "*Sûfî Bilgeler*"²⁶⁴ adlı bir tablosunda Mevlânâ'yı resmetmiştir. Büyük gövdeli bir ağacın altında dört bilge oturmaktadır. Arkada dik kayalık vardır. Mevlânâ resimde sağda ikinci başında destâr sol eli dizinin üzerinde sağ elinde fincan tutar bir şekilde tasvir edilmiştir. Mevlânâ'nın

²⁶³ Hülya Küçük, *Batı'da "Sufizm" Meselesine Toplu Bir Bakış*, s. 248.

²⁶⁴ The British Museum, müze no: 1895,0915.1275. Erişim adresi: https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1895-0915-1275. E.T. 01/01/2023

solunda yukarı bakan dizleri üzerine ellerini koymuş bilge, Şah Şeref'tir. Sağında bulunan iki kişi de Hoca Muineddin ve Hoca Kutbettin'dir.²⁶⁵ (Ek 1)

Fransa'da tıp öğrencilerine resim dersi veren Joseph Pitton de Tournefort (ö. 1708) Mevlevilik üzerine çalışan bir ressamdır. Kendisi açık havada semâ' eden iki derviş ve onları gözetleyen şeyh resmetmiştir.²⁶⁶ *Danse des Dervis* resmindeki dervişlerin boyutlarının şehir planına göre büyük tasvir edilmesi göze çarpmaktadır. (Ek 2)

XVIII. yüzyılın başında İstanbul'a gelen ve burada vefat eden Jean Baptiste Van Mour (ö.1737) 1730'da "*Dansende Derwisjen*" (*Galata Mevlevîhanesi'nde Semâ'*)²⁶⁷ adlı bir resim yapmıştır. (Ek 3) Resimde mekân ve semâ' ayini ayrıntılı olarak tasvir edilmiştir. Meydanın yapısı, kubbenin işçiliği, korkuluklar, ahşap yer ve halılar oldukça ayrıntılıdır. Tepeden yansıyan ışık, kandillere işaret etmektedir. Van Mour, dikkatleri dervişlerin döndükleri noktaya çekerek ayinle ilgili pek çok hareketi tek karede göstermiştir. Selama duranlar, dönenler ya da dönmeye yeni başlayanlar ayinin aşamalarını gösterir halde tasvir edilmektedir. Resmin solunda ayinin baş temsilcisi ve dördüncü kısımda ayine katılan kişinin kendisidir. Sanatçı burada ayin içinde ve postun önünde olmak üzere şeyhi iki farklı pozda göstermiş olabilir. Semâ' eden dervişlerin kıyafetleri günümüzden farklı olarak renkli ve ihtişamlıdır. Seyredenlerin başlıkları da yüksek zümreden olduklarını ifade etmektedir. Bütün bunlar, ayinin özel bir nedenle yapıldığı şeklinde de yorumlanmaktadır. Ressam meydanın solunda ve üst katında olan mutrib heyetini daha karanlıkta bırakmış; meydanı, şeyhi ve gerisini de aydınlatmıştır. Aydınlık kimi zaman dervişlerin eteklerinde, kemer tokalarında eşyaların dokusunu öne çıkaran bir ışıltıya dönüşmüştür. Bu resim hakkında Rijksmuseum'da bulunan bir belgede bir açıklama bulunmaktadır:

"Burası Pera yakınlarında bir tekkenin camisidir. Bu din adamları inançla dönmektedir. Birkaç kademe yukarıda yer alan konuşmasını yapıp henüz aşağı inen postnişin, orada törenin sonuna kadar ayakta durur. Yerine geçerek iç muhayyilesine dalmış bir hale girince dervişler sırayla büyük bir ciddiyet içinde ona selam verirler. Ardından hemen dönmeye başlarlar zira arkadan sıralarını bekleyen diğerleri gelmektedir. Hepsi başlayınca birbirlerini rahatsız etmeden ve hiç sallanmadan kendi

²⁶⁵ Arzu Karaduman, *Ressamların Gözüyle Mevlevilik*, Uluslararası Düşünce ve Sanata Mevlâna Sempozyum Bildirileri, Çanakkale, 2006. s.561.

²⁶⁶ Karaduman, *a.g.m.* s.563.

²⁶⁷ Günsel Renda (vd.), *Jean- Baptiste Van Mour Kataloğu*, Koçbank Yayınları, İstanbul, 2003. s.224.

eksenleri üzerinde dönmeye bir saat daha devam etmeleri gerekir. Seyirciler bir parmaklığın arkasında beklerler. Postnişin karşısındaki dervişler, kardeşlerinin ibadetlerini bir ahenk içinde yapabilmeleri için ney üflemektedirler."²⁶⁸

Van Mour, “*Derwisjen aan de maaltijd*” (*Sofrada Mevlevi Dervişleri*) adlı bir başka tablosunda da Mevlevihane’nin mutfağını resmetmiştir. (Ek 4) Rijksmuseum’da bulunan belgede bu resim için de şunlar söylenmektedir:

“Mevlevi dervişlerinin postnişin için hazırladıkları yemeğin resmidir. Dervişler bir müzik ziyafeti çekip, aralarda şerbet içmektedirler. Postnişin solda oturan beyaz sarıklı kişidir. Bu portre oldukça başarılı yapılmış zira rehberim, Van Mour'un çizgilerinden onu kolaylıkla anımsadı. Bu adam daha sonra, camide göreceğimiz kişidir; dervişler dönerken o ayakta durmaktadır. Yanındaki arkadaşı onu görmeye gelmiş olan bir emirdir; Muhammed'in neslinden gelenlere emir dendiği ve onlara çok büyük saygı gösterildiklerini biliyoruz. Başındaki yeşil sarık onlara mahsus bir şeydir. Dervişler ney üflemektedirler. Bu yetenekleri sayesinde her yere girebilirler. Her yemeği iştahlayıp fırsat bulduklarında sünger gibi şarap içerler. Özetle onlar gibi sefihine az rastlanır."²⁶⁹

Van Mour’un bir de *Derwisj (Semâ’zen Portresi)* bulunmaktadır.²⁷⁰ (Ek 5)

Semâ’ ayinini resmeden bir başka ressam da Maltalı Amedeo Preziosi (ö. 1882)’dir. Preziosi, *Dancing Dervishes in Galata Mawlawi House* (Ek 6) adlı semâ’ ayini resminde meydanın çokgen yapısı, ahşap korkuluklar, üst kat, kandiller ve “*ya hazreti Mevlânâ*” tablosu geri planda verilmiştir. Semâ’zenlerin çarıkları ön planda meydan yüksekliğinin dışında bırakılmıştır. Kompozisyonda dikkatler dervişlerin üzerinde toplanmıştır. En önde kendinden geçmiş bir pozda göze çarpan derviş görselin çarpıcı tarafıdır.²⁷¹

19. yüzyıl ressamlarında Mevlevilik ile ilgili göze çarpanlar arasında Jean-Léon Gérôme (ö. 1904)’in *Ayasofya’da Semâ’ Eden Dervişler* resmi (Ek 7) ve Giovanni Jean Brindesi (ö. 1888)’nin mezar taşı önünde bir neyzen resmi (Ek 8) sayılabilir.²⁷²

1.4.3. Batı Müziğinde Mevlânâ

²⁶⁸ Şeyda Üstünipek, *18. Ve 19. Yüzyıllarda Seyahatname ve Resimlerde Mevlevilik*, Uluslararası Düşünce ve Sanata Mevlânâ Sempozyum Bildirileri, Çanakkale, 2006. s.581.

²⁶⁹ Üstünipek *a.g.m.* s.582.

²⁷⁰ Üstünipek *a.g.m.* s.582.

²⁷¹ Arzu Karaduman, *Ressamların Gözüyle Mevlevilik*, s. 565-566.

²⁷² Üstünipek, *18. Ve 19. Yüzyıllarda Seyahatname ve Resimlerde Mevlevilik*, s. 584.

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin tasavvufî düşünceleri ve manevi dünyasının evrensel boyutu çoğu zaman belirli işaretlere manevi hava ve değerlere ihtiyaç duyanların beklentisine karşılık gelecek bir pınar olduğunu göstermektedir. Onun izlerini görsel sanatlar dışında musiki alanında da görmekteyiz. Şiirlerinden ilham alarak yapılan besteler bugün büyük bir iştihakla dinlenmektedir.

Hafif müzik ve klasik müzik icralarıyla tanınan Sicilyalı Francesco Battiato (ö.2021) Konya'yı ziyaret edip şehrin manevi havasını teneffüs etmiş, ud ve neyin manevi ufkunu tecrübe etmiştir. Kült bir sanat anlayışına sahip entelektüel bir müzisyen kimliğinin yanı sıra bir duyarlılığa sahip olan sanatçının sanatı, Mevlânâ'nın bu manevi ikliminin yaşadığı bu çevrede önemli bir boyut kazanmıştır.²⁷³

Battiato'nun artistik anlamda büyük değişim kazanmasının göstergesi ve Konya'ya gelişinin meyvesi olan *Echoes of Sûfî Dance* adlı uzunçaları 1985 yılında EMI Plak tarafından yayınlanmış daha sonra da sanatçı, *Genesi* isimli operasını yayınlamıştır. Battiato ve Franco Tramonti'nin kompozisyonlarından üç perde olarak Parma'nın Regio Tiyatrosu'nda 1987 yılında sahnelenen opera geçmişten gelen mistik havanın yeniden yaşanmasına katkı sağlamıştır.²⁷⁴

Opera kısaca şöyle gelişir: İlk perdede Tanrı dünyaya yeni bir Nuh Tufanını önleme olasılığını araştırmak üzere dört melek yollar. Bu melekler afetten kurtulma ihtimalini gizemli ve dini geleneğine bağlı kişiler ile var olacağını keşfeder. Zihindeki bir ozan, rahipler manastırı, yoğun ışık ve semâ' eden Mevlevilerin dini dayanışmasıdır. Perde, Mevlânâ'ya övgü ile kapanır. Bu perdede koro yapıtın dört dizesini Türkçe,²⁷⁵ bir dizesi tenor ikisi soprano tarafından Almanca,²⁷⁶ üç dizesi Battiato ve Tramonti tarafından İngilizce²⁷⁷ ve Mevlânâ'ya yazılan şiir tüm koro ve solistler tarafından Türkçe²⁷⁸ okunur. İkinci perdede melekler bir uzay gemisi inşa eder. Mevleviler, rahipler ve şarkıcı ile yeni bir anlayış arayışı için yola çıkarlar. Dönüşte ise insanlığa ilâhî güçler ve mistik olaylar

²⁷³ G. Mandel Khan, *Bir Klasik Operanın Öncüsü Mevlâna Celâleddîn Rûmî*, III. Milli Mevlâna Kongresi Tebliğler, SÜ Yayınları, Konya, 1988. s.37.

²⁷⁴ Khan, *a.g.m.* s.38.

²⁷⁵ Sen peygamberler bahçesinin gül ağacı, sümbülü / Sen saf, seçilmiş, muhteşem ve yüce / Sen kalplerin hâkimi Cenab-ı Hakk'ın dostu.

²⁷⁶ Der Rhythmus ist Sohn von Zeit und Raum / Ich lese in den Sternen die Kriege von Morgen

²⁷⁷ Rhythm of the heart / Rhythm of greath / Rhythm of universe.

²⁷⁸ Mevlâna hakikatin dostu sultanım / Cihanın en mükemmel, en asil varlığı, dostu. / Hz. Mevlânâ hakikatin dostu / Sen Cenab-ı Hakkın sevdiği / Yaratanın eşi olmayan elçisi / Dostun, sultanım / Cihanın en mükemmel en asil varlığı / Dostu, sen Cenab-ı Hakkın sevdiği.

konusunda ışık tutarlar. Son perdede ise bazı ilâhî mesajlar iletilir, diğer taraftan koro ve solistler ilâhî okur. Koronun bu Tanrıya övgü seslenişi arasında melekler tekrar yola çıkarlar. Tüm bu geçen olaylar, mesajlar, müziğin sahip olduğu sanatsal değer ve sahne dekorları, alışılmış müzik anlayışı ile ruhun mistik tanıtımına dair bir sanat anlayışı arasında temel teşkil eden operanın özetidir.²⁷⁹

Chopin'den sonra Polonya'nın yetiştirdiği en büyük besteci unvanına sahip kompozitör Karol Maciej Szymanowski (ö. 1937) de 1922 yılında Mevlânâ'nın bir gazeli üzerine ünlü III. Senfonisini bestelemiştir. Kuzey Afrika'da gerçekleştirdiği seyahatler sonrası doğuya yönelmiş ve doğu kültüründen oldukça etkilenmiştir. Mevlânâ'yı da Almanca tercümelerden okumuştur. Mevlânâ'nın şiirlerine hayran kalan sanatçı onun gazelini korolu senfoni halinde besteleme fikrine sahip olmuştur. Böylece senfoni edebiyatının en iyi örneklerinden biri olan III. Senfoni'yi bestelemiştir. Tek bölüm olarak bestelenen senfoni koro ve solo olarak seslendirilmiştir. Kompozitör, *Gecenin Şarkısı* adını verdiği gazeli bestelerken tamamen kendi müzik dilini kullanmıştır. Evrenin sonsuzluğu ve gecenin sessizliğinde Tanrıyı bulmanın onunla özdeşleşmenin anlamını büyük bir ustalıkla notalara aktarmıştır. 1922 yılında Boston Senfoni Orkestrasıyla ilk kez icra edilen bu korolu senfoni, 1924 yılında Londra'da icra edilmiş ve ardından dünyanın çeşitli yerinde özel orkestraların repertuvarına girmeye değer bulunmuştur. *Gecenin Şarkısı* adlı beste Türkiye'de ancak 68 yıl sonra 1990 yılında fark edilmiş ve Şef Prof. Hikmet Şimşek'in idaresinde Ankara Devlet Opera ve Balesi Orkestrası ve Korusu tarafından icra edilmiştir. Esere kaynaklık eden gazel Dr. Mehmet Önder tarafından tercüme edilmiştir.²⁸⁰

İKİNCİ BÖLÜM: BATI'DA MEVLÂNÂ ALGISI

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, günümüzde batı dünyasında oldukça popüler hale gelmiştir. Eserlerinin batı dillerindeki tercümeleriyle bu ilgi hızla artmaktadır. Batılı seyyahların doğu kültürüne dair merakıyla başlayan seyahatler sayesinde Mevlevilik ve Mevlânâ

²⁷⁹ Khan, *a.g.m.* s.39.

²⁸⁰ Semih Sergen, *Karol Szymanowski'nin Mevlâna Senfonisi*, V. Milli Mevlâna Kongresi Tebliğler, S.Ü Yayınları, Konya, 1991. ss.13-17. Senfoni hakkında geniş bilgi için bkz. Culture.pl, *Symphony No. 3, Song of the Night, Op. 27 – Karol Szymanowski*. Erişim adresi: <https://culture.pl/en/work/symphony-no-3-song-of-the-night-op-27-karol-szymanowski>. E.T. 01/01/2023

üzerine yapılan akademik ve kültürel çalışmalar Batı'daki Mevlânâ algısını ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra Goethe'nin "*Doğu Batı Dîvânı*" isimli eserinde olduğu gibi döneminin pek sağlıklı olmayan çevirilerin ışığında takdirden uzak olan fikirler de görülmektedir. Yine de Mevlânâ, Avrupa'da ve son zamanlarda Amerika'da mistik vecdin bir şifresi olmuş ve onun düşüncesi farklı boyutlarda ele alınmıştır. İlham kaynağı olduğu Mevlevilik tarikatı da beğeni toplamıştır.²⁸¹ Bu anlamda Mevlânâ, her dinden ve ırktan hiçbir insanı ayırt etmeksizin hoşgörü, saygı, sevgi, alçakgönüllülük, insan hakları gibi temel ilkeler neticesinde herkesle diyalog kurmaktadır.²⁸²

Bu durumu ve Batılıların hayatındaki Mevlânâ kimliğini tespit etmek için konuyu fenomen, şair, manevî rehber ve filozof-düşünür başlıkları altında inceledik.

2.1. Şair Olarak Mevlânâ

Batı dünyasındaki algı ve izlenimleri belirtmeden önce Batılı yazar ve düşünürlerin Mevlânâ'yı İranlı bir şair olarak zikrettiğini söylemek gerekir. Anadolu'daki yeri ve öneminin yanı sıra onun neden İranlı şair olarak anıldığı ve eserlerini Türkçe yerine Farsça yazdığına dair görüşleri incelemek gerekmektedir. Elias J. Wilkinson Gibb'e göre Mevlânâ'nın Anadolu Türkçesindeki edebi dilin ve şiirin gelişmesine öncülük eden biri olmasına rağmen²⁸³ Türk ve Fars dilinde mülemma olmuş beyitleri onu Türkçe yazan bir şair şeklinde anmak için yeterli değildir.²⁸⁴ Ayrıca Mevlânâ yarım asırdır Konya'da yaşamasına rağmen Türk edebiyatını geliştirmek için hemen hemen hiçbir şey yapmamıştır. Gibb, Mevlânâ'nın neden daha çok Türkçe şiir yazıp dilin gelişimiyle ilgilenmediğini sorgulamıştır. Akabinde bunun bir yanlış olduğunu ileri sürmüştür.²⁸⁵ Ancak Prof. Lars Johanson, Mevlânâ'nın eserleri için bir lisan tercihinde bulunması onun Türkçeyi küçümseyip küçümsememesi yahut Türkçenin gelişimiyle ilgilenmemesi hususunda herhangi bir sonuç çıkarmadığını belirtmiştir. Ona göre Mevlânâ'nın Farsçayı kullanması kökeni itibarıyla oldukça doğaldır ancak doğduğu ve belli bir yaşa kadar yaşadığı Belh'te Horasan Türkçesi ve Selçuklu Türkçesini bilmesi de muhtemeldir. Ne var ki onun Anadolu Türkçesi veya Doğu Türkçesine dair dil yeterliliği hakkında bir bilgi

²⁸¹ Schimmel, *Ben Rüzgârım Sen Ateş*, trc. Senail Özkan, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2017, s.9.

²⁸² Emine Yeniterzi, *Mevlânâ'nın Gayrimüslimlerle Diyalogu*, 3. Uluslararası Mevlânâ Kongresi – Bildiriler, SÜ Yayınları, Konya, 2003. s. 166.

²⁸³ E. J. Wilkinson Gibb, *A History of Ottoman Poetry*, Vol. 1. London, 1900. s.126.

²⁸⁴ Walther Björkman, "*Ein Mevlevi-Dichter des 14. Jahrhunderts*", Oriens, 1962. s.82.

²⁸⁵ Gibb, *A History of Ottoman Poetry*, s.149.

yoktur. Mevlânâ'nın dil tercihi milliyetçi fikir etrafında gelişen dil sadakati gibi basit bir yorumla da açıklanamaz. Bu tercihte etkili olan önemli sebep dilin stilistik açıdan işlevleri olmalıdır. Şiir için kullanılacak dil bu işlevler için gelişmiş olmalıdır. Bakıldığında Anadolu Selçuklarındaki saray kültüründe de edebi dil Farsça üzerine şekillenmiştir. Şairler Farsça şiir yazmakla kalmamış Senai, Attar gibi şairlerinde geleneklerini örnek almıştır. Johanson'a göre, dilin stilistik yapısı gelişmiş kelime dağarcığının yanında şiire dair modeller, kalıplar ve üsluplar ortaya koymalıdır. Bu gelişmişlikteki bir dilde yazmak daha kolaydır. Bu durum Avrupa'da da böyledir. Çoğu şair bu açıdan şiirlerini Latince yazmayı tercih etmiştir. Bu anlamda Johanson kendi kültüründeki faaliyetlerden hareketle Mevlânâ'nın mevcut şiirsel araçları üstün bir olgunluk düzeyine eriştirerek açık ve sade bir üslup geliştirdiğini belirtir.²⁸⁶

Şiir, içerik bakımından şairin ve şiirin doğduğu kültür ve döneme göre şekil alır fakat biçim şiirin diline göre şekillenir.²⁸⁷ Anadolu Türkçesi o zamanlar edebi açıdan henüz işlenmiş bir dil olmamakla beraber Farsçanın yanında Mevlânâ'nın maksadını arz edecek şiirsel bir araç olarak değerlendirilmemektedir. Ortaçağ ve Rönesans dönemlerinde de Avrupa dilleri Latince karşısında aynı durumdaydı. Johanson, Mevlânâ'nın Türkçeyi şiirsel bir araç olarak kullanmasa da onu kullanmayı ve geliştirmeye çalışmış olabileceğini düşünmektedir. Fakat şiirleri için bunu yapması ona göre gereksizdir. İhtiyaçları karşılayan hazır bir dilin olduğu yerde yeni bir edebi dilin ortaya çıkması da imkân dışıdır. Bu çerçevede zaten böyle bir kültür zemininde bugünkü gibi dil milliyetçiliğine dair bir kaygı ve Türkçenin bir tehditle karşı karşıya kaldığı endişesi olmadığı için milli bir edebi dil oluşturma gayreti de görülmemiştir. Johanson'a göre bu durum Osmanlı döneminde dahi milli dil itibarına dair güçlü bir düşünce oluşturmamıştır. Bu sebeple Mevlânâ edebi açıdan faal olmayan bir dili faal hale getirme amacında olmamıştır. Ancak Johanson, Mevlânâ'nın Türkçe mısralarını, yeni bir dilin tipik çatısı altındaki ilk aşamaları olduğunu da kaydeder.²⁸⁸

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin kullandığı dil hakkındaki yorumlardan sonra burada onun şiir dili ve şairliği hakkında Batılı yazarların görüşlerini değerlendireceğiz. Avrupa'da

²⁸⁶ Lars Johanson, “*Mevlânâ Celâleddîn Rûmî ve Türk Şiirinin Doğuşu*”, trc. Mehmet Uzman, Mevlânâ Araştırmaları I, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007. s.283-285.

²⁸⁷ Edit Tasnadi, “*Macaristan'daki Mevlânâ*”, Uluslararası Mevlânâ Bilgi Şöleni - Bildiriler, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000. s. 347.

²⁸⁸ Lars Johanson, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî ve Türk Şiirinin Doğuşu*, ss.285-293.

çevirileriyle özellikle Alman ve İngiliz edebiyatını etkileyen Joseph Von Hammer-Purgstall'da Mevlânâ'ya olan hayranlık şöyle ifade edilir:

“Tüm müspet dinlerin dış şekillerinden daha kutsal ve daha ulvi dînî vecdin kanatları üzerinde Hafız da dâhil olmak üzere diğer lirik şairlerin yaptığı gibi yalnız ay ve güneşin üzerine yükselmekle kalmamıştır. Zaman ve mekânın, yaratılışın, kaza ve kaderin, elest ahdinin ve hesap gününün üzerinden kanatlanarak sonsuzluğa varır”

289

Onun için Mevlânâ doğunun en büyük şairidir. Bir sûfî bilgin, vecdin bülbülü, mistik manzum şiir *Mesnevî*'nin müellifi, Mevleviliğin kurucusudur. Tarihçi Hammer-Purgstall, mistiklerin ritüel kitabı ve esas kanunnamesi olarak nitelediği lirik şiirlerinin de üstün bir değere sahip olduğunu söylemektedir. Bir vecd halinde söylenmiş bu şiirler tarih için mistik teorik izahlardan çok yakın ilgi ve muteberliği hak etmektedir.²⁹⁰

Diğer tarafta Hammer-Purgstall'ın görüşlerinden de beslenen Goethe, Mevlânâ hakkında fikirler sunmuştur. Doğulu şairlerin, konularını derinlemesine araştırdığını ve sonunda yeteneklerini Allah'ı tazim ve övmek için kullandığını söyler. Bunun sebebini de doğu şairlerinin her zaman mübalağalı şeylere ulaşmak istemesine bağlar ki bu da ilâhî temaşada rahatlıkla bulunabilecek bir durumdur. Bu teşebbüsten dolayı doğu şairini kimse suçlamaz. Mevlânâ da bu şairlerden biridir. Eserleri pek renkli görünmektedir. Hikâyeleri, masal ve efsaneleri, parabol ve meselleri kullanarak mistik ve muamma bir öğretiyi herkes için anlaşılır hale getirmeye çalışır. Ancak Goethe, bu çaba içinde olan şairin işin içinden çıkamadığını düşünür. Şairin amacı ders vermektir ama bir vahdet öğretisiyle karşı konulamayan ve sonunda ilâhî bir varlıkta her şeyin eriyip kaybolduğu bir özlemi kasteder.²⁹¹ Mevlânâ'nın çaba gösterdiği fakat işin içinden çıkamadığı görüşünün de Goethe'nin edindiği tercümelerden kaynaklandığı söylenebilir. Bunun yanında onun gözünde Mevlânâ, gerçeklik zemininde sıkıntılı hissettiği durumları olan bir şairdir. Bâtınî ve zâhirî belirsizlikleri aklî olarak çözmeye çalışır. Bu sebepten eserleri yeni yorumlara muhtaç muammalardır. Onun vahdet-i vücud öğretisine sığınma isteği de bundandır. Bu bir yerden kazanıp diğer yerden kaybetmek gibi boş bir çabadır ve elde kalacak olan bir hiçtir. Goethe burada, meramın ifadesi nasıl şiir veya nesir olarak başarılı

²⁸⁹ Hammer-Purgstall, *Geschichte der schönen Redekünste Persiens*, s.164.

²⁹⁰ Schimmel, *Ben Rüzgârım Sen Ateş*, s.164.

²⁹¹ Senail Özkan, *Mevlânâ ve Goethe*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2006. s.39; ayrıca bkz. J. Wolfgang Von Goethe, *West-östlicher Divan*, Stutgard, 1820. ss.211-212.

olacaktır, diye sorgular. Ancak Mevlânâ'nın yine de başarılı olduğunu söyler.²⁹² Başta da ifade ettiğimiz gibi Goethe'nin görüşleri çoğu yerde takdirden uzak olsa da bir iyi niyet de gösterdiğini söyleyebiliriz. Bu iyi niyet *Dîvânı*nda Mevlânâ'nın beyitlerine yer vermesi olarak da tezahür etmektedir.

Avrupa'da ve dünyada Mevlânâ'yı en iyi bilenlerden biri de Annemarie Schimmel'dir. Onun nazarında Batı'da Rûmî kadar tanınan başka bir mutasavvıf yoktur.²⁹³ Bunun sebebi de şüphesiz Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin diğer mutasavvıfların aksine bilinmekle kalmayıp benimsenmiş olmasıdır. Onu benimseyenlerin hemen hepsi insanın erdemlerini Allah'ın yaratıcı cevherinde görme eğilimindedir. Schimmel de bunlardan birisidir.²⁹⁴ O, Mevlânâ'yı Farsça şiirler yazan sûfî şairler arasında dili en iyi kullanan şair olarak ifade etmektedir. Mevlânâ'nın, şiirin tüm dil oyunlarını ve inceliklerini bildiğini ve bunu bilinç dışı kullanarak mısraların arasına ustaca yerleştirdiğini söylemektedir. Schimmel, Mevlânâ'nın en derin ilhamının Kur'an olduğunun da farkındadır ve onun Kur'an'ı derinlemesine bilmesinin yanında Orta Çağ din adamlarınca oldukça doğal olan hadis ilmine de hâkimiyetine dikkat çekmektedir.²⁹⁵ Ona göre Mevlânâ'yı büyük bir şair yapan sebeplerden biri de Şems'in kaybolmasıdır. Çünkü şiir ayrılıklardan doğar. Vuslatın olduğu yerde kelimeler yok olur. Mevlânâ da dostunu kelimelerin büyüyle şiirlerin kokusunda bulmaya çalışır. Nitekim eğer dostun cemalini seyredebilseydi beyitler lüzumsuz olurdu. Bu sebeple böyle bir ruha sahip olan şairin belagat sanatının detayları ve vezin kurallarına karşı “mufte'ilün fâ'iletün, öldürür beni” şeklindeki tutumuna şaşırılmaz; çünkü “sevgilinin ilhamı olmadan yazılan şiir, bir çar gibi yırtılmalıdır” fikri cazip gelmektedir.²⁹⁶

Schimmel'e göre Mevlânâ, söz ile sözün arkasında gizlenen gerçek arasındaki bağı düşünen bir şairdir. Zikrettiği mecazlar, benzetmeler ve masallar sıradan okuyucular içindir. Sözün arkasındaki mana için bunlar bir kap görevindedir. Fazla su zayıf kabı kırabilir. Bu sebeple o, dinleyicinin kapasitesine göre konuşmaktadır.²⁹⁷ Schimmel,

²⁹² Senail Özkan, Mevlânâ ve Goethe, s.190. ayrıca bkz. Gabriella Brusa Zappellini, *On Goethe's West-östlicher Divan*, 3. Milli Mevlânâ Kongresi - Tebliğler, SÜ Yayınları, Konya, 1989. ss.121-122.

²⁹³ Annemaria Schimmel, *İslâm'ın Mistik Boyutları*, trc. Ergun Kocabıyık, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2001. s.326.

²⁹⁴ Muhsin İlyas Subaşı, *Batı'daki Mevlânâ*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2007. s.162.

²⁹⁵ Schimmel, *Ben Rüzgârım Sen Ateş*, ss.57-58.

²⁹⁶ Schimmel, *a.g.e.* s.66.

²⁹⁷ Schimmel, *a.g.e.* s.67.

Mesnevî'nin daha geniş bir kitleye hitap ettiğini ancak Divân'ın daha şahsî ve neredeyse başkalarına aktarılamayacak hatıralarla dolu olduğunu düşünmektedir.²⁹⁸

Rûmî söz ile mana arasındaki alakayı ifade etmek için mecazlar bulsa da neticede şu düşünceye döner: “Söz “dil” süpürgesinin “hatıralar” aynası üzerine kondurduğu bir toz zerreciğinden başka bir şey değildir.” Onun için mana ve amaç aynı olduğu sürece kelimenin hangi dile ait olduğu önemsizdir. Zira Mevlânâ burada her biri kendi dilinde bir şey isteyen ve bu yüzden aralarında tartışan Arap, Fars, Türk ve Rum'un hikâyesinde²⁹⁹ hepsinin kendi dilinde aslında aynı şeyi istediğine dikkat etmektedir. Fakat her ne kadar tecrübelerini kendi dilinde aktarmaya çalışan şairin durumunu fili betimleyen körün durumuna³⁰⁰ benzetse de *Mesnevî*'de iç manaya giden yolu göstermeye çalışmaktadır.³⁰¹ Schimmel'in Mevlânâ'ya olan hayranlığı da kendisini sözün iç manasına giden yolun muhatabı olarak hissetmesinden kaynaklıdır. Onun dünyasında sevgilisini, işkembecilerin dükkânında kafaları, kalpleri ve ciğerleri üst üste yığan bir kasapla mukayese edebilecek tek kişi Rûmî'dir. Fars şiirinin hiçbirinde onun kadar soyut teşahhusa rastlanmaz.³⁰² Schimmel, Mevlânâ'nın bu kişileştirme geleneğinin kaynağı olarak da La Fontaine gibi masalcıların da beslendiği *Kelile ve Dimne* olduğuna dikkat çekmektedir. Ancak Mevlânâ'nın, sembollerinde bu tür bir edebiyatın nazmından ziyade özünü yansıttığını düşünmektedir.³⁰³ Nitekim Mevlânâ'nın sembolleri yaşamın herhangi bir yerinden alınmıştır. En güçlüden en zayıfa, kanatlısından sürüngenine tüm hayvanlar insani bir davranışı temsil eder. Bunun yanında Fars şiirinin geleneksel çiçeklerini de iyi bilir. Bir menekşeyi lacivert kıyafetiyle tozlar içinde oturmuş veya tamamen ibadet eder halde görür. Menekşe çiçekler arasında gerçek sûfidir. Aynı zamanda gül de sevgilinin meşhur temsilidir. Bunlar ulvi bir bilginin sembolleridir. Ancak Schimmel burada bir hususa dikkat eder ki bu semboller bir çiçek dürbününün parçaları gibi değişiklik arz eder. Bir sembol herhangi bir mısırda olumlu anlam içerse de aynı sembol farklı bir mısırda olumsuz anlam içerebilmektedir. Mevlânâ bu anlamda hayatın içinden her şeyi kendisine bir malzeme yapar. Onun şiirlerinde 13. yy.daki Konya'nın günlük yaşamına şahit olabiliriz. O, sokakta oynayan çocukları görür, onların oyunlarına nasıl daldıklarını

²⁹⁸ Schimmel, *a.g.e.* s.68.

²⁹⁹ Nicholson, *The Mathnawi of Jalaluddin Rûmî*, c.II, b.3681.

³⁰⁰ Nicholson, *A.g.e.* c.III. b.1259.

³⁰¹ Schimmel, *Ben Rüzgârım Sen Ateş*, s.70.

³⁰² Schimmel, *a.g.e.* ss.74-75.

³⁰³ Schimmel, *a.g.e.* s.59.

anlatır. Bu dalgınlık içinde okula gitmek konusunda isteksiz oldukları için onların hangi vaatlerle kandırılmak zorunda olunduğunun farkındadır. Bu sembolize edilmiş durumla sûfî mürşit, müridini kurtuluşa erdirmek için yavaş yavaş eğitmektedir.³⁰⁴

Mevlânâ'nın bu renkli semboller dünyası sadece şiirlerinden ibaret değildir. Onun hayal gücü diğer pasajlarında da kendini gösterir. J. C. Bürgel'e göre genellikle bir nüktedanlıkla aktardığı hikâyelerde tasavvufî hakikatler geliştirmesi konusundaki üstün yeteneğine hayran olunması kaçınılmazdır. Schimmel de burada bu hususta kendisinde hâsıl olan duyguları aktarır. Örneğin boş kaptan peynir almayı tahayyül eden bir sûfinin rüyasından³⁰⁵ veya bir terzinin basit hile ile bir Türk zabitanın ipek elbisesinden fark ettirmeden azar azar parça kesmesi³⁰⁶ kendisini eğlendirir. Ancak bu hikâyelerdeki hikmet de onu derin bir düşünceye sevk eder. "Acaba kader terazisinin hayatın günlerini azar azar kırptığının farkında mıyız?" sorusunu kendine yöneltir. Schimmel bu soruların ardından daha ileride gece tekkeye misafir olan bir sûfinin başına gelenlere üzülür. Sûfî misafir olduğu tekkedekilerin kendinden daha yoksul olduğunu görür. Tekkedekiler iyi bir akşam geçirmek için sûfinin eşeğini satmaya karar verirler. Yemekten sonra da semâ' ederler. Dil bilmeyen sûfî de onların Farsça olarak "*gitti eşek, eşek gitti*" şeklindeki nidalarını tekrar eder. Sabah olduğunda ise eşeğinin gerçekten gittiğini gören sûfî hayretler içinde kalır. Schimmel körü körüne taklit edenin halinin bundan farksız olduğunu da yine *Mesnevî*'nin ışığında fark eder. Ona göre bu hikâyelerinde Mevlânâ'nın bazen nüktelerde bulunduğunu ve her zaman mistik bir temaşa içinde olmadığını gösterir. Zira Farsça yazan hiçbir şair onun kadar halkı dikkate almamıştır. Bundan dolayı sokakta duyduğu Türkçe ve Rumca kelimeleri şiirlerinde kullanmaktan çekinmez. Ancak Schimmel bu durumun şiirlerinin "poetik" olarak tercümesini zorlaştırmasından da yakınıdır.³⁰⁷

Mevlânâ dış formların ardındaki manayı belirli miktarda serbest bırakır. Bu sebeple o, ezeli sevgilinin ve ilâhî aşk mucizesinin kudretini sembolize eden her şeyi şiirlerinde kullanır. Çünkü Mevlânâ ilâhî kudretin izlerini her şeyde görebilir. Bunlar çoğu zaman zıtlık ifade etse de nihai manada ilâhî bir gerçeği ifade eder.³⁰⁸ Schimmel, hayatını adadığı

³⁰⁴ Schimmel, *a.g.e.* s.76.

³⁰⁵ Nicholson, *The Mathnawi of Jalaluddin Rûmî*, c.III, b.1483.

³⁰⁶ Nicholson, *a.g.e.* c.VI. b.1650.

³⁰⁷ Schimmel, *Ben Rüzgârım Sen Ateş*, ss.80-81.

³⁰⁸ Schimmel, *a.g.e.* s.82.

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî’de gördüğü eşsiz şairlik kabiliyetini derin bir hayranlıkla böyle dile getirmektedir. Zira Müslüman mistikler arasında ilhama dayanan bir yazar olarak Mevlânâ’yı görür çünkü şiirlerinin vecd içindeyken yazdırıldığını düşünür.³⁰⁹ Bu sebeple herkes manevi yolcuğunda aradığı her şeyi onda bulmuştur.

Batı’da Rûmî denince akla gelen isimlerden olan Nicholson da Mevlânâ’yı önemli bir şair olarak tanıyanlardandır. Onun tasavvuf üzerine yazdığı eserlerinde sık sık Mevlânâ’dan bahsedip örnekler vermesi tasavvuf disiplinine onun penceresinden baktığını göstermektedir. Bunun yanında bu denli ilgisi ve etkileşimi Nicholson’ın şiire olan düşkünlüğünden kaynaklı olarak İslam düşüncesini nazım aracılığıyla aktaran Mevlânâ’nın şiire dair üstün yeteneğinden etkilenmesi olabilir. Buna müteakib yine bu anlamda onun Hristiyan mistiklerin fikirlerine paralel bir yol izlediği yönündeki yaklaşımı da dikkate değerdir.³¹⁰

Nicholson onun ve diğer sûfîlerin şiirlerinde kullandıkları sembolik dile dikkat çekmektedir. Var olan bu sembolizmi gizli tutmak istedikleri batını sırları saklamak için kullandıklarını belirtir.³¹¹ Ayrıca bu aşk ve muhabbet sembolizminin tasavvufî İslam şiirinden başka hiçbir yerde böylesine zenginlik ve mükemmellikte olmadığını dile getirmektedir. Hatta Avrupalı eleştirmenlerin onları yanlış anladıklarını, şarap etkisiyle ve zevk tutkunluğuyla renklendirilmiş olarak göstermelerini kesin bir şekilde reddeder.³¹²

Nicholson bir diğer açıdan platonik bir aşk tipi olarak nitelediği tasavvufî aşkın Mevlânâ’dan önce ferdi olarak işlendiğini söylemekle beraber Mevlânâ ve Şems’in iki bedende bir ruh olduğunu âşık ruhların bu birlikteliğinde ayrılıkların kaybolduğunu ve aşkın birliğinden başka bir şey kalmadığını vurgular. Hatta “*Şems-i Tebrizî Divânı*” adını verdiği gazellerinde Şems ismini sanki Şems ile kendisinin aynı kişiymiş gibi kullanmasının bazı modern âlimlerin onun sadece şiirlerini ve mistik dehasını temsil ettiği şeklinde getirdiği yorumlarını reddeder ve Batılı okuyucusuna bir hatırlatmada bulunur. Batı edebiyatında Dante’nin romantik aşkının gayesi *donna gentil (kibar kadın)*’i

³⁰⁹ Schimmel, *İslam’ın Mistik Boyutları*, s.333.

³¹⁰ Nicholson, *İslam Sufileri*, s.97.

³¹¹ Nicholson, *a.g.e.* s.136.

³¹² Nicholson, *a.g.e.* s.137.

Celestial Wisdom’a tebdil edip Beatrice adıyla kutlamıştır. Bu bakımdan bir karşılaştırma yapan Nicholson, bunun gayet tabi olduğunu savunmaktadır.³¹³

Şuna da değinmek gereklidir ki Nicholson, Mevlânâ’nın edebi üstünlüğünün, muhteviyatında muazzamlığının yanı sıra cesametini, bir diğer ifadeyle şiirlerinin hacminin büyüklüğünün de şaşırtıcı olduğunu söyler. Ayrıca fikir ve malzemelerinin çok zengin, konulara bakış perspektifinin yeni bir üslup olarak kendine has bir özellikte, ustalıklı ve girift bir tarzda olduğunu açıkça dile getirir. Bununla beraber onun mantığa uygunluğuna aldırış etmeden okuyana serbestlik anlayışını aktarması ve alışlagelmiş üsluplara meydan okuyarak herkese hitap ettiği düşüncesini benimser. Şiirlerde konunun gayretsiz yayılması ve tefsiri, Mevlânâ’nın vahdet felsefesi fikrinden mülhem olduğunu aktarmaktadır. Nitekim Mevlânâ, “Mesnevî vahdet dükkânıdır. Orada Bir’den gayrı gördüğün her şey puttur”³¹⁴ demektedir.³¹⁵

Nicholson, hocası Whinfiel’den de hareketle Mevlânâ’nın tasavvufunun ilmi değil genel anlamda ameli olduğu görüşündedir. Akıldan çok kalbe hitap ettiğini ve bu anlamda mantıksal türden felsefi lisanla açıklama yapmadığını söyler. Ona göre *Mesnevî*’de şiir anlayışı Dante’nin *İlahi Komedyâ*’daki şu sözleriyle desteklenebilir: “Şiir, felsefesinin manevi veya ahlaki kısmına aittir. Mahiyeti nazari değil, fiilidir ve asıl gayesi hayatın bedbahtlığına, uğrayan insanı saadet merhalesine ulaştırmaktır.”³¹⁶

Nicholson ayrıca bir şiir yazmıştır ve eserinin başında “Başlangıç” adıyla yayımlamıştır. Bu yazdığı şiirin Mevlânâ’nın şiirlerine benzemesinden dolayı onunla karıştırılmaması için de bir dipnot düşmüştür. Dipnotta, bu şiirin bir tercüme olmadığı yani orijinal bir metni olmadığını belirterek bunu zevki için yazdığını daha sonra Mevlânâ’nın karakteristik bazı fikirlerinin basit bir tarzı olduğunu fark edip esere eklediğini söylemektedir:

“Kalbim izin derinliklerinde Tanrının nuru parlıyor / Sessiz ve kıyısız deniz
üzerinde. / Oh, ne mutludur her cihetle bağlananlar ki / Hepsinin hayali insanları
sevmek

³¹³ Nicholson, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî*, s.20.

³¹⁴ Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Mesnevî-i Ma’nevi*, s.829. b.1529.

³¹⁵ Nicholson, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî*, s.21.

³¹⁶ Nicholson, *a.g.e.* s.24.

Hoş görünen şeylere ahmakça bağlanan kör gözler / Yalnız sonunda meşum
aldanmaya lânet eder. / Şu bir çift Melek, Hârut, Mârut gibi / Kendilerini temiz
temizi tahayyül ettiler.

Cehaletimiz, nefsanî arzumuz ve kötü gururumuz / Cüzün ve bütünün ahengini tahrir
eder. / Boş yere biz ararız riyazatsız nefsanîyetle / Tek olan Ezeli ve Ebedi Ruhtan
bir görünüş.

Aşk, Aşk! Tek başına o katledebilir görünen cansızlığı, / Donmuş yılan olan ihtirası.
Tek başına Aşk, / Gözü yaşlı ibadet ve ateşle beslenmiş hasret / Hiç bilinmeyen bilgi
dereceleleri gösterir.

Allah âşıkları O'ndan sırlar öğrenirler / Kâinatın nizamını, Takdir-i İlahî'yi / O'nda
yaşamayı, daima O'nun methini terennümü / İnsan için vaktin binlerce dünyasını
yapanı. /

Onlar kötülüğü bilmediler, çünkü O'nda yoktur / Oysa kötü olmadan iyi nasıl
görünür? / Aşk cevap verir: Benim le duy, benimle bir ol, / Neredeysem durma araya
gir.

Canlarda Rahmani nurun izleri var: / Peygamberler ve Velîler geçtikleri Yolu
gösterdiler, / Başlama noktasını, merhale, durak ve gayelerini / Tek hedef Allah'a
rehberliği.

Aşk, sadık kulunu usanmaya bırakmaz / Ebedi güzellik onları ileri vardırı, ileri /
Şereften şerefe, daha yakînine çeker / Her hareket ve sevgide daha yakın olur. /
Hakikat parladı mı söz kalmaz, bir şey denmez / Kalplerinizdeki sesi şimdi dinleyin.
Hayırla ilerleyin.”³¹⁷

Bu şiiri de içeren “*Rûmî; Poet and Mystic*” adlı eseri Nicholson’ın vefatından sonra
yayıma hazırlayan A. J. Arberry, hocasının kitaba eklediği önsözün sonuna bir paragraf
daha eklemiştir. Buradaki ifadelerinde *Mesnevî*’nin genellikle öğretici olmasının yanı sıra
herkesi aydınlatıcı ve eğlendirici pasajlarının olduğuna dikkat çekmektedir. *Dîvân* ve
Rubâiler’inin Mevlânâ’nın heyecan verici kişisel yakarışları olduğundan bahseder.
Gazellerinse aynı tarzda manevi ilhamın bir ahengi olduğunu belirtir. Nitekim tahayyül
ve üslup bakımından *Mesnevî*’ye çok yakındır. Bu şiirlerin bazısında Mevlânâ’nın
iştiyakının ve tahayyülünün taşkın ve coşkun olduğunu söyleyen Arberry, bundan dolayı
ilâhî bilginin kendine has divaneliğinin belirsiz manzaralarını yakalayabildiğini söyler.

³¹⁷ Nicholson, *a.g.e.* ss.29-30.

Ancak Rûmî'nin kuvvetli aklını insanın hiçbir zaman mistik heyecanıyla rahat bağdaştıramaz. Son dakikada ansızın bir geri çekilme olduğunu ve bu konuların kelimelerle ifade edilemeyecek kadar mukaddes ve mahrem olduğunu itiraf eder.³¹⁸

Mevlânâ'nın şairliği üzerine dikkat çeken Arberry, bu yazım türünün emsalsiz zirvesinde tabi ki Mevlânâ'yı görmektedir. İbn Arabî'nin kendisinden önce Arapçada mistisizm hakkında bütün söylenenleri tek bir sistem çatısında toplaması ve özetlemesi gibi Mevlânâ da bunu Farsçada *Mesnevî* ile yapmıştır. *Mesnevî*'den “uzun şiir” olarak bahseden Arberry, Mevlânâ'nın bu eserinde sûfî nazariyatının tüm alanlarında gezindiğini ve aralara mükemmel anlatımla serpiştirdiği kıssaların hikmet ve nükte dolu olduğunu belirtir. Ayrıca bunu yaparken sıklıkla mistiğin Allah'a haykırışını bir ney imgesi ile anlattığını ekler.³¹⁹

Arberry, meydana getirdiği eserlerin niceliği bakımından Mevlânâ'yı dünya edipleri arasında üstün bir seviyede görmektedir. Onun için böyle hayret verici eserler karşısında Farsça yazılmış eserlerin nadiren yettiği teknik mükemmellik ve şiiriyet arz etmesi de hayran olunacak bir şeydir. Nitekim Rûmî büyük ustalıkla verdiği eserlerini her açıdan eşit kolaylık ve akıcılık ile kompoze etmiştir ki en güç beyitlerinde bile kafiye kuralından ve zorlanmadan akmaktadır. Arberry, Mevlânâ'nın yazı üslubu için üstün hitabet tarzından halk diline kadar çeşitler arz ettiğine dikkat çeker ve gerektiğinde belagat sanatının çeşitlerini ustalıkla kullanmaya ve nükte, hiciv ve trajedi gibi her şekil ve heyecanı izaha muktedir olduğunu belirterek onun şairliğini över. Bu sebeple onun için Mevlânâ bir sanatkâr olarak rakipsizdir. Fakat onun asıl üstünlüğünün gerçek ayrıcalığı öncelikle şiir dehasının orijinallğinde ve sonra da ruhsal ilminin derinliğindedir. Özellikle Mevlevî ayinlerine has semâ' ile ilgili geniş mistik tecrübeleri dışında Mevlânâ, kendinden önce hiçbir şair tarafından bilinmeyen bir şairane hayaller repertuarı icat etmiştir. Onun Allah tasavvuru ve aşkına apaçık bir şekilde inanan ve mistik tecrübelerde realize edilebilen doktrini bütün insanlar ve asırlar için önemli bir miras olduğunu düşünmektedir.³²⁰

Arberry'ye göre Mevlânâ, her şeyden önce Allah ile vahdete ermeyi arzulayan bir âşıktır. Onun şiirleri bu aşkın ve manevi cezbenin bir ürünüdür. Bu şiirler aklî bir düşüncenin

³¹⁸ Nicholson, *a.g.e.* s.25

³¹⁹ A. John Arberry, *Tasavvuf*, trc. İbrahim Kapaklıkaya, Ağaç Yayınları. İstanbul, 2008. s. 104.

³²⁰ Türk Yurdu Dergisi, *Mevlânâ Özel Sayısı*, Temmuz, 1964. c.3. ss.8-10.

ürünü olmaktan çok vecdî bir ruhun otantik bir tarzda taşmasıdır.³²¹ Ona göre Mevlânâ İranlı en büyük mistik şairdir. Onun Mevlânâ'dan pek çok yerde İranlı olarak bahsetmesi de burada düşündürücüdür. Nitekim ifade ettiği İran coğrafyası bugünkünün aksine ehlisünnet bir toplumu ifade etmektedir. Bununla beraber Mevlânâ'ya İranlı demesi Belh'de doğmuş olmasından ileri gelmektedir; ancak yine bir hata olduğu da söylenebilir. Ona ithafen kurulan Mevlevilik de Türkiye'de muazzam bir nüfuza erişmiştir. Mevlevi ritüelinin en karakteristik özelliği olarak da onu izleyen çok sayıda Batılı'nın da tanıklığıyla semâ' olduğunu ifade eder.³²² Aynı şekilde Schimmel de bedeni ilâhî aşkın bir enstrüman mahiyetinde gören sûfî müziğinin en büyük tutkunu Mevlânâ'nın tarikatında müzik ve dansın sistemleştiğini söyler. Ancak bu kurumsallaşmanın yanı sıra semâ' sevgisi ve mistik konserin tutucu gruplar tarafından eleştirilir. Hint formu kavvali, bir derviş grubunun davul ve harmonyum eşliğinde sıra ile ya da koro olarak terennüm ettiği şarkılarla yüksek bir sanata ulaşır.³²³

Batı'da İslam'ın tanınmasında önemli katkılar sunan tarihçi Marshall Goodwin Simms Hodgson da Mevlânâ hakkında oldukça iyi niyetli bir görüş ortaya koymuştur. Metafiziğin popüler olmasına rağmen sûfî görüşünün en bilinen edebi ifadesinin şiir olduğunu söylemektedir. Arap şairler sıradan biçimleri kullanarak aşkın tasavvufi tecrübesini aktarmıştır. Bu durum Fars şairler için de geçerlidir ancak bu şairler sadece mistik bir tecrübe aktarmakla kalmamış, sûfî hayatının tamamını şiir formunda aktarmıştır. Bunu özellikle *Mesnevî* biçiminde yapmışlardır. Bunun en büyük örneği *Mesnevî-i Mâ'nevî*'dir. Mevlânâ'nın şiir kabiliyeti ve coşkulu bir vecd hali etrafında pek çok hayranı ve müridi toplamıştı. Onun şiirleri olağanüstü edebi sanat çizgisine sahip bir zümre tarafından benimsenmekle kalmayıp mistik olmayanlarca da takdir ediliyordu. Mevlânâ şiirlerinde teosofik düşüncelerde fazla ileri gitmeden birçok kısa hikâyeyle, tarikat tasavvufunu güçlendiren temel fikirler verir.³²⁴

Hodgson, *Mesnevî*'yi genel manevi ve ahlaki gözlemleri içeren sonsuz bir hikâye zinciri olarak yorumlar. Bu özelliğiyle Kur'an'a benzetir. Eseri canlı tutan da Kur'an'da olduğu gibi sadece kelimelerin güzelliği değil hikâyelerin sıralı ve belli bir mana taşımasıdır.

³²¹ Süleyman Derin, *İngiliz Oryantalizmi ve Tasavvuf*, s. 228.

³²² Arberry, *Tasavvuf*, s.83.

³²³ Annemarie Schimmel, *Doğu-Batı Yakınlaşmaları*, trc. H. Ağuçıenoğlu, Avesta Yayınları, İstanbul. 2012. s.145.

³²⁴ Marshall G. S. Hodgson, *İslam'ın Serüveni*, trc. Komisyon, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995. c.2. s.266.

Hikâyelerin şu üç seviyeye işaret ettiğini fark eder; anlatımcı, manevi ve metafizik. İlk aşama hikâyenin direkt anlatılmasıdır. Fakat hikâye önceden bilinmiyorsa takibi zorlaşır. İkinci aşamada ahlaki ve manevi bir öğüt verme kaygısı güdülür. Örneğin *Mesnevî*'deki bir hikâyede³²⁵, Hz. Ali'nin, bir kâfirin yüzüne tükürmesiyle savaşmayı bırakmasından bahsedilir. Hodgson, bu hikâyeye verilen dersin bir velinin hodkâm nefsinden gelen bir öfkeyle eylemini yönlendiremeyeceği olduğunu bilir. Ancak ona göre Mevlânâ, hikâyeyi burada bırakmaz, üçüncü aşamayı yani metafizik boyutunu da anlatır. Hikâyede Hz. Ali insanın ruhunun manevi bir âlemde olduğuna dair bir ders vermektedir. Bu hadise savaşta kendisini yönlendiren şeyin öfke olmadığını gösteren sembolik bir harekettir. Allah'a teslimiyet sonucu ortaya çıkan manevi hali açıklar. Burada Allah'tan gelen niteliklerden başka bir şey yoktur. Bu hikâyedeki gibi Mevlânâ bu üç seviyeyi aktararak okuyana bir yol çizer.³²⁶

Hodgson, *Mesnevî*'de belirli bir manevi dersi vermek için hikâyelerin bazen iç içe verildiğini anlatır. Her asıl hikâye neredeyse ikinci bir hikâyeye kesilmektedir. Ancak bu kesmeler *Bin Bir Gece Masalları* tarzında değildir. İkinci hikâyeler asıl temaya ışık tutan, hatırlanması gerek yorumu canlı tutmak içindir. Bazen ilk hikâyenin sonucu onu takip ikinci bir hikâyenin ortasında verilir. Böylece ilk hikâye diğer hikâyeye uyumlu olarak başka bir anlama taşınabilir ve gizli bir bağlantı ile beklenmeyen bir açıklama verilir. Hodgson, ilk hikâyede şaşırان okur için egzotik bir düşüncenin ipuçlarını bulmayı ve Mevlânâ'nın hikâyelerini aynı nakaratın tekrarı olarak görmeyi cazip bulduğunu söyler. Bu manada okyanus, Ali, şarap, şarap içen yani her şey Allah'a aittir ve hakikat bunu bilmekten ibarettir. Bazı yorumcular, yüzeysel engelleri kaldırmak ve arayış içindeki okuru bu indirgemeye sevk ederek metni kendi başlarına araştırmaya sürükler. Bu çabada her ne niyet yatarsa yatsın Mevlânâ'nın eserinin manasını tüketmez. Hodgson'a göre *Mesnevî*, yaşayan karmaşık bir kişiye hitap eder. Bu karmaşık hayatın her döneminde onunla karşılaşmayı amaçlar ve bu süreç gerçek anlamda hiçbir zaman bitmez. *Mesnevî*, alışkanlıkların ötesinde bir çağrıdır. Mevlânâ maceracı ve yenilmek bilmeyen kahramanı yüceltir. Ancak kahramanın savaş meydanı iç âlemi ve bütün dünyadır.³²⁷

³²⁵ Mevlânâ, *Mesnevî*, c.1. 3721.

³²⁶ Hodgson, *a.g.e.* s.269.

³²⁷ Hodgson, *a.g.e.* s.270.

Hodgson, Mevlânâ'nın *Mesnevî* ile İtalyan şair Dante'nin ahirete yapılan bir yolculuğu anlattığı *İlahi Komedya*'sını karşılaştırmaktadır. *Mesnevî*'deki bir temanın manasının ancak diğerleriyle bütünsel olarak kavrandığında açıklık kazanacağını savunur. Mevlânâ'nın şiirlerinin tamamı bu gerçeğe göre tezahür eder. Bu bakımından da Dante'nin *İlahi Komedya*'sına ters bir mahiyeti vardır. *İlahi Komedya* sabit ve kapalı bir dağ gibidir. Yamaçlardan sapılan her yol okuru daha da yukarı götürür. Yol gidildikçe dağın bütünü daha da belirgin hale gelir. Zirvede de sıralı bir bütün görünür ve şiirin son mısraı çekirdek olarak tüm şiiri kapsar. Bunun karşısında Mevlânâ'nın şiiri, bir nehir gibi seyyaldir. Yapısı sınırsız genişletilebilir ve açıktır. Nehirde bir akış halinde olduğunuz sürece akıntılar, durgunluklar, kasabalar, evler, koruluklar gibi her şeyi görürsünüz. Uzun süre birlikte olunduğunda nereden başladığı ve nerede durulacağı önemsiz hale gelir. Bakış açınızı değiştirmek için dursanız da bütün, bir şekilde olduğu yerde görünecektir. Mevlânâ şiirinin her noktasında bütün zımnen tezahür eder. Bir konu sunulurken diğer konular tıpkı Kur'an'da olduğu gibi kelimelerde saklıdır. Bağlantılar, göndermeler, açıklamalar ve bütün tema hikâyelerle sunulur. Böylece Mevlânâ hiçbir zaman çözümlemeyle konunun soyutlanmasına müsaade etmez. Şiirin formu onun bütünlükle alakalı anlayışını da ortaya koymaktadır. Batılı okuyucu hikâyelerin gereksiz kelimelerle uzatıldığını ve bütününe biçimsiz olduğunu düşünebilir. Böyle bir durumda okur nehre dalıp çeşitlilik arz eden dalgaları hissetmesi daha doğru olacaktır.³²⁸

J. C. Bürgel, Almanca'da şiir yazmak anlamına gelen "*dichten*" kelimesinden bahseder. Bu kelime esasen *tıkmak*, *sıklaştırmak* anlamına gelmektedir. Şiir için kullanıldığında *mana yüklemek* anlamına tekabül etmektedir. Bürgel'e göre Mevlânâ da mana ehli olarak tam bunu yapar ve az söz içinde derin manalar verir. Suret ehli ise çok tafsilatlı yazısında mana ehli gibi kısa bir icmalde fazla bir şey ifade edemez. Dünya suretlerle vardır ve şair o suretleri şiirine katar. Mevlânâ da suretleri kullanır ama bu suretleri göstermek için değil, onların söylediği manayı ve hakikati söylemek için kullanır. Bürgel'e göre İslam edebiyatında dünyanın çeşitli ihtiyaçlarına ve olaylarına Mevlânâ'dan daha fazla şiirlerinde yer veren olmamıştır. Fakat Mevlânâ suretlerle hakikate varılamayacağını bilir. Bunun için, "hakikat susmak içinde örtündüğüne göre / mecazi konuşmayı terk etmeli" der. Bürgel'e göre Mevlânâ perdeleme sıfatını iyi bilir. Ancak bunu hem noksan

³²⁸ Hodgson, *a.g.e.* s.271.

hem de fayda olarak görür. Dilin eksiklik yönü hakikatin manasını aktarma da yeterli olmamasıyken yararlı tarafı şairin söylemek istemediği şeyleri gizleyebilmesidir. Mevlânâ şairliğinin bu yönünü çokça dile getirir. Bürgel ayrıca Mevlânâ şiirlerinde iki şeye dikkat çeker. Birincisi, şiirin zayıf ve fani niteliğine dair kötümser görüşü, diğeri ise okuyucunun rolüne verdiği önemdir. Ona göre Mevlânâ, şiirin şair tarafından yaratılışını ve okuyucu tarafından anlaşılmasını adeta büyük bir sembol haline getirmiştir. Bunu şuna benzetir: şairin bir şiiri yazması gibi Tanrı da kâinatı yaratmıştır, insanın görevi ve nimeti bunu hayalinde yeniden canlandırıp anlamak ve ondan zevk duymaktır. Ancak kendi hayalindeki âlem Tanrının zihnindekiyle hiçbir zaman aynı olmayacaktır.³²⁹

I. M. Panagiōtópoulos Mevlânâ'yı benzersiz bir şahsiyet olarak niteler. Onun hayatını basit hadiselerden oluşan bir yaşam olarak görmez; aksine içsel bir öyküdür.³³⁰ O, Mevlânâ'nın şairliğini ifade ederken, “güzelliğin aşığı yeşermeye başladı” der. Panagiōtópoulos, doğudaki şiir anlayışı ve duygularının başka yörelerindekiinden daha güçlü olduğunu düşünür. Tanrı aşkı, doğa aşkı ve tutkulu kadın aşkı farklıdır. Doğu'daki herkes bu güzellikler uğruna kıvrılır. Mevlânâ da sonsuz tutkusu ile Fars denizi incilerini, Şam'ın güz yapraklarını ayıklarcasına o gösterişli görüntülere ve teşbihlere dalıp gider. Bunun için de rubaileri seçer. Dörtlüklerle anlatmak istediği tüm güzellikleri işler. Panagiōtópoulos bunu bir resmi anlatır gibi ifade eder:

“O dört satırın içine tüm doğayı sokabilmek... Derdini dökebilmek, kaygılarını ve arzularını ifade etmek ve sevgilinin boynunu süsleyen bir gerdanlık gibi işlemek... Bir mücevher, fildişi gibi işlemek... Onu, değerli ellerinde bir yaz dereceğinin köpüğüne dönüştürmek... Sonunda bir dörtlüğü bal renkli değerli mermere ya da gecenin rengini taşıyan bazalta kazınmış bir epigram olur dikilir karşısına.”³³¹

Panagiōtópoulos, bunları söylerken Mevlânâ'nın benliğini böyle karıştırıp doğu şiirine dönüştürdüğünü belirtir. Böylece acılar içinde paramparça halde tutkulu bir ruhla kalemi alıp şiirlerini yazar ve kendi özünü bulur. Kendi kendini kazanır ve varoluşunun ifadesini bulur.

³²⁹ Johann Christoph Bürgel, “Mevlâna'nın Dil ve Şiir Hakkında Birkaç Önemli Beyti”, Mevlâna ve Yaşama Sevinci, hzl. Feyzi Halıcı, Konya Turizm Derneği, 1978, ss.217-223.

³³⁰ Panagiōtópoulos, *Benzersiz Mevlâna*, s.100.

³³¹ Panagiōtópoulos, *a.g.e.* s.131.

Son olarak diyebiliriz ki içinde bulunduğumuz yüzyılda da Batı’da en çok okunan şair Mevlânâ olduğu söylenmektedir. Ancak Timothy John Winter’a göre, yapılan tercümeler Mevlânâ’nın eserlerinin Yeni Çağ akımının³³⁵ versiyonlarına benzemektedir. Batılıların İslam’dan hoşlanmamaları dikkate alınarak Hz Muhammed bu tercümeler dışında bırakılmıştır. Ancak İslam peygamberi metinlerin asıl nüshasında oldukça gösterişli olarak vardır. Bunun sebebi de mükemmel bir veli olarak Mevlânâ’nın “Allah’ın usturlabı” idealine tam uymasıdır.³³⁶ Bu durumun farkına varmış olan William Dalrymple de Amerika’daki Rumi fenomeni hakkında söz etmiştir. Dalrymple, 11 Eylül saldırıları, Ladin ve Medniyetler savaşı gibi olayların Batılılar ve Müslümanlar arasında olumsuzluklar doğurmasına rağmen Amerika’nın en çok satan şairinin Robert Frost, Robert Lowell gibi Amerikan şiirinin devlerinin veya Shakeaspeare, Homeros, Dante gibi Avrupalı şairlerinin aksine klasik usulde yetişen Müslüman şair Rumi olduğuna dikkat çekmiştir.³³⁷

2.2. Manevi Rehber Olarak Mevlânâ

Mevlânâ yaşadığı dönemde sadece çevresindeki inanmış ve kendisine bağlı olan insanlara rehberlik etmemiştir. Bunun yanında Müslüman olmayan toplulukları da ateşin keleşbeğı çektiği gibi kendi etrafına çekmiştir. Bunun bilincinde olan Claude Cahen’e göre gayrimüslimler Mevlânâ’da gördükleri hoşgörü sebebiyle kendi arzularıyla Müslüman olmuştur. Hatta Mevlânâ’nın manevi ikliminde topluca İslam’a geçenler de olmuştur. Cahen, Mevlânâ’nın yoluna bağlanmış her gayrimüslimi İslam’a geçmese de Müslüman saymak gerektiğini düşünmektedir.³³⁸

Cahen’e göre Mevlânâ’nın büyüklüğünü anlamak, onun felsefesini anlamak kadar zordur. Bu yüzden o her şeyden önce bir şairdir. Coşkunklukla yazdığı şiirlerinde mübalağalı süslemelerden farklı olarak içten ve sade; mantıktan farklı olarak içten gelen derin ve

³³⁵ New Age, ruhsal konulara ilişkin bireysel eklektik yaklaşımla nitelendirilen çağdaş Batı Kültüründe yirminci yüzyıl sonlarında ortaya çıkan ve sınırları ve alt gruplarıyla geniş bir uygulama ve inanç alanına işaret eden ve alternatif ruhsal hareketlerin üst başlığı ve türsel (generic) bir terimdir. Detaylı bilgi için bkz. St. Aubyn Lorna, *New Age-Yeni Çağ Akımı*, Ege Meta Yayınları, 1998.

³³⁶ T. John Winter, *İslam ve Hristiyanlık Politik-Teoloji Denemeleri*, trc. Onur Atalay, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2007. s.37.

³³⁷ The Guardian, *What Goes Round*, Erişim adresi:

<https://www.theguardian.com/books/2005/nov/05/featuresreviews.guardianreview26> E.T. 29/12/2022

³³⁸ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler*. trc. Yıldız Moran, E Yayınları, İstanbul, 1994. s.254.

kuvvetli hisler ortaya koyar. Sözlerinde çelişki gibi görünen tarafları, oluş ve yok oluş arasındaki gidişleri, önsezileri derin izlenimler meydana getirmektedir. Onun görüşüne katılmayanlar ona ve müritlerini “çılgın dervişler” olarak anmaktadır. Ancak Mevlânâ gayrimüslim olan aristokratlar arasında büyük bir saygınlığa sahiptir. Bunun yanında Cahen’e göre Mevlânâ, asla panteizmi kabul etmemesi yönünden İbn Arabî’den daha tutucu bir Müslüman’dır. Fakat döneminde onu izleyen gayrimüslimler hemen İslam’a geçiyordu. Bunun sebebinin de onun mertebesinde farklı dinlere bağlı olmanın herhangi bir öneminin olmaması ve tüm dinler arasında ortak bir geçerlilik olduğunu iddia etmektedir. Bu anlamda Cahen, Mevlânâ’nın Farsça eserlerinin içinde birkaç Türkçe ve Grekçe şiirin bulunmasını bütün dinleri birleştirici bir nitelik olarak değerlendirir.³³⁹

Günümüzde de Batılı insanların manevi dünyasını temsil eden ve insanı merkeze alan hümanizm, Orta Çağ’ın sonlarına doğru Avrupa’da tezahür ettiği görüşü yaygındır. Bu görüşlerin sebebi Doğu’da İslam tefekkürünün beslediği merhamet ve şefkate dayalı insan görüşünden habersiz olmaları şeklinde yorumlanabilir. Avrupa’da hümanizmin başladığı dönemde İslam coğrafyasında geçmişten gelip kemale eren bir insani anlayış bulunuyordu. Bunu fark eden Batılılar Müslüman hoşgörüsünün kemâl mertebesi olarak Mevlânâ Celâleddîn Rumî’yi görmektedir. Onun insan anlayışı ve manevi rehberliğiyle hayata bakışlarını değiştirenler de oldukça çoktur. W. Dalrymple’a göre de Mevlânâ, bireysel ve içsel bir maneviyatı savunan ve mesajının odağında Tanrı korkusundan çok sevgi yatan biridir. O, insanın ruhunu, kalbine yerleştirdiği aşk tanrısı ülküsüyle birleştirmeye çalışır.³⁴⁰

Mevlânâ’nın bu yönüne dikkat çeken Prof. Dr. Irene Melikoff, Moğol istilalarıyla tarumar olan doğuda İslam’ın eşrefi mahlûkat olarak nitelediği insana itibarını iade edecek bir insani anlayış beklentilerine karşılık veren ismin Mevlânâ olduğu görüşündedir. Melikoff’a göre Mevlânâ’nın fikri altyapısı insanı yüceltme ve insana güvenme temelindedir. Bu temelin kaynağı da tasavvufur. Bu anlamda Mevlânâ’nın beslendiği tasavvuf anlayışı insanı kurtarma fikrinin yanı sıra daha yaşanır bir dünya inşa etme çabasıdır.³⁴¹

³³⁹ Cahen, *a.g.e.* s.340.

³⁴⁰ The Guardian, *What Goes Round*, Erişim adresi:

<https://www.theguardian.com/books/2005/nov/05/featuresreviews.guardianreview26> E.T. 29/12/2022

³⁴¹ Irene Melikoff, “*Batı Hümanizmasının Karşısında Mevlânâ’nın Hümanizması*”, Yirmi Altı Bilim Adamının Mevlânâ Üzerine Araştırmaları, ed. Feyzi Halıcı, Ülkü Basımevi, 1983, Konya. s. 64.

Melikoff, Mevlânâ'nın tarih için önemli bir ahlakçı olduğunu belirtir. O, bu ahlakı önce kendi hayatında yaşayarak öğreten bir rehberdir. Bu sebeple insan ayırt etmeden herkese şefkatle muamele eder, saygı gösterirdi. Devlet adamlarına ayrı halka ayrı bir davranış göstermeyen bir kimsedir. Bu sebeple Melikoff'un dikkatini celbeden konu Mevlânâ için esas konunun insan olmasıdır. Her din, ahlak ve felsefe, insanı daha mesrur ve kıymetli yapmak için bir vasıtaadır. Allah'ı insanda görerek sevmek, suç isnat etmeden, ayırt etmeden, ırkçılık gütmekten, doğrudan insan olduğu için, Allah'ın tecellisi olarak sevmek onun insan görüşünü temsil etmektedir. İnsanı sevmek Allah'ı sevmektir. Tüm bunların altında yatan sır da şüphesiz aşktır. Melikoff'un Mevlânâ'da gördüğü bu aşk, dinin her türlü şekil ve ritüelinden üstündür. Nitekim bu konuda şu sözü hatırlatır: "aşk dini, her türlü teklif ve tekellüfün uzağındadır; gerçek âşıklar için din de mezhep de Tanrının kendisidir." Melikoff bu aşk dininin dergâhında her insana yer olduğunu zikreder. Mevlevi yolunun "ne olursan ol yine gel" şeklinde bilinen düşüncesi insanın her ne düşüncede olursa olsun Mevlânâ kapısında bir umut bulacağını göstermektedir. Çünkü bu kapı ümitsizlerin kapısı değildir. İşte Melikoff bu çağrının toleransındaki sınırsız hoşgörüyü özellikle dikkat çeker. Çünkü bu hudutsuz sevgi ve hoşgörüyü alışık değildir. Onun yetiştiği kültürün ve batı hümanizmasının temsilcilerinden biri olan Dante, Cehennem, Araf ve Cennet olarak üç bölüme ayırdığı *İlahi Komedya* eserinde kendisi sekiz yaşındayken vefat etmiş Mevlânâ'nın eriştiği hoşgörüyü erişememiştir. Dante sevdiği herkesi cennete koyar, kızdığı kimseleri cehenneme atardı. Geri kalanlarsa Araf'ta beklerdi. Onun cehennemine girenler arasında nifakçı diye itham ettiği İslam Peygamberi Hz. Muhammed ve Hz. Ali de vardır. Dante bu anlamda sevgi ve kinin Araf'ında kalmış ve dini taassup ve bağnazlıktan kendini alamamıştır. Bu karşılaştırmaya da önem veren Melikoff, bu iki dünya görüşünün arasındaki farklılığın bir uçurum olduğu yorumunu getirmektedir. Ona göre Dante'den sonra yaşamış Montaigne, Papa'ya karşı Reformist başkaldırıda bulunan Luther, Calvin gibi isimler de benzer bir dini dogmanın etkisinde kendinden olmayan insanların katledilmelerini isteyebilen ikiyüzlü bir hümanizme sahiptir.³⁴² Bu manada Mevlânâ batı için bulunmaz bir nimettir. Çünkü Mevlânâ tüm insanlığı aynı sevginin birliğine çağırmaktadır. Melikoff'un görüşünü destekleyen başka bir isim de Katolik ve milliyetçi Maurice Barres'tir. Barres, "bana göre şevk, neşe ve nur dünyasının habercisi olarak zikrettiğim şairlerin hiçbirinin hayatı

³⁴² Melikoff, *a.g.m.* s.66.

Rûmî'ninkiyle karşılaştırılmaz. Onun ritmine uyup semâ' eden tarikatını görünce Dante, Shakespeare, Goethe ve Hugo'da eksik bir şeylerin olduğunu fark ettim" der.³⁴³

M. Barres, Türkiye ziyaretlerinde Mevlânâ hakkında önemli izlenimlerini aktarmaktadır. Bu husustaki heyecanını dile getirirken de yerinde duramadığını bir an evvel onun huzuruna çıkıp türbesini ve semâ'hanesini ziyaret etmek, Mevlânâ'nın ilâhî vecdini tecrübe etmek ve nağmesini işitmek istediğini söyler. Ona göre o öyle bir şairdir ki sevecen, ahenkli ve coşkundur; öyle bir dehadır ki, ondan misk, nur, musiki ve garabet yayılır. Bunun için Barres, Mevlânâ şiirini de kendisine rehberlik eden bir unsur olarak görmektedir. Şiirin kendi üslubuylayla okuyanı kendinden geçirdiğini ifade eder. Bu hususta mübalağa ederek, Mevlânâ'nın zaten her daim eserlerinde semâ' ve terennüm içinde olduğunu ve bu büyümlü havaya okuyucunun eline kendisini çekmek için bir kitap verdiğini dile getirir.³⁴⁴

Barres, Mevlânâ'ya olan tutkusunu ifade etmekten çekinmez. Tasavvuf ve edebiyatın benzersiz bilgini ve şairi Mevlânâ'nın bir tarikatın kurucusu olmadığını, o yolun bir piri ve kendinden sonra kök salmış bir hanedanın şefi olduğuna vurgu yapar. Barres, Konya ziyaretinde kendisine rehberlik eden bir dervişin kendisine Mevlânâ hakkındaki bir kıssasını anlattığını aktarır. Kıssaya göre İstanbul kuyucuları Konya'ya gelir ve Mevlânâ'yı ziyaret eder. Kuyumcular ona kurşunla bakırın altına dönüştürülmesi hakkında bir ilim peşinde olduklarını söyler. Mevlânâ, hangi aletlerle çalıştıklarını sorar. Kuyumcular, körük ve pota gibi aletlerle çalıştıklarını ifade edince Mevlânâ söze girer: "Bu aletler bakırdan altın yapmak için yeterli değildir, marifet sözle altın yapabilmektir" der. Ardından Allah'a bir münacat ile mermer bir sütunu altın yapar. Kuyumcular bunu görünce hayret içinde kalır. Barres de bu hikâyeye şaşırır taraftadır. Anlatıcı bunun ruhun güçlü bir kavrayışla ıslah edilmesi olarak belirtir. Mevlânâ bunun için daima semâ' eder ve Allah'ı zikreder. Barres duydukları karşısında semâ'da ruhen ne hissedildiğini sorar. Anlatıcı da herkesin özel bir hissi olacağını söyler. Bu cevap Barres'i oldukça etkiler. İçinde doğan ve çoğunlukla tehlikenin geleceğini haber eden garip duyguları hissetmeye benzetir.³⁴⁵ Bu kıssada Barres manen bir yolculuğa da çıktığını çoktan hissetmektedir. Bu yolculuğunda onun ilgisini çeken önemli faktör, semâ'dır. Gönül sahibi insanların

³⁴³ Melikoff, *a.g.m.* s.67.

³⁴⁴ Maurice Barres, *Hız Mevlânâ'nın Huzurunda*, trc. Mehmet Önder, Şahap Yayınları, Konya, 1963. s.5.

³⁴⁵ Barres, *a.g.e.* s.18.

hepsinin bir gün yüzünü Konya'ya çevirip semâ' edeceğine gönülden inanıyordu. Bu sebeple o gün gelmeden önce Konya'da bulunup Mevlânâ'nın hangi amaçla semâ' ettiğini anlamaya çalışmaktadır. Bunun için yine Mevlânâ'dan manevi bir işaret ve heyecan alıp Konya'ya geldiğini ifade eder. Zira Fransa'daki hâkim düşüncede “*ketum bir cemiyet*” olarak bahsedip bu ketum cemiyetin içinde hayallerine ve tasavvurlarına Konya'da tanışıp sohbet etme imkânı bulduğu Çelebi Veled İzbudak'ın, türbedarın, bekçinin ve buradaki tüm dervişlerin can ve hayat verdiğini itiraf etmektedir. Mevlânâ'dan bahsederken çocukluğunu kendi kültürünün önemli isimleriyle karşılaştıran Barres, onu mistik çocuk olarak anar ve gözlerindeki coşkunu hissederek Mevlânâ'nın Konya'ya gelişini Goethe'nin Weimar'a ve küçük Mozart'ın Avrupa'ya geçişi gibi görmektedir. Kişiler farklı olsa da aşına olduğu bir yakınlık ve tavır sezer. Mevlânâ da tıpkı diğerleri gibi değişik bir iklim altında aynı etkiyi bırakmaktadır.³⁴⁶ Ona göre Mevlânâ sadece Konya'nın ve Anadolu halkının yol gösterisi değil bütün insanlığın rehberi konumundadır. Bu sebeple Barres'te Mevlânâ'nın şairliğinin de böyle bir coşkun ruhtan geldiğine dair düşünce hâkimdir. Şiirlerinin güzelliği de doğaüstü ilhamının bir tezahürü olarak yansır. Şems bu uğurda kurban olmuş ve böyle Mevlânâ'nın şiirine bir garabet girmiştir. Şiirler Şems'e olan aşkın ifadesi kadar yüce bir gerçekliğin kendisidir. Bunun için sürekli bir heyecanın harı, buhar olur ve insanın içini titretir. Fani dostluklar, semâ'i hoşluk içinde kaybolur.³⁴⁷

Mevlânâ'nın batı insanının manevi boşluğunu doldurması hususunda en güzel örneklerden birisi de Anna Masala'dır. Romalı Türkolog Masala hayatını bir dönemini Türkiye'de geçirmiş ve adeta Türkiye aşığı haline gelmiştir. Bu ifadenin sebebi olarak “*Türkiye'ye Aşk Mektuplarım*” adlı eserini gösterebiliriz. Masala'nın Anadolu'ya olan bağlılığının en önemli kaynağı Yunus Emre ve Mevlânâ'dır. O kendini ruhen Mevlevi saymaktadır. Eski zamanlardaki gibi bir çeşit çile doldurduğunu söyler. Roma'dan gelen küçük bir mürittir.³⁴⁸

Anna Masala Mevlânâ için manevi hocam, der. Roma'daki hayatından farklı olarak geliştirdiği yenedünya görüşünü Mevlânâ'ya borçlu olduğunu ifade eder. Ona göre Mevlânâ bir deryadır ve onu anlayanlar azdır. Bu sebeple Masala Mevlânâ'yı sevmeyi ve

³⁴⁶ Barres, *a.g.e.* s.21.

³⁴⁷ Barres, *a.g.e.* s.49.

³⁴⁸ Anna Masala, *Türkiye'ye Aşk Mektuplarım*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002. s.70.

ülkesinde bu sevgiyi yaymayı kendine görev bilir. Nitekim Mevlânâ ona “*gel, neysen öyle gel*” buyurur ve o da sayısız kez ziyarete gider. Yıllar geçse de gönül bağı devam eder.³⁴⁹ Masala’nın Mevlânâ’ya olan bu bağlılığının arka planında Anadolu’yu ve bilhassa Mevlânâ’yı kendi öz yurdu gibi görmesi yatar. O Türkiye’den ayrılırken bu topraklara hasret çeker ve kendini gurbette hisseder. Bu hasret duygusu onun ruhundaki manevi özlemin burada giderilmesindendir. Duyduğu bu hasretin çaresi Allah’tan gelir. Masala’nın bahsettiği bu hasret Allah’adır. Ona göre bu çare Mevlânâ ile ona ulaşır. Mevlânâ’nın şiirleri coşkun bir ırmaktır ve o sudan içmek adeta elzemdir. Hasret duygusu neyin nefesinden ortaya çıkar. Bunun için Masala, Mevlânâ’nın “ney feryadımın sırrıdır” sözünü hatırlar. Bu yüzden *Mesnevî*’nin “dinle neyden³⁵⁰” ile başlayan on sekiz beytini okurken ve neyin sesini dinlerken heyecanlanır. Anna Masala içinde var olan bu hasret duygusunun aşktan geldiğini düşünür. Hasret aşk, demektir ve sadece aşığına varınca biter. Burada Masala Mevlânâ’nın sözlerini hatırlatır: “Benim sırrım feryadımdan uzak değil...³⁵¹” İşte Masala bu sırra ve Allah’ın nuruna hasrettir. Masala bu derin hasretin mutluluğa dönmesinin tek yolunun Allah’a yönelmekte olduğunu söyler. Gönül kapılarını O’na açmak gerekmektedir. İşte o zaman hasret biter. Bu yönelişin mimarı da Mevlânâ’dır. Çünkü onun sözleri âşık için derstir. Ayrıca Mevlânâ Allah’a hasrettir.³⁵² Bu çerçevede Anna Masala, ney sesi ve Mevlânâ’nın dersi ile aradığı dermanı bulmuştur. Kendine Hak yolunda rehber olarak onu seçmiştir.

Hasret, aşk demektir, diyen Masala’nın yanı sıra Amerikalı William Chittick de aşk üzerine yorumlar yapmış bir bilim adamıdır. Ona göre Mevlânâ, geleneğin iki ulu şeyhinden birisidir. Diğeri ise İbn Arabî’dir. Tasavvufi geleneğin kendinden sonraki çoğu ilhamı bu iki mutasavvıftan almıştır. Chittick, aşkın ilâhî manada Allah’ın yaratma etkinliği olarak değerlendirir. Bu düşüncesini *Gizli Hazine Hadisi* ile desteklemektedir. Mevlânâ’nın düşüncesinde de bu doğrultuda açıklamalar bulmuştur. Nitekim Mevlânâ, bunu Allah’ın rahmet ve gazap yahut lütuf ve kahır sıfatlarına atıfla açıklar:

“Allah, ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi sevdim, diyor. Başka bir ifadede ‘âlemi yarattım, bundan maksat lütuf ve kahırla kendimi izhar etmek idi’ buyuruyor. O

³⁴⁹ Masala, *a.g.e.* s.107.

³⁵⁰ Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Mesnevî-i Ma’nevi*, s. 33. b.1

³⁵¹ Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *a.g.e.* s. 33. b.7

³⁵² Anna Masala, “*Hasret*”, Uluslararası Mevlânâ Bilgi Şöleni - Bildiriler, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000. ss.331-335.

kendisini tek bir habercinin yeteceği türden bir malik değildir. Tüm âlem O'na haberci olsaydı yine anlatmaya aciz kalırdı.”³⁵³

Ayrıca Mevlânâ, “sen olmasaydın, felekleri yaratmazdım”³⁵⁴ ilâhî hitabına dair aşkı Allah'ın yaratma dürtüsü olarak vermektedir. Hz. Muhammed aşkın gerçeklik kazanmış bir kemalidir. Bu anlamda Mevlânâ, aşkın daha çok ameli tarafına odaklanmaktadır. O herhangi bir mahlûkata duyulan sevginin ancak Allah için olacağını söyler. Mevlânâ'dan ilham alan Chittick'e göre de bütün âşıklar sadece Allah için âşıktır. Aşk hoştur; çünkü ilahidir. Ancak âşık olan onun hakikatini görmezse aldatıcı bir perde haline gelir. Aşkın gerçekliği her zaman geçerlidir. Fakat insanlar asıl sevgilinin yansımasına kendisini teslim ederse, aşk dağılmaya başlar. Mevlânâ da hakiki aşkıta tefrik ve temyizden gerekliliğinden söz eder.³⁵⁵ Aşk konusunda Mevlânâ'nın şiirlerinden hareketle bir fikir geliştiren Chittick, Mevlânâ'nın ruhani bir şair olduğunu düşünür.³⁵⁶

Batılı insanların materyalist bir dünya içinde kendisine bir yol rehberi edinme düşüncesinin oluşmasında ve bunun neticesinde burada bahsettiğimiz önemli bir çoğunluğun kendi dinlerinden olmayan Mevlânâ'yı rehber edinmesindeki arka planın ne olduğunu iyi anlamak gerekir. 21. yy Batılı okuyucusuna Mevlânâ müthiş bir çekicilik anahtarı vermektedir. Tabi Batılı okuyucu Mevlânâ'nın dışı vuran çekiciliğinin ne olacağını tahmin edebilse de onun içsel kelimeleri, ruhlarının içinde uyuyan bir ruhla hayata karışıp rahimde can bulan bir cenin gibi içlerinin derinliğinde bir an çırpınır. John Baldock'a göre dikkat edilmezse benmerkezci kişi bu hareketin kendinden olduğunu düşünür. Böylece nefis “ben”i ayırıştırır. Fakat neyse ki böyle bir durumda yeniden Mevlânâ'nın sözlerine dönülebilir. Mevlânâ sözleri bizim iç yolculuğumuzda rehber olur. Bilmeden yürüdüğümüz yolu görmeye vesiledir. Ayrıca bize bu yolda devam ettiğimiz sürece hem yolun hem de ruhun derin bilgisini edinmiş ruhani bir rehber olmayı öğütler. Şayet rehber olmadan yola çıkarsak hiçbir şekilde ilerlemesek de iyi bir ilerleme kaydettiğimizi düşünebiliriz. Fakat bu durumda nefsimizin kontrolü ele alması kaçınılmazdır. Bu çerçevede Baldock Mevlânâ ile gidilen yolun aşktan başka bir şey

³⁵³ Mevlânâ, *Fîhî mâ Fîh*, trc. M. Ü Anbarcıoğlu, İstanbul Milli Eğitim Basımevi. 1969. s.270-271. bb.176-7.

³⁵⁴ İsmail b. Muhammed el-Cerrâhî Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlû'l-İlbâs amme işteharâ mine'l-Ehâdîsi ala elsineti'n-Nâs*, hzl. Yusuf b. Mahmud el-Hac Ahmed, Mektebetü İlmi'l-Hadîs, Dimeşk, 2001. c.2. s.191.

³⁵⁵ William Chittick, *Tasavvuf*, trc. Turan Koç, İz Yayınları, İstanbul, 2003. ss.144-156.

³⁵⁶ Chittick, *a.g.e.* s.23.

olmadığı sonucuna varır. Batıda bugün bu bahsettiğimiz aşk yolunun izi kaybolurken Baldock bunun kaygısını güder. Bu endişe onu kurtuluş arayışına iter ve bu çıkışı Mevlânâ'da bulur. Onun rehberliğinde yola çıkar. Rehbersiz nefsinin esiri olacağı bilincini de hatırlanndan çıkarmaz.³⁵⁷ Bunun için peygamberin hayatının ve İslam'ın temel mesajının iç manasını anlamak isteyenin Mevlânâ'dan daha iyi bir öğretmen bulamayacağını söyler.³⁵⁸

John Renard da bu düşünceye sahip olanlardandır. O, Mevlânâ'nın yüzyıllardır inananlara ilham olan önemli bir veli olduğunu söyler. Mevlânâ, her şey ilâhî güzelliği yansıtır, der. Renard bu güzelliği aramaktadır. Her görünen şekil, görünmeyen âlemden zuhur eder. Yaratıcı bizatihi güzeldir. O'nun aşk madeninden tüm yaratılanlara güzellik zerrelere iner. Mevlânâ da kendisini ilâhî sevgilinin huzurunda çizdiği aşk ve güzellik imgeleri yok olan bir ressam gibi hisseder. Bunun yanı sıra hiçbir sanatçı eserini kendisi için yapmamıştır. Mevlânâ da manevi estetiği açıklayan klasik bir Müslüman yazarın görüşünden bahsetmemiştir. Nitekim kişi yaratılmış bütün biçimlerin arkasındaki ilâhî güzelliğin takdir etmek için bir araç olduğunu bilmelidir. Bu görüşe “müphemlik estetiği” denir.³⁵⁹

Mevlânâ'nın bahsettiğimiz bu rehberliği şüphesiz şiirleri aracılığıyla kendinden asırlar sonra yaşayan insanların hayatlarına ışık tutmasıdır. Amerikalı şair Coleman Barks da bunun farkındadır. Ona göre Mevlânâ'nın şiirleri iki yolu kapsar; fena ve beka. Bu iki yol, insan ve Allah arasındaki kesişim noktasıdır. Aslında Mevlânâ şiirleri kapı eşiği ya da derviş eşiği şeklinde ifade edilebilecek bir giriş noktasındadır. Fena kavramı insandan Allah'ın sırrına doğru giden bir yoldur. Yokolma, coşkun bir yayılım ve tüme varan bir şuursuzluk halidir. Tatarcığın yayık ayrana dönüşmesi, nohutun çorba içinde kaybolması, ölü katırın çürüyüp tuz yığını olması, gibi vahşi ve sınırsız içselleşmeler Mevlânâ'nın şiir türüdür. “Mumun içinde olan şey neydi, benim öylece içime giren ve çabucak beni içine çeken?” Bu soru fenadan ve aleve döndükten sonra gelen bir güvendir. Kralın elindeki şahin semâ'nın heybetinde daire çizmesi, bir şelalenin kendisini boşluğa bırakması gibi fenanın paramparça eden bir savurganlığı mevcuttur. Bu anlamda Barks, fenanın kanatlarımızı açan, derdi yok eden şeydir. Gürültümüzün, söylediklerimizin ve gece yaptığımız dualarımızın sükûnete dönmeden önceki halidir. Beka kavramı da kapı

³⁵⁷ John Baldock, *Mevlânâ Gizli Öğretisi*, trc. Tolga Bakanay, Sınır Ötesi Yayınları, İstanbul, 2006. s. 23.

³⁵⁸ John Baldock, *a.g.e.* s. 78.

³⁵⁹ John Renard, *İslam'ın Yedi Kapısı*, trc. Nurullah Koltaş, İnsan Yayınları, İstanbul. 2006. s. 179.

eşiğinden içeri girmektir. Kaf dağından aşağı inmek ve yaşam haline gelen tezahürdür. Ne olursa olsun olduğu hale geri dönebilmektir. Yıldızlı gecenin küçük bir noktaya odaklanmasıdır. Saf bir dostluk, belli bir yolda yürüyen iki kişidir. Örneklerin çoğaltıldığı bu kategoriler, Mevlânâ şiirlerinde geçen insana ait hikâyelerdir. Mevlânâ her şey açıkça ifade eder. Bu anlamda görülür ki beka, hantal fakat gerçek bir insan dansında hayvan ile meleğin buluştuğu yerdir; doğum, ölüm ve yeniden doğum. Bu ruh gelişiminin özüdür. Bu iki yol arasındaki meddücezir, Mevlânâ şiirlerinde hissedilir. Şiirlerin meddücezir ile benimsediği insan ve yaratıcının karşılaşmasının özünde yatan harekettir. Ruhun zuhur etmesine karşı duyduğu aşkın ateşinde kaybolacak bir hasrettir. Coleman Barks'ın vardığı bu düşünce Mevlânâ'nın bizi kişisel bir halden rüyaların ve hasretin kaynağı olan sırta, bize kim olduğumuzu soran varoluşa götürme amacını ortaya koyar. İnsan olmak kim olduğunu ortaya koymaktır. Barks bahsettiği fena ve beka halini hiç yaşamasa da benzer deneyimleri olduğunu belirtir. Mevlânâ düşüncesinin onu önemli bir noktaya getirdiği aşikârdır.³⁶⁰

Batılı insanların bazıları yaşadıkları dünyadan içlerine sızan sıkıntının farkındadır. Bu sıkıntının getirdiği karanlıkların da farkında olmakla beraber bir ferahlık aramaktadır. Bir Batı aydını olan Nigel Watts da bu ferahlık arayışında Mevlânâ ile tanışmış ve “*The Way of Love*” adlı bir roman yazmıştır. İç dünyasını aydınlatacak kaynağı görebilme erdemi gösteren Watts, batı dünyasının ruhsal ve manevi yapısını izah ederken Batılıların manen örtülü olduklarını, kendilerinin bulutlu gün gibi olduklarını, ışıklarının parıltısının yağmur bulutlarıyla karartıldığını ifade eder. Bu anlamda romancı kimliğiyle betimlediği batı ülkelerinin bulanık bir güneşin soluk ekinler ve yüzler yetiştiren soğuk bir ülke olduğunu itiraf eder. Her gün bu soğukluktan su kovanının üzerindeki buzı kırmak zorunda olduklarını ve bu durumda sıcak havalara inanmanın güç olduğu söyler. Bu yüzdendir ki adeta haykırır: “güneş içimizde saklanmıştı; toza kire bulanmış, değersiz çakıl taşlarıyız. Granitin üzerine güneş vursun, yakut olur, derler. Tıpkı bu şekilde, insan da içteki güneşin ışığı tarafından dönüşüme uğratılabilir...”³⁶¹ Watts burada tasvir ettiği bunalımların çaresi ve dönüşümü olarak Mevlânâ'yı işaret etmektedir.

³⁶⁰ Coleman Barks, “*Fena ve Beka; Rûmî'nin Şiirlerinin Eşiğinden Geçtiği İki Yol*”, Uluslararası Mevlânâ Bilgi Şöleni - Bildiriler, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000. ss.553-557.

³⁶¹ Nigel Watts, *Şems-i Aşk*, trc. Nisan Işıl, Dharma Yayınları, İstanbul, 2010. s.X, 1-2.

Batıdaki bu bunalımın sebeplerini de iyi anlamak gerekmektedir. Bunun en temel sebebi Robert Bly'a göre, Hristiyanlıktaki mistik hareketin acımasızca yok edilmesinden kaynaklanmaktadır. Hristiyanlığın bir zamanlar paralel iki yolu vardı. Gnostik dönemde M.S. 3. ve 4. yüzyıllarda yazılmış eserlere bakıldığında bu dönemler Hristiyanlığın bir nehir gibi geniş olduğunu görürdü. Bu nehir kaynağını Zerdüş'ten dağlarından İskenderiye'deki çılgın vurgunculardan, Eflatun'un bahçesindeki bahçıvanlardan alıyordu. Bu kaynak Nag Hammadi Kütüphanesinde gün yüzüne çıkarıldığında Hristiyanlarca tabi görülen geniş hayal gücü ve sevinciyle görenleri büyüledi. Bunda Valentin ve Vasilid'in etkisi çoktur. Valentin, "Tanrı derinlik ve sessizliktir" demiştir.³⁶²

Hristiyan İlahiyatçı Didimus'un seksen sekiz ilahiye dair bir yorumunda İsa, Baba'sından hareketle kendini bir meşale gibi görmektedir. Der ki; "bana yakın olan ışığa yakın olur." Didimus, İsa yahut dönemin ruhani öğretmeninin yönettiği danslardan bahseder. İsa burada itiraflarda bulunur: "Kaçacağım ve kalacağım. / Bezeyeceğim ve bezeneceğim. / Anlaşılacğım ve anlayacağım. / Kurtulacağım ve kurtaracağım. / Özgürleşeceğim ve özgürleştireceğim / ..." Bunlar Nag Kütüphanesinden öğrenilmiştir. Bu konuşmalarda "küçük ben" ve "büyük ben" kullanılmaktadır. Küçük ben," kurtulacağım", büyük ben ise "kurtaracağım" der. Bly bu konuşmalarda Mevlânâ'nın ikinci kişiye hitabını hatırlar; önce küçük sen, sonra büyük sen. "Baharda meyve bahçesine gel / Narçiçeklerinde şarap ve sevgililer olacak / Gelmezsen bunların bir önemi yoktur. / Gelirsen bunların bir önemi yoktur." Bu şiirde sanki "küçük sen" ile konuşuluyor gibi hissedilir. Ancak dikkatli okunduğunda "büyük sen" ile konuşulduğu anlaşılmaktadır.³⁶³

M.S. 4. yy.da Hristiyanlığın eksantrik ve çöşkün yolunda bunlardan serbestçe bahsedebilirdi. Bu ikisinin farkı yürüyenlere dans ettirmek için bir sebepti. Hristiyanlığın bu dönemde hiyerarşiye ve mantığa dayalı riyazi ve sonu Roma'da biten sert ve affetmeyen bir Tanrı yolu hazırladığı söylenir. Protestanlık da bunu değiştirememiştir. Bu sert Tanrı insanların sabah işe giderken dua ettiği Tanrı'ydı. Bir de ikinci yol vardır. Bu yol ruhu olan fikri bir yoldur. Fakat bu yol değişmiş ve Balkanlar'a sonra da Güney Fransa'ya sapmıştır. Bu yola mensup olanlara Abdi heretikleri denir. Fransa'da bulunan şairlerin söylediği "büyük sen" bu yoldan gelir. 13 yy.da bu yolun takipçisi çoğalınca

³⁶² Robert Bly, "Rûmî'de Divane İmajı: Rûmî ve İkinci Yol", Uluslararası Mevlânâ Bilgi Şöleni - Bildiriler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000. s.159.

³⁶³ Bly, a.g.e. s.160.

Roma kilisesi bundan endişelenir. Hristiyanlığın ortadan kalkacağı korkusuyla Roma bu heretiklere Haçlı Seferi düzenler. Haçlılar vardıkları ilk kasabada yaklaşık on bin kişiyi hapsedip yakar. Bundan birkaç yıl sonra bu yol iyice dağılır. Bly'a göre böylece batının mistik dünyasına darbe vurulmuştur. O Mevlânâ şiirlerini okuduğunda işte bu yolu anımsar. Acımasız ve dogmatik olarak bildiği Müslümanlar sûfilerin yaşamasına izin vererek bu yolu açık bırakmıştır. Robert Bly Mevlânâ şiirlerini ilk kez okuduğunda eskiden iyi bildiği bir eve yaklaşıyor gibi hisseder. Yolda uzanan ağaçlar, sundurmalı geniş bir ev, meyve bahçesi, bahçedeki hayvanlar tanıdık gelir. Arkada şarkı söyleyen sûfilerin sesi küçüklüğünde hatırladığı bu eski evin imajını dağıtmaz. Bly geçmişten zihninde canlanan ruhani güzelliğe sahip bu ev hakkında yanılmaz. Fakat bu hafıza tarihsel bir geçmişten gelir. Hatırladığı bir kültürün bütünüdür. Batı dünyasında bu yol 1400 yılı civarında kapatılmış ve bu yoldan bir daha kimse geçmemiştir.³⁶⁴

Hatırladığı kültürü İslam tasavvufunda bulan bir başka isim Nicholson'dır. Yeni Eflatunculuk düşüncesi ile beraber Hristiyan mistisizminde temelini şekillendiren yapının İslam tasavvufuna da aktarıldığının düşünmektedir. Bu anlamda Nicholson tasavvufta yoğun Hristiyan etkilerinin olduğunu düşünür.³⁶⁵ Hatta sûfilikle Gnostisizm ve Budizm arasında benzerlik olduğu fikrine sahiptir. Vahdet-i vücud inancının, Nirvana ile tümünden alakasız olmadığına dair görüşleri vardır. Elbette bu benzerlikler Nicholson'a göre tasavvufun etkileşime ve yabancı fikirlere açık olmasından kaynaklıdır. Nitekim bu düşüncesini desteklerken Mevlânâ'nın "*Fil Hikâyesi*"³⁶⁶ne değinir.³⁶⁷

Prof. Nicholson, kalp ile marifet üzerine fikir yürütürken kalbin Allah ile şeytanın ordularının savaştığı bir muharebe meydanı olarak kalp bir kapıdan yaratıcı hakkında vasıtasız bilgi alırken diğer kapıdan hissi yanılmaların girmesine müsaade ettiği düşüncesini benimser. Bu hususta Mevlânâ'nın "Bu yana, o yana sığıran o, bense eşikte oturmuşum, kımıldadığım bile yok."³⁶⁸ sözleriyle konuya açıklık getirir ve bunu insanın kuvvet halinde hayvandan daha aşağı, meleklerden de daha üstün olabileceği şeklinde yorumlar.³⁶⁹ Buradan anlaşılacağı üzere Nicholson, manevi noktadaki çıkmazları yine

³⁶⁴ Bly, *a.g.e.* s.161.

³⁶⁵ Nicholson, *İslam Sufileri*, s.45.

³⁶⁶ Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevi*, s.350. b.1257 vd.

³⁶⁷ Nicholson, *a.g.e.* s. 61.

³⁶⁸ Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Divân-ı Kebîr*, c.1. s.120. b.1130.

³⁶⁹ Nicholson, *a.g.e.* s.104

Mevlânâ'nın fikir dünyası ışığında çözümlemektedir. Bunun gibi pek çok konuda Mevlânâ'dan mutlaka bir alıntı yapar. Onun Mevlânâ'ya olan yoğun ilgisi şüphesiz ki fikirlerinin ve izlediği yolun genel sûfî anlayışından üstün olduğu inancına dayanmaktadır. Nitekim bu hususu, “Celâleddîn Rûmî'nin temsil ettiği, daha yüksek bir sûfî anlayışı...” cümleleri açıkça göstermektedir.³⁷⁰

Mevlânâ'nın yüksek anlayışı gibi ruhsal boyutta da üstün bir anlayışı olduğunu düşünenler de vardır. Hollandalı adamı Mürsel Derske bunlardan biridir. O, hastalıkları tedavi ederken hastanın kendine güvenmesini sağlamanın çoğu hastalığın tedavisinde bir ön şart olacağını Mevlânâ'da keşfetmiştir. Bundan önce de Assisli Aziz Fransis'in hümanist bir tavırla insanları tedavisinden etkilenir. Fransis'in insanlara Maşuk'un merhametini sunduğunu düşünür. Fransis cüzzamlı hastaları tedavi ederken bulaşma korkusunu inancı sayesinde yok etmiştir. Nitekim hastalarını sadece Maşuk adına tedavi ediyor, sevgi, umut ve güven veriyordu. Onlara aşktan bahsedip onları seven bir Maşuk'un varlığından söz ediyordu. İşte Derske, Fransis'in bu yaklaşımını benimser. Onun gibi olma çabasına girer. Hasta bakımı ve Fransis'in maneviyatını ortak noktada buluşturacak bir fırsat yakalar. Fakat ilham ve maneviyatın profesyonelliğe aykırı olduğu eleştirilerine karşı zorlanır. Bunun için aşkın maneviyatı ve hasta bakımını profesyonel olarak birleştirmek için çalışır. Burada şöyle bir sorunla karşılar; Fransis az konuşan biri olduğu için tecrübelerini aktarıp bilgisini iletmemiştir. Bu sebeple Derske, ilhama dayalı hasta bakımına dair sistemini kurarken Mevlânâ'ya rastlamış ve onun fikirlerinden faydalanmıştır. O, Mevlânâ'da Fransis'in şefkatini, mutlak ulûhiyetini harmanlanmış halini ve akıl ile maneviyat arasındaki köprüyü bulur. Bunun yanında Mevlânâ'da boyun eğmenin ötesinde Maşuk'un onayını almayı dileyen ve böylece farklı dünyaları birbirine bağlayan bir şahsiyet görür. Nitekim Mevlânâ ebediyete intikal ettiğinde Müslümanların yanı sıra Musevi ve Hristiyanların onu uğurlamak için bir araya gelmesi bundandır. Derske buna şaşırsa da imkânsızlıkları sırtlayıp hastayı seven, münkire karşı sabırla ve durmadan konuşan aşk havuzuna ve köprüler inşa eden bu insanın günümüzde de ilgiyle takip edilmesine şaşırmamak gerektiğini düşünür.³⁷¹

³⁷⁰ Nicholson, *a.g.e.* s.142.

³⁷¹ Mürsel Derske, “*Sevginin Köprüleri*”, Uluslararası Mevlânâ Bilgi Şöleni - Bildiriler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000. s. 323.

Derske, geliştirdiği ve belirli otoritelerce kabul edilen sisteminin yani ruh ve sağlık arasındaki bağı büyük ölçüde Mevl n 'nın fikirleri ve günümüze uzanan ışığıyla başarmıştır. Bunu yalnız eserleriyle değil müritleri ve kendini onun miras bıraktığı mesajını iletmeye adanmış  elebi Efendi, Sertarik Hüseyin Top Efendi gibi diğer insanlara kalben ve ruhen destek olan insanlarla da sağlamıştır. Bu anlamda Derske ve ekibi temel ilkesi, Mevl n 'nın “Onulmaz hastalığı olanlara duyuru: / her hastaya ilacımız var bizim!”³⁷² sözüdür. Bunun için kendilerini hastalara Maşuk'un sevgisini ileten aracılar olarak g r rl r.³⁷³

Bir Mevlevi olan Kebir Helminski'nin görüşlerine de burada değinmek gerekir. Helminski Mevl n 'nın getirdikleri ile Hz. Peygamber'in getirdikleri arasından doğrudan bir bağı olduğunu düşünür. Nitekim ilahi merhametin tecelli ettiği en iyi örnek peygamber ve onun varisleridir. Ona göre varislerin en öncesinde de s fi arifler gelir. Bu anlamda Mevl n 'nın ortaya koyduğu şey bütün dünyanın ihtiyaç duyduğu şeydir: İslam'ın aydınlık biçimi. Helminski, Mevl n 'nın “ortodoksluk/doğru yol” iddialarına sahip dar görüşün ötesinde  zg r bir ruhu ifade ettiğini belirtir. Örneğin peygamber sünneti olarak katı şekilcilige rağbet etmeden O'nun sünnetinin esneklik ve sevgi olduğunu görmek gerekir. İşte bu özgürlük ruhuyla maneviyatın yalnızca şekli uygulama haline dönüşmesine ve İslam adına yanlış bir şekilde dayatan sahte bir insan ürünü ortodoksluğa karşı gelmektir. Bunun için Helminski'ye göre Mevl n 'nın yolu özgürlüktür. Ruhu i  kölelikten azat eder ve insanın icat ettiği tüm inançlardan kurtarır. Bu sebeple, “Aç dini bütün dinlerden ayrıdır.  şıkların dini mezhebi Allah'tır.”³⁷⁴ der.³⁷⁵

Batı insanının Mevl n 'yı manevi dünyalarını imar eden biri olarak görmelerinin sebeplerinden birisi de ondan bir dostluk elinin uzandığını hissetmesidir. Bundan kaynaklı olarak kendi kültür ve inançlarından olmayan bir z tın fikirlerini bu denli benimseyebilmektedir. Helminski de bu dostluk elini herkese uzatabilmenin gayretini kendinde hisseder. Çünkü Mevl n 'dan öğrendiği düstur budur. O bu yüzden Mevlevi yolunu tercih etmiştir.³⁷⁶

³⁷² Mevl n  Cel ledd n R m , *Mesnev -i Ma'nevi*, s. 400. b. 2707.

³⁷³ Derske, *a.g.m.* s.324.

³⁷⁴ Mevl n  Cel ledd n R m , *Mesnev -i Ma'nevi*, s. 237. b. 1759.

³⁷⁵ Kabir Helminski, “*Mevlevilik Yolunun Yaşayan Gelenegi*”, Yurtdışındaki Yabancı Mevleviler, Uluslararası Mevl na Vakfı. Konya. 2012. ss. 56-58.

³⁷⁶ Helminski, *a.g.e.* s.60.

Mevlânâ'nın yolunun insanca davranış, kardeşlik, tevazu ve toleransla temayüz ettiğini³⁷⁷ düşünen Eva de Vitray-Meyerovitch de yolunu aydınlatan kişi olarak Mevlânâ'yı bulanlardandır. Mevlânâ'nın mesajının önemi kavrayınca kendini bu mesajı anlatmaya adanmış olması sebebiyle onun düşüncesini öğrenmeye gayret etmiştir. Bu sebeple her zaman kendisini Mevlânâ'nın talebesi olarak görmektedir. Onu kendine rehber edinen Meyerovitch için Mevlânâ büyük değerlerin kendisinde sentez halinde bulunan bir semboldür. Bunun için her zaman başkasına kardeş saygısı içinde en geniş evrenselliğin havarisidir. Maneviyat yolcusu olan insan varlığın evrensel hiyerarşisini geçmeye çalışırken bir yardıma ihtiyaç duyar. Meyerovitch bu yardımın Mevlânâ'dan geldiğine inanır.³⁷⁸ İnsanın ruhunun Allah'a dönmeden önce aşması gereken bazı menzillerin ve bu değişime refakat eden şursuz bir halin olduğunu Mevlânâ'dan öğrenir:

“İnsan, önce cansızlar ülkesine gelmiş, sonra da cansızlıktan bitki aşamasına düşmüştür. / Yıllar yılı bitki olarak yaşamış ve cansız olduğu dönemi hatırlamaz olmuştur. / Bitki durumundan hayvan durumuna gelince de bitki hali hiç aklına gelmez olmuştur. / Ancak özellikle bahar gelip reyhanlar açınca o yöne bir eğilim duyar. / Tıpkı süt emme eğiliminin nereden geldiğini bilmeyen çocuğun anneye eğilimi gibi. / Ve tıpkı her yeni müridin o yüce ve bahtiyar pîre olan aşırı eğilimi gibi. / Bunun cüzî aklı o küllî akıldandır. / Bu gölgenin hareketi, o gül dalındandır. / Sonunda gölgesi onda yok olur. / İşte o zaman eğiliminin ve arayışının sırrına erer. / Kutlu dostum, bu ağaç sallanmasa, başka dalın gölgesi nasıl sallanır? / Bildiğin yaratıcı, yine onu hayvanlıktan insanlığa çekip götürmekteydi. / Böylece o ülke ülke dolaştı. Böylece şimdi akıl ve bilgiye kavuşup büyüdü. / Önceki akılları anımsamaz. Ayrıca bu akıldan da evrim geçirecektir.”³⁷⁹

Meyerovitch ruhun bu yolculuğunun aslında manevi bir giriş olduğunu Mevlânâ'dan öğrenir. Onun için bu Dante'nin tasvir ettiği dünyalar arasındaki bir gezi gibidir.³⁸⁰ Bu anlamda insan-ı kâmilin asıl kurtarıcı rolü, kişinin aslını görebilmesini sağlamaktan ibarettir. Yolculuğun sonunda kendi sırasını görecektir ve araştırmasını bizzat kendi içinde bitirecektir.³⁸¹

³⁷⁷ Meyerovitch, *Hız. Mevlânâ ve İslam Tasavvufu*, trc. Prof. Dr. Mehmet Aydın, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, Konya, 2012. s.51.

³⁷⁸ Meyerovitch, *a.g.e.* s.87.

³⁷⁹ Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî*, s. 598-599. b.3631-3642.

³⁸⁰ Meyerovitch, *Hız. Mevlânâ ve İslam Sufileri*, s.114-115.

³⁸¹ Meyerovitch, *a.g.e.* s.149.

Mevlânâ, psikolojik ve manevi bir çıkmaz içine giren insanın umudunu yitirmemesi için de bir yol gösterir: “Hangi tohum yere ekildi de çıkmadı? / Niçin insan tohumu hakkında yanlış bir zanna düşersin?”³⁸² Annemaria Schimmel de bu teselliden ders alır. Buradan çıkardığı derse göre, hayat devam eden bir yolculuktur. Ruhlara ait kervan duraktan durağa, dağların tepelerinden ovaların düzlüklerine, tehlikeli uçurumlardan geçerek içsel bir ülkeye doğru yaya da olsa her zaman ilerler. Her şey hatta topraktan çıkanlar da yavaşça zaman içinde bu yolculuğa dâhil olur. Sonunda onlar, bahçıvanın elinin dokunup bağlamasıyla ruhun ip üzerindeki dansını öğrenir. Yolculuk sırasında bir örtünün altından diğeri yırtılır fakat bunun için insanın bir an dahi durmaması, yeni hareketlere hazır olması şarttır. Bu sebeple Mevlânâ şiirlerinde insanı sürekli bu yolculuğa çağırır; çünkü yolculuk her şeyi zamanı gelince kemale erdirir: ³⁸³ “Sesimiz, kervandaki çana benziyor yahut da buluttan düşen yıldırım sanki. / A konuk, hiçbir durağa gönül verme; çünkü ordan çekilip ayrılırken yaralanırsın sonra.”³⁸⁴

Son olarak şu da var ki manevi yaşamdan oldukça uzaklaşıp materyalist bir yaşamın sınırları içerisinde hapsolmuş batı insanının içsel huzurunu temin edecekleri bir manevi atmosfer arayışları olduğu düşünülürse onlar için Mevlânâ bulunmaz bir fırsattır.

Batı toplumunun feodal yapısında dünya ve ahiret açısından tek meşru otorite olmasının reform hareketleri ve aydınlanma felsefesiyle yıkılması sonucunda sekülerleşme yaşayarak dini açıdan bir gerileme gerçekleşmiştir. Bu sekülerleşmenin bir neticesi olarak Batılılar materyalist bir hayatın kısıcında kalmıştır. Böylece manevi dünyalarında derin boşluklar ortaya çıkmıştır. Bu boşlukların farkında olan ve bunu gidermek isteyenler kendi kültürlerinde kalplerini mutmain edecek bir kimseyle karşılaşamamış olmalıdır ki doğu kültürlerine yöneldiğini görmekteyiz. Geçmişte hümanizm ile manevi boşluklarını doldurmaya çalışan ve manevi inançları küçümseyen bazı Batılı kesimler bugün bu görüşleri etrafında bir şaşkınlık içindedir. Bu şaşkınlıkları içindeki bulundukları inanç sisteminin kendilerini yeterince mutmain etmemesindendir.

Bir anlam arayışında olan Batılılar manevi ihtiyaçlarına bir çözüm ararken bazı akademisyen ve yazarların tercümeleri vesilesiyle Mevlânâ ile tanışmışlardır. Bu anlamda

³⁸² Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Divân-ı Kebîr*, hzl. Abdülbaki Gölpınarlı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1957. c.3. s.169. b.1500.

³⁸³ Schimmel, *İslam'ın Mistik Boyutları*, s.174.

³⁸⁴ Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Divân-ı Kebîr*, c.4. s.154. b.1396-1397.

günümüzde bazıları için Mevlânâ bir şair, bir hikâye anlatıcı, bir mistik, bir evliya, bir öğretmen ve ruhani bir rehber konumunu almıştır.³⁸⁵ Batı’da bazı yorumculara göre Mevlânâ ve Mevlevîleri, başarılı misyonerliği sebebiyle çoğu kimse Müslüman olmuştur. Hatta bu din değiştirmelerin diğer sebebi de maddi imkânsızlıklar ve kişisel çıkarlardır.³⁸⁶ Yani insanlar Mevlevî yolundan bir menfaat umduğu için Müslüman oluyordu.³⁸⁷ Fakat bu düşüncenin aksine bir yorum geliştirenler de mevcuttur. Bu yorumlara göre Mevlânâ Batı’da saygın bir kimseydi. O, Müslümandı ve onun düşüncesini öğrenen gayrimüslimler de hemen Müslüman oluyordu. Bunun en önemli örneği de vefat ettiğinde cenazesine gayrimüslimlerin de katılmasıdır.³⁸⁸ Hatta gayrimüslimler onun için şöyle der: “Bizim üstadımız, ölümlüler üzerinde parlayan ve onlara lütuf veren hakikat güneşidir. Herkes, bütün insanların evlerini aydınlatan güneşi sever.”³⁸⁹ Bir Rum keşişi de yine Mevlânâ hakkında şu sözleri sarf eder: “Mevlânâ ekmek gibidir. Hiç kimse ekmeğe ihtiyaç duymamazlık edemez. Hiç ekmekten kaçan aç gördünüz mü? Siz O’nun kim olduğunu nereden bileceksiniz?”³⁹⁰

Mevlânâ’yı tanıyan herkesin Müslüman olduğundan bahsedilemez. Mevlânâ’nın eserlerini okuyup düşüncesini benimseyen bazı Batılılar kendisini Mevlevî bir sûfî olarak tanımlarken Müslüman olmadıklarını söylemektedir. Aslında İslam ile tanışmaya gerek görmemektedir. “Biz sûfîyiz, Muhammedî değiliz” diyerek bu ikilemden sıyrılabilmektedir.³⁹¹ Bir diğer yandan ise Eva de Vitray-Mayerovitch de Müslüman olmadan önce Mevlânâ ile tanışmış ve içinde bulunduğu Katolik inancından İslam’a dönmüştür. Buna rağmen Hz. İsa’nın kutsal görevine ve Hz. Meryem’e inanmaya devam edebildiğini söylemiştir.³⁹²

Bu durumun yanı sıra Batılıların Mevlânâ algısını şekillendiren temel sebepler arasında şüphesiz semâ’ vardır. Onlar ilk kez semâ’ ile karşılaşınca şaşkınlıklarını gizleyememiş ve ülkelerini döndükten sonra Mevlevîleri “*dönen dervişler*” şeklinde anmıştır. Hatta Hans Cristian Andersen, “*Ein Digters Bazar*” adlı eserine semâ’ hakkında “zarif, kibar

³⁸⁵ John Baldock, *Mevlânâ Gizli Öğretisi*, s. 19.

³⁸⁶ Roderic H Davison, *Osmanlı-Türk Tarihi*, trc. Mehmet Morali, Alkım Yayınları, İstanbul, 2004. s. 25.

³⁸⁷ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler*, s. 344.

³⁸⁸ Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, s. 153.

³⁸⁹ Eva de Vitray Meyerovitch, *Hz. Mevlânâ ve İslam Tasavvufu*, s.82.

³⁹⁰ Meyerovitch, *a.g.e.*, s.83.

³⁹¹ Annemarie Schimmel, *Tasavvuf Notları*, trc. Dilara Yabul, Sufi Kitap Yayınları, İstanbul, 2018. s. 7

³⁹² Eva de Vitray Meyerovitch, *İslâm’ın Güler yüzü*, trc. Cemal Aydın, Sufi Kitap Yayınları, s. 72.

ve baleye benzer” şeklinde bir tasavvurda bulunur. Bunun için Batılılar semâ’ ve neyin kendilerinde bıraktığı olumlu izlenimle de Mevlânâ’ya yönelmiştir. Nitekim Mevlânâ için semâ’ ve musiki Allah’ın ilk hitabını hatırlatır. Semâ’ gökyüzüne yükselen bir merdivendir. Semâ’ her şeyi kuşatır; hayatın sırrını gizler. Yüce bir hayata ulaşmak üzere vecd halinde, güneşin, ilahi aşkın çevresinde dönerek kendinden geçmektir. Dervişler kıyafetleriyle bunu temsil eder. Beyaz elbisenin üzerindeki siyah hırka karanlık dünyayı ifade eder.³⁹³ Semâ’ bir uyanış, aydınlanma vasıtası olarak ebedi müziğin hatırlanmasıdır. Keşfedilmesi gerekli hazine onda saklıdır.³⁹⁴ Prof. Nicholson da musikinin vecde ulaşmaya vesile olduğu hatta sufilerin teganni ve raks ile vecd haline erişebileceklerini, bunun açık bir delilinin de semâ’ olduğunu ifade etmiştir. Hatta Pythagor ve Eflatun’un buna paralel bir nazariye ortaya koyduğunu söylemektedir. Bu nazariyeye göre, musiki nefiste yaratıcıdan ayrılmadan evvel işittiği semâ’vi ahengin izlerinin bir hatırasının uyanmasıdır.³⁹⁵

Mevlânâ’nın düşünce sisteminin merkezinde insan vardır. İnsan içine girdiği anlam arayışında kendini tanımasıyla devam eden bu süreç Allah’ı tanımak ile sürmektedir. Bu sürecin en önemli unsuru gönül ve aşktır. Gönle aşk yolunda rehberlik eden Kur’an ve sünnettir. Mevlânâ’ya göre bu yolun usulü olarak hoşgörüyü, amacı da hayatı anlamlı kılmaktır. Bunun için onun evrensel mesajının temel esasları bunlardır.³⁹⁶ Bunun için Mevlânâ’yı okumak, anlamak, bilmek ve tanımak insana insan olmanın anlamıyla insan olmanın gururunu da hatırlatmaktadır. Mevlânâ herhangi bir kişiye, herhangi bir müride, herhangi bir mümine, herhangi bir kitleye veya bir dine hitap etmez. Mevlânâ ancak bir bütüne hitap eder. İnsan olan herkese, Din, dil sınır kavramlarının ötesinde tüm insanlara seslenmektedir.³⁹⁷

Netice itibariyle bugün çağımızın en önemli sorunu olarak inanç probleminden bahsedebiliriz. Batı’da kiliseden uzaklaşarak bir boşluk içinde sürüklenen insanlar, kendi menfaatleri doğrultusunda yaşama gayretine düşmüştür. Aile bağlarının dahi şahsî çıkarlar doğrultusunda ilerlediği görülmektedir. Bağlılık ve fedakârlık içgüdüleri körelmeye başlamıştır. Allah’a inanmanın gericilik olduğu algısıyla bu inancı yok etmeye

³⁹³ Annemarie Schimmel, *Ben Rüzgârım Sen Ateş*, s.249

³⁹⁴ Eva de Vitray Meyerovitch, *Hiz. Mevlânâ ve İslam Tasavvufu*, s.112

³⁹⁵ Nicholson, *İslam Sufileri*, s.97.

³⁹⁶ H. Kamil Yılmaz, “Mevlânâ ve Mesajı”, *Altınoluk Dergisi*, sy. 256, Haziran, 2007. s. 41.

³⁹⁷ I. M Panagiötópoulos, *Benzersiz Mevlâna*, s. 7

Çalışanlar kendilerine zarar vermekten başka bir Şey yapmamaktadır. Tam da bu noktada kalplerindeki bu boŖluęu fark eden bazı insanlar burada verdiğimiz örnekler üzerinden anlaŖılacaęı üzere Mevlânâ'ya ilgi göstermektedir. Bu ilgi sayesinde de insan yaŖamını daha iyiye doğru yöneltmek için fırsat bulur. Batılı okurlar arasında bunu hümanizmin bir parçası olarak yahut bir ahlaki kimlikle değerlendirenler olsa da hemen hepsi Mevlânâ'nın bahsettiğimiz bu uzun manevi yolculuğa çıkan herkese dinini ve ırkını ayırt etmeksizin rehberlik ettiğini bilir.

2.3. Filozof ve DŖnr Olarak Mevlânâ

Batı'da Mevlânâ Celâleddîn Rmî bir dŖnr ve filozof olarak da bilinmektedir. 19. yüzyılda Mevlânâ eserleri tercüme edilince Avrupalı filozoflar, Mevlânâ'nın bir tür panteizm öğretisi geliŖtirdięini dŖnmŖtr. Bunun için Friedrich August Tholuck, *Sufismus Sive Theosophia Persarum Pantheistica* (Farisilerin Panteistik Teosofisi) adıyla bir alıŖma hazırlamıŖtır. Bu alıŖmasında Tholuck, Mevlânâ'yı ManiŖeist bir grŖn destekçisi olarak tanımlar. Bu grŖ, maddi dünyanın insan ruhunu ele geçirdiğini savunur. Tholuck, eserinin “*Deus est qui in mortalium precibus se ipse veneratur, se ipse adorat*” (Fanilerin dualarında kendisine sayęı duyan ve tapan Tanrı'dır.) adlı altbaŖlıęında *Mesnevî*'nin üçüncü defterinden alıntılar yapar. Burada geçen her duanın bizzat o duaya cevap olduğuna dair bir fıkreye ŖaŖırdıęını ifade eder. Bunun yanında Mevlânâ'nın bir panteist olarak algılanması tarih felsefecisi ve diyalektikçi G. W. Friedrich Hegel'i (.1831) heyecanlandırır. Tholuck ve Rückert'in Almanca tercümeleri sayesinde Mevlânâ'yı tanıyan Hegel, Rückert evirilerine büyük hayranlık duymuŖ ve bunlardan ikisini “*Enzyklopädie der Philosophischen Wissenschaften im Grundrisse*” (Anahatlarıyla Felsefi Bilimler Ansklopedisi) adlı eserinde panteizm konusunda alıntılanmıŖtır. Bu alıntılarda Mevlânâ'nın Tanrının aŖk formunu almasıyla ruhun birliği fikrine dikkat çeker. Bu anlamda Hegel'in tarihin diyalektiği grŖlerinde Mevlânâ'nın dŖncesinden faydalandığı ileri srlmŖtr. Tabi bu durum Batı'da Mevlânâ'nın bir panteist olarak algılandığı sonucunu çıkarmasa da Hermann Ethé'nin (. 1917) hazırladığı “*Neupersische Litterature*” adlı alıŖmada da anlaŖıldıęı üzere, yüzyıl sonlarına kadar bu algı devam etmiŖtir. Ethé, Mevlânâ'yı İslam'ın en büyük mistik Ŗairi olarak görmesinin yanında dünyanın en büyük panteist Ŗairi olarak dŖnr. Ethé'nin bilimsel yorumu Tanrıyı da içine alan kozmolojiye karŖı duyulan hayranlığı ortaya koysa

da bazı Avrupalı otoriteler, vahdet-i vücudu tehlikeli görmüş ve cemaatlerini uyarmıştır. Bu sebeple rahip W. R. Inge (ö. 1954), panteistik gizemciliğin öğretisini Batı’da yaydığı gerekçesiyle tasavvufu ve R. Waldo Emerson’u şiddetle kınamıştır.³⁹⁸

Ekümenist bir kaygıyla Martin Buber (ö. 196) insanın Tanrıyla olan ilişkisinin vecdi ifadelerini içeren antolojisi *Ekstatische Konfessionen*’de Mevlânâ’dan alıntılar yapmıştır. Yahudi filozof Constantin Brunner (ö. 1937) kitlelere yol gösteren manevi önder olma hususunda Mevlânâ’nın öğretilerinden izler görülür. Hristiyan düşünür Friedrich Heiler, din fenomenolojisi üzerine yazdığı *Erscheinungsformen und Wesen der Religion* adlı eserinde Schimmel tercümelerinden faydalananarak Mevlânâ’dan alıntı yapar. Heiler, Mevlânâ’nın manevi düşüncesinin yetkesine bu çalışmasında neredeyse Eckhart veya Aziz Fransis kadar atıf yapar. Almanya’da İranlı öğrenci Menuçehr Aştiyani de “*Der Dialektische Vorgang in der Mystischen “Unio-Lehre” Eckharts und Maulanas und Seine Vermittlung Durch Ihre Sprache*” (Eckhart’ın ve Mevlana’nın Mistik Birleşme öğretisindeki diyalektik süreç ve bu sürecin kendi dilleri aracılığıyla aktarımı) adlı tezinde Mevlânâ ve Eckhart’ı karşılaştırır. Bunun yanında Ananda Coomaraswamy (ö. 1947) de Mevlânâ ve Eckhart’ı anlayış köprüsünün iki tarafı olarak görür. Din felsefecisi John Hick, *An Interpretations of Religion: Human Responses to the Transcendent* adlı eserinde “Çoğulcu Hipotez” adlı bölümüne Mevlânâ’dan “*İlahalar farklı; fakat ışık aynı*” şeklindeki bir alıntıyla başlar. Cyprian Rice, *The Persian Sufis* adlı eserinde Mevlânâ’nın ekümenik ruhuyla Katolik ruhunu harmanlar. Rice bu süreçte Nicholson ile çalışmış ve onun Mevlânâ hayranlığından etkilenmiştir. Bunun neticesi olarak Mevlânâ’nın ekümenik olarak doğu ve batının dini düşüncesini kaynaştırma ve onun için çok önemli olan bu ekümenik birleşmeyi ve anlaşmayı mümkün kılan umudunu yitirmeyerek, Mevlânâ’yı Katolıklara tanıtır.³⁹⁹

Panagiōtópoulos da Mevlânâ’nın Rilke ve Novalis’in yolunu açtığını ifade etmektedir. Hatta Mevlânâ’nın bir filozof bilgeliğinde olduğunu belirtmek için Spinoza önce yaşasaydı Mevlânâ’nın ondan etkilendiğini ileri sürebileceğini söyler.⁴⁰⁰ Panagiōtópoulos’un eserinin Türkçe çevirisini hazırlayan Yunan kökenli Kriton

³⁹⁸ Franklin Lewis, *Franklin Lewis, Rûmî, Past and Present, East and West: The Life, Teachings and Poetry of Jalal al-Din Rûmî*, s. 506-507.

³⁹⁹ Franklin Lewis, *a.g.e.*, ss. 508-510.

⁴⁰⁰ Panagiōtópoulos, *Benzersiz Mevlâna*, s.181.

Dinçmen'in de düşüncesi bu doğrultudadır. Dinçmen, 13. asırda Horosan bozkırlarından çıkıp Konya'ya gelen doğulu düşünür Mevlânâ'nın o zamana kadar farklı kültürlerden gelen bilgileri idrak edilemeyecek bir sezîş ile kullanarak bugün Batı Medeniyeti olarak ifade edilen felsefi sistemlerin temellerini attığını; Spinoza, Goethe, Novalis, Kierkegaard, Nietzsche, Dostoyevski, Gabriel Marcel ve Rilke gibi isimlerin yolunu açtığını düşünür. Ayrıca Dinçmen bu görüşünü biraz daha ileri götürerek Mevlânâ'nın, Heraklitos'tan sonra varoluşçuluğun ilk ve gerçek temsilcisi olduğunu iddia eder.⁴⁰¹ Frigyes Vincze Konya'da klasik Yunan felsefesinin temelinde şiir ile ifade bulan bir dünya görüşünün izleri olduğunu söylemektedir. Vincze buradaki ifadesinde kendisine yabancı olan bu dünya görüşünün ürünlerini Mevlânâ'nın verdiğinden bahseder.⁴⁰² Bu durum Mevlânâ'nın düşüncesinin yine Batılı zümreler tarafından dikkatle takip edildiğini de göstermektedir. Nicholson da zaten sûfilîği, kelim ilminin ağırlığıyla ezilmeyen ve metafizikle muğlaklaştırmayan sırlarını korumak isteyen herkesin ve özellikle Batılı okurların, İngilizce ve diğer dillerde tercümeleri bulunan Mevlânâ'ya bir göz atması gerektiğini belirtir.⁴⁰³

Mevlânâ eserlerinde akl-ı küll ve nefis-i küll gibi felsefi kavramları kullanır. Ancak bunlarla tasavvufî bir dünya görüşü ortaya koyar. Mevlânâ'nın bu konudaki fikirlerinde bir bütünlük olmasına rağmen kendinden sonraki yorumcular, onun neoplatonik olarak düşünülen beyitleri üzerinde yorumlar getirir. Schimmel, bazı yorumcuların *Mesnevî*'yi İbn Arabî'nin fikirleri üzerine bina ettiği şeklinde bir düşüncesi olduğunu ileri sürer. Ancak yine Schimmel'e göre *Mesnevî*, İbn Arabî'nin üvey oğlu Sadreddin Konevî'nin felsefesine yakın olabilir. Bu tür beyitler *Mesnevî*'de bulunsa da Schimmel, Mevlânâ'nın genel anlamda Hz. Peygamber'in tâbi olduğunu belirtir.⁴⁰⁴

“Bütün âlem küllî aklın sûretidir. Öyle ki o bütün insanlığın babasıdır. / Biri küllî akla karşı nankörlüğünü artırınca, küllî aklın sûreti ona köpek görünür. / Bu babayla barış ve isyankârlığı bırak ki yeryüzü sana altın döşeme gibi görünsün. / O zaman kıyamet içinde bulunduğun durum olup karşında yer de gök de değişir. / Bu babayla hep barışık olduğumdan bu dünya gözümde bir cennet gibi...”⁴⁰⁵

⁴⁰¹ Panagiōtópoulos, *a.g.e.* (çevirenin notu) s.7.

⁴⁰² Tasnadi, “*Macaristan'daki Mevlânâ*”, s.353.

⁴⁰³ Nicholson, *İslam Sufileri*, s.139.

⁴⁰⁴ Schimmel, *Ben Rüzgârım Sen Ateş*, s.103.

⁴⁰⁵ Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevi*, s.586. bb. 3253-3257.

Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sini ruhun gizli destanını anlatan uzun bir sembolik hikâyeler dizisi ve saf tasavvufî aşk düşüncesinin bir ürünü olarak filozofların aklî yöntemlerinin karşısına koymak bir gelenek haline gelmiştir. Hanry Corbin'e göre *Mesnevî* gerçekten filozoflara karşı çokça şiddetli bir saldırı içerir. Fakat bu saldırı hangi düşüncelere karşıdır? Ona göre *Mesnevî*, filozofları, diyalektik ve mantıksal kölelikler sebebiyle manevî hakikatleri görememe yönünden eleştirir. Filozofların ateş, toprak ve su gibi maddelerin söylediğini anlamak için deneye ve kanıta ihtiyacı vardır. Bu açıdan teknokratlardır. Yaşayan hayal gücü yetileri yoktur. Bununla ilgi olanları da hayali fenomenler olarak zikrederler. Bu sebeple cenneti arzu edenler filozofların felsefelerinden kaçınırlar. Şu da var ki Corbin, Mevlânâ'nın filozoflara yönelttiği eleştirileri işrakî şeyhi Sühreverdi'nin daha önce dile getirdiğini belirtir. Sühreverdi gördüğü bir rüyada Aristoteles'e sûfilerin gerçek anlamda filozof ve bilge olduğunu söyler. Nitekim onlar kanıta dayalı bilgiyle kalmamış ittisali ve şuhudi bilgiyi elde ederler. Ancak Sühreverdi ilk kez tasavvuf yoluna giren talebesini yolunu kaybetmemesi için Aristotelesçi yolun tüm öğretileriyle imtihan eder. Corbin bunun için metafizik ve felsefe arasında kesin bir ayrım yapılmasından söz eder. Bunun sebebi bilinmezci bir felsefeden bahsedebilirken bilinmezci bir metafizik mümkün değildir. Nitekim tasavvuf bir felsefe olmamakla beraber tasavvuf metafiziğinden söz edilebilir. Corbin'e göre işrakî filozoflar bu farklara rağmen İbn Arabî ve Mevlânâ'ya karşı çıkmamıştır hatta *Mesnevî*'den de rahatsız olmamıştır.⁴⁰⁶

Corbin'in bahsettiği gibi Mevlânâ'nın filozoflara şiddetli saldırı olarak yönelttiği eleştirilerinin aksine Lord Kinross, Mevlânâ düşüncesinin şiddet barındırmayan huzurlu bir felsefe olduğunu söylemektedir. Konya bu hoşgörünün merkezidir. Orada Aziz Paul, Eflatun ve Rûmî'nin izleri vardır. Kinross, Mevlevî dervişlerinin Platon'un görüşlerini onayladığını hatta Karaman'daki baş medresedeki öğrencilerin üst sınıfına "Platoncular" dendiğini söyler. Ona göre Mevlânâ'nın felsefesinin temelinde iyilik ve yardımseverlik bulunmaktadır. Hatta Mevlevîlerin gösterdiği yumuşak huyluluk ve gayrimüslimlere gösterdikleri hoşgörünün diğer Müslümanların tutumlarından farklı olduğunu düşünür. Ona göre Mevlânâ'nın düşüncesi panteist bir çerçevededir. Ayrıca Mevlânâ'nın dervişlik anlayışı da Tanrı'dan ayrılan ruhun tekrar Tanrı'ya döneceği bir yolu takip eder. Bu

⁴⁰⁶ Henry Corbin, *İslam Felsefesi Tarihi*, trc. Prof. Dr. Ahmet Arslan ve Prof. Dr. Hüseyin Hatemi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, c.2. s.93.

dönüşün merhalesi zikir ve semâ'da gizlidir. Bunun yanı sıra dervişlik öğretisi katı İslam doktrini ve disiplininin yanında şahsî bir protestodur ve Osmanlı'da geniş bir tesir sağlamıştır. Bunu insanların davranışlarında görmek mümkündür. Kimin derviş olduğu kimin de başka bir mezhepten olduğu kolay anlaşılır. Dervişler bu anlamda rahattır. Bu sebeple Mevlânâ düşüncesinde şiddet barınmaz.⁴⁰⁷ Fakat Kinross'un zihninde müspet bir Müslüman kimliği çizmediği de görülmektedir. Mevlevileri bu hususta efsanevi bir konuma yerleştirir.

Lord Kinross, Mevlânâ'nın hoşgörü barındırdığı düşüncesinin yanı sıra Kriton Dinçmen ilginç bir yaklaşımda bulunur. Dinçmen'e göre Mevlânâ hoşgörülü değildir. Çünkü hoşgöründe her zaman bir "sen benden farklısın, benden ayrısın ama bu farklılığını hoş görüyorum, buna katlanıyorum ve tolere ediyorum, çünkü ben senden üstünüm, sen aşağısın..." gibi bir mana gizlidir. Fakat Dinçmen, Mevlânâ felsefesinde böyle bir ayrımın olmadığını belirtir. Mevlânâ insan ayırt etmeksizin herkesi sever. "Ben" kavramını ortadan kaldırıp "herkes" veya "biz" anlayışına çevirir. Bu yüzden Mevlânâ, "Benimle senin aranda ne Ben ne de Sen vardır" der. Bunun için Mevlânâ'da böyle bir tolerans veya hoşgöründen söz edilemez. Bu sınırlı kavramların ötesinde tüm varlığın tekliğinden söz etmek gerekir. Dinçmen, çağımızda Gabriel Marcel'in "sen, benim karşısında oturan bendir" mottosundan sekiz yüz yıl kadar önce Mevlânâ'nın işte bu felsefeyi ortaya koyduğunu belirtir.⁴⁰⁸

Lord Kinross'un yukarıda bahsettiğimiz görüşüne paralel bir fikir olarak semâ' üzerinde duran bir başka isim de Hüseyin Peter Cunz'dır. Mevlânâ'nın ve Mevlevilerin semâ' etmesinin bir felsefesi olduğunu düşünen Cunz, yaratılan her şeyin hareket ettiğini söyler. O hareketin de sabit referans noktası olan bir güç vardır. Ona göre bu güç itmeyi veya çekmeyi; arzuyu veya nefreti; inananı veya inanılanı bilmez. O güç mekândan münezzehtir. O gücün yanında bulunan yaratılanların hareketleriyle ilgilenmez. Tanrı varlığının bilinmesini istedi ve yarattıklarında bir hareket başlatarak kendisine inanılmasını mümkün kıldı. Bu anlamda Tanrı hareketi ve sürekli değişimi ve tezatlıkların yenilenmesini yarattı. Böylece yaratılanlar bu değişimin içindeki dilemma var karşıtlıklardan hareketle O'nu özleyip şükredecekti. Cunz, Mevlânâ'nın da böyle bir hareket ve katıksız varoluş ve mukabelenin arasındaki tezattan bahsettiğini söyler.

⁴⁰⁷ Lord Kinross, *Kutsal Anadolu Toprakları*, Nokta Yayınları, İstanbul, 2005. s.221.

⁴⁰⁸ Panagiōtópoulos, *Benzersiz Mevlâna*, (çevirenin notu) s.7.

Dervişlerin kendi arasında dönmesi de bu durumu anmak anlamındadır. Çünkü her şey geldiği noktaya geri dönmeyi arzular. Biz de tam orada, sabit bir durumda, evrensel barışta kendimizi Allah’a en yakın konumda hissederiz. Bunun için yaratılışın sırrı harekette gizlidir. Cunz, var olan her şeyin değişime ve harekete tabi olduğunu fark etmek gerektiğini vurgular. Dünya sürekli bir dönüş ve değişim içindedir. Bunun bir temsili olarak dervişler de kollarını açıp döndüğü zaman özü ve kalbinin sabit noktasına biraz daha yaklaşır. Gelenek ve modern dünya arasındaki bütün zıtlıklar, kısıtlı ve coşkun bir an için yok olur. Böyle bir hareketin içinde sabit noktayı bulmak isteyen Batılılar, gönüllerinde ortaya çıkan susuzluğu gidermek için sûfîlerin ve mutasavvıfların eserlerine yönelmiştir. Bu çerçevede Cunz’a göre bireysel özgürlüklerini tasavvufun koruduğu inanan Batılılar için Mevlânâ ilgi çekicidir. Bu ilginin bir diğer sebebi de Mevlânâ, İslam dininin özünü sorgulamadan çokluğu işaret edip bir plüralizm (çoğulculuk) ortaya koymuştur. Fakat ataerkil bir toplum için plüralizmden ve onunla birlikte demokrasiden söz edilemez. Böyle bir durumda da fundamentalizm doğar. Bu yüzden Cunz’a göre Mevlânâ Allah korkusunun ve demokrasinin birbirini tamamladığı bir dünya görüşü geliştirmiştir.⁴⁰⁹

Mevlânâ’nın filozof sıfatıyla düşüncesine başvuran bir diğer isim Wilkinson Gibb’dır. Ruhun ölümsüzlüğü hakkında görüş bildiren Gibb, ruhun bir öz olup araz olmadığı için ölümsüz olduğundan söz eder. Surete sahip olan geçici olan arazdır ve ebedilik öze aittir. Yaratılanların en şereflişi insandır ve insanın en şereflişi de insan-ı kâmilidir. Her varlığın bilinçli veya bilinçsiz olarak ulaşmaya çabaladığı akl-ı evvele insan-ı kâmil ulaşır. Ruhun maddi âlemdeki yolculuğuna devaran-ı vücud denir. İlâhi varlığın nuru akıl ile nefslere, feleklere, şeylere ve en alt mertebeye doğru iner. Bu duruma tarik-i mebdde veya kavs-ı nüzul denir. Yukarı yönlü olan ise madenler aracılığıyla bitkiye, hayvana ve insana en son da insan-ı kâmile, oradan da yeniden akl-ı evvele çıkar. Buna da tarik-i mead ya da kavs-ı uruç denir. Tüm bunların sonunda seyahat tamamlanır. Gibb, ruhun özü hakkındaki bu düşüncesini desteklerken filozof olan sûfîlerin de bu deverana değindiğini belirtir. *Mesnevî*’nin üçüncü kitabının on yedinci hikâyesi de bu hususu anlatır: ⁴¹⁰

⁴⁰⁹ H. Peter Cunz, “*Dönen Dünyada Sabit Bir Nokta*”, Uluslararası Mevlânâ Bilgi Şöleni - Bildiriler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000. ss.37-40.

⁴¹⁰ Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi*, trc. Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999. s.34.

“Cansızlıktan öldüm, bitki oldum. Bitkilikten öldüm hayvanlığa ulaştım. / Hayvanlıktan ölüp insan oldum. Öyleyse niye korkayım? Hani eksildim mi ölmekle? / Bir dahaki aşamada insanlıktan öleyim de melekler arasından başım, kanadım yükselsin. / Meleklik ırmağından da atlamalıyım. / “Onun zâtı dışında her şey yok olucudur.” / Sonra da meleklikten kurban olup hayale gelmeyen neyse o olayım. / Sonra yokluk olurum da yokluk bana erganun gibi “Biz O’na döneriz” der.”⁴¹¹

Tüm bunlarında dışında ilginç bir yorum da Eva de Vitray Meyerovitch’ten gelmiştir. O, *Mesnevî* tercümesi ile uğraşırken Mevlânâ’nın atomla ilgili fikir verdiğini görmüştür. O, Mevlânâ’nın bir atomun kesildiğinde içinde bir çekirdek ve etrafında dönen gezegenler olduğunu anlattığını şaşkınlık ve hayranlık içinde ifade eder. Mevlânâ bu atomların içinden olağanüstü bir enerjinin varlığından ve dünyayı kül etmemesi için dikkatli olunması gerektiğinden bahsediyordu. Bunun yanı sıra Meyerovitch’i en çok şaşırtan konulardan birisi de orta çağın yaygın görüşü olan dünyanın kâinatın merkezi fikrinin aksine küçük bir köşesinde bulunduğu tezidir. Ayrıca Mevlânâ düşüncesinde bütün insanlar yıldızlardan etkilenir. Ay, kadınların yumurtalarını ve gelgitini; güneş ise bitkileri etkiler. Hatta insanların en ufak hareketleri başka galaksilerde kaydedilir. Bu görüşe dair Einstein’ın da benzer bir teorisinin bulunduğunu söyleyen Meyerovitch, engin bir filozof, düşünür ve mutasavvıf olarak gördüğü Mevlânâ’nın çok geniş bir ilm-i ledün ve ilâhî irfan eseri diye bahsettiği *Mesnevî*’sinde bu çıkarımlarda bulunmuştur.⁴¹²

Mevlânâ’ya doğrudan filozof demek elbette doğru olmayacaktır. Ancak batı kültürüne ait pencereden bakıldığında Mevlânâ’nın on üçüncü yüzyıldan günümüze bıraktığı bu bilgi hazinesinde onun filozof kimliğiyle bir dünya görüşü geliştirdiğini söylemek yadırganmaz. Çünkü Batılılar için böylesine önemli fikirleri ancak bir filozof ya da bir aziz aktarabilir. Fakat Mevlânâ bir sûfî ve mutasavvıf olarak henüz son birkaç yüzyılda ortaya konabilen pek çok hususa kendi çağından ışık tutabilmiştir. Bu durum şüphesiz ki Batılı yazar ve araştırmacılar için hayret verici ve hayranlık uyandırıcıdır.

2.4. Fenomen Olarak Mevlânâ

Batı’da İslam’dan uzaklatırılmış bir Mevlânâ kimliği oluşturulma çabası görülmektedir. Bunun bir neticesi olarak kapitalist bir anlayışla Mevlânâ ismi ticari bir meta haline

⁴¹¹ Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Mesnevî-i Ma’nevi*, s. 440. bb.3893-3898.

⁴¹² Meyerovitch, *İslâm’ın Güleryüzü*, s. 72.

gelmekten de kurtulamamıştır. Tasavvuf, Batı'da Hristiyan veya evrenselci bir gelenek olarak tanımlanarak İslam'dan ayrıldı. Bugün, tasavvuf evrenselci bir ruhaniyet biçimi olarak mistik pazarda sunuluyor. Mevlânâ, bir Müslüman olmasına rağmen, genellikle şiirleri, cübbesi ve sakalıyla çekici bir görünümde önemli bir vizyon olarak tasvir edilmektedir. Amerika ve Avrupa'da Sufi müziği ifadesi genellikle aşk, tutku, arayış, yolculuk, kalp ve ruh gibi *New Age* düşüncesinin anahtar kelimeleri olarak kullanılmaktadır. Amira El-Zein'in belirttiği gibi, ticari olarak hazırlanmış Mevlânâ ürünleri sık sık mistik arayıcıların bir kitlesine hitap etmek için maneviyat dilini kullanarak pazarlanır: "Rumi'nin Amerika'da büyük başarısı, Amerikalıların onun eserinde özetlenebilecek bütün bir maneviyat bulmasından kaynaklanıyor olabilir: aşk; Sufi âlemi; yanılsamaya karşı bir hakikat; sükût ve nefis terbiyesi."⁴¹³ Bu amaca katılarak, Mevlânâ'nın Müslüman kimliği tamamen silinmeye çalışılmaktadır. Daha önce bahsettiğimiz Amerikan Sufi gruplarında, Sufizmin İslam'la özdeşleştirilen bir fikrî uygulama, bazı soy ağaçlarıyla ilişkili bir uygulama ve İslam'ın "özü" olarak var olduğu gibi bazı yolları görmek mümkündür. Bu durum, *Sufizm* ve *New Age* akımının karıştığı, Mevlânâ gibi Sufi figürlerin ticarileştirildiği ve şiirinin ruhani öğretiler olarak benimsenmesi şeklinde ortaya çıkar. Carl Ernst, sahte Sufizmin varlığını şöyle tanımlar:

"Rumi ve Hafız gibi şairlerin çok yönlü "çevirileri", son derece postmodern bir şiir metni kavramını yansıtmaktadır. Bunların neredeyse hiçbiri, orijinal dilde uzman yazarlar tarafından yapılmamaktadır ve Coleman Barks gibi bazı çevirmenler, standart baskılarla yakından çalışan profesyonel şairler olsa da, Sufi şairlerinin "tercümeleri" hiçbir orijinal metinle ilişkisi bulunmayan tercümelerdir."⁴¹⁴

Bu çerçevede Hinduizm, Budizm ve İslam sıklıkla mistik piyasada yanlış tercüme edilir. Yani sadece İslam değil Hint felsefeleri de bu durumdan nasibini alır. Mevlânâ'nın teolojisi bazen bir çıkartma ürünü olur. Zen felsefi öğretileri bir dekoratif tarz haline gelir. Yoga, önceki yaşamda elde edilen erdem (punya) ile elde edilmesi gereken bir inançtan çıkıp bir egzersiz programına dönüşür. Bunun yanında sağlık arayışı, spiritualizmin önemli bir parçasıdır. Bunlar genellikle kiliseler ve diğer kurumların dışında var olur ve doğu kökenli mistik uygulamalar ve geleneklere dayanır. Bir ruhsal arayışın parçası

⁴¹³ Amira El-Zein, "Amerika Birleşik Devletleri'nde Ruhâni Tüketim: Rumî Fenomeni" s.115.

⁴¹⁴ Ernst, Carl. "Ideological and Technological Transformations of Contemporary Sufism." In Muslim Networks: Medium, Metaphor, and Method, edited by Miriam Cooke and Bruce Lawrence, Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2005. s. 245.

olarak yoga yapmak, meditatif bir strateji olarak Mevlânâ okumak ve koruyucu cihazlar olarak Tibet Budizm bayrakları yerleştirmek buna örnek verilebilir. Hinduizm, Budizm ve İslam harmanlanarak sıklıkla manevi girdaplar, kutsal havuzlar ve dağlar ve enerji alanları gibi *New Age* uygulamalarına yerleştirilir. *New Age*’e ait bu mekânlar ve ritüeller çoğunlukla Kızılderili, Afrika veya diğer geleneklerden alınır ve Oprah gibi üst orta sınıf ve ünlüler için bir ruhsal pazar yeri olan Arizona'daki Sedona gibi yerlere yol açar.⁴¹⁵

Kapitalist ticari pazarın boyutlarına bakıldığında 2018'de, Hanuman Festival katılımcılarına yoga ekipmanları, wellness ürünleri, meditasyon yardımcı ürünlerinin satıldığı yoğun bir pazar yerine dönüştüğü görülür. Hinduizmin ve Budizmin ticarileştirilmesi ve Sufizm kanalıyla İslam'ın ele geçirilmesi festival boyunca da açıkça görülür. Hanuman'daki eski bir öğretmen, iki mantrasından birini Mevlânâ'dan aldığını belirtiyor: "*Sevdiğin güzellik, yaptığın şey olsun.*" Bu cümle muhtemel ki Coleman Barks tarafından çevrilen ve Mevlânâ'ya atfedilen sahte bir sözdür. Mevlânâ'nın yazdığı dil konusunda Coleman Barks'ın herhangi bir uzmanlığı olmadığı bilim insanları tarafından belgelenmiştir. Mistisizm, birçok sporcunun kıyafetlerinde ve konuşmalarında somutlaşmaktadır. Ancak en dikkat çekici olanı Hindu, Budist ve Sufi temaları ve imgelerini büyük ölçekli sanat yükseltmelerinde bulunur. 2009'da "Sufi Kaydırağı" dikilirken, 2017'de, Mevlânâ'ya atfedilen "İhtiyacın Olan Her Şey Senin İçinde" sözlerine odaklanan dev neon bir yükseltme için bir Kickstarter şirketiyle bir bağış kampanyası başlatıldı.⁴¹⁶

Popüler müzik endüstrisi de mistisizm ile karşılaşılacak bir sektördür. İngiliz grubu *Coldplay*'in bu konuda önemli bir örnektir. Grup yedinci albümlerinde, vokalist Chris Martin'in "*The Guest House*" başlıklı Rumi şiirinin hayatını değiştirdiğini ve bunalım döneminde rahatlık sağladığını açıklamasından ilham alarak, Coleman Barks'ın çevirdiği bir Mevlânâ şiirini kullanmıştır. Hatta Coldplay konserinde seyirciler Mevlânâ'nın dörtlüklerine senkronize bir şekilde renk değiştiren "dijital bileklikler" salladılar. Bu durumda, Mevlânâ hem Chris Martin ve dinleyenleri için bir manevi rehber hem de sanatsal ilham kaynağı olarak işlev görmüştür. Bu modern mistisizm örneğinde İslam tamamen yok sayılmıştır. Müzik sektöründe, "Sufi" veya "dünya" müziği gibi terimler,

⁴¹⁵ Sophia Rose Arjana, *Buying Buddha Selling Rumi; Orientalism and The Mystical Marketplace*, Oneworld Academic, ss.31-39.

⁴¹⁶ Arjana, *Buying Buddha Selling Rumi*, ss. 55-57.

sanatçıları pazarlamak için kullanılır. Bu, mistisizmle ilişkilendirilen ürünlerin reklamını yaparken genel olarak evrenselleştirilme ilmi çekilir. Şirketler Sufi müziğini dünya müziği olarak yeniden pazarladığında, genel tüketim için maneviyatı yavaşça yeniden kutsallaştırıp hazırlanırlar. Budist veya İslami imgelerin ticarileştirilmesi, dini kaynağıyla pek ilgisi olmayan bir akım, tarz veya ürünün oluşmasına da neden olabilir. Rumi ve daha genel olarak Sufizm, bu durumdan muzdariptir ve çevirisi yapılan sayısız Mevlânâ, Hâfız ve diğer Müslüman şairlere atfedilen sahte alıntılar gibi örneklerde görülebilir. Atlanta'daki bir kahve dükkânında, Türkiye'den geldikleri halde semazenlerin menüde yer aldığı Etiyopya kökenli bir kahve çeşidi sunulur.⁴¹⁷

Kültürel sömürgeleşme çoğunlukla dini geleneklerin evrensel hale getirilmesini içerir. Bu evrenselleştirilme din geri planda kalır hatta hiç hatırlanmaz. Modern mistisizmde, Mevlânâ ruhani öğretmen haline gelirken Zen de bir moda ve ev dekorasyonu olur. William Rasch'a göre doğu dinleri meşrulaşıp kabul edilen evrensel bir Hristiyanlığa getiriliyor. Bu dinler, özünde Hristiyan olan bir sekülerlik mantığına döner. Katolik Kurtuluş Teologu Las Casas bu tuzağa düşmüştür. Ona göre, dinlilik görünüşte evrensel bir kategoridir ve kurban gibi tüm dinlere ortak olan şeyi tanımlar.⁴¹⁸

Feminizm ve çevreci hareketler de basettiğimiz bu tüketim kültürüne dâhildir. Hinduizm, Budizm ve İslam, "feminist ruhaniyet" ve "eko-ruhaniyet" gibi Kuzey Amerika'da ve bazen Avrupa'da maneviyat söylemleriyle anılır. Mevlânâ, genellikle kalıcı düşünür olarak tasvir edilir ve dile getirdiği aşk düşüncesi İslam'dan uzaklaştırılır.⁴¹⁹

Avrupa ve Amerikan tarzı tasavvufun çoğunlukla sömürgeleştirici yönleri bulunur. Yakın dönemde, Sufilik bir "meditasyon" olarak ifade edilerek terapi biçimi halinde yeniden şekillendirilmiştir. Günümüzde mistisizmin en popüler Müslüman figürü olan Mevlânâ'nın zikri ve semâ'ı meditasyon veya bir dizi manevi egzersiz olarak yeniden teşekkül eder.⁴²⁰

Mevlânâ, Batı'da güzel şiirleriyle tanınan bir şairdir ve bazı sözleri Facebook ve Twitter gibi sosyal medya platformlarında son derece popüler bir durumdadır. Ancak, bazıları tamamen uydurma olan bu sözler "*Fake Rumi*" (Sahte Mevlânâ) olarak adlandırılır ve

⁴¹⁷ Arjana, *a.g.e.*, s. 75.

⁴¹⁸ Arjana, *a.g.e.*, s. 81.

⁴¹⁹ Arjana, *a.g.e.*, s. 110.

⁴²⁰ Arjana, *Buying Buddha Selling Rumi*, s. 123.

daha önce de bahsettiğimiz gibi Ümid Safi tarafından eleştirilir. Örneğin, "Göreviniz aşkı aramak değil, sadece karşısına dikilmiş engelleri bulmak ve kırmaktır" gibi bir sözün, Mevlânâ'ya ait olmadığı, aslında 1976 tarihli bir kitapından alındığı ve kitabın Nasıralı İsa tarafından dikte edildiğini iddia eder. Sufizmin evrenselci ve barışçıl bir mezhep olarak tasvir edilmesi ve özellikle romantik bir kavrama dönüştürülmesi, resim, edebiyat ve şiir gibi alanlarda da ortaya konulabilir. Ancak, bu yorumların Müslümanlar hakkında basmakalıp düşüncelere sebep olduğu ve gerçek Sufilikten uzaklaştığı da unutulmamalıdır. Walt Whitman, dervişlerin tekrarlanan şarkılarına dair şu sözleri kaleme alır: "Tekrarlanan şarkılarıyla dervişleri duyarım / çılgınca bağırışlarla karışmış / etrafında dönerken daima Mekke'ye doğru dönüyorlar." Ancak, aynı zamanda Whitman, Mevlânâ'nın gül bahçesi imajı ve diğer Sufi temalarını da şiirlerinde kullanmıştır. Sufizm hususunda, İslam'ın evrensel bir gelenek olarak algılanmasına karşı İslam bilginleri arasında da itirazlar bulunmaktadır. Örneğin, Seyyid Hüseyin Nasr, Sufizmi İslam'dan ayıranların "*sahte tasavvuf*" uyguladıklarını söyler. Carl Ernst, İslami uygulamaların her bir tarıkata özgü olduğunu ve "*Sufizm*" terimini geniş bir tanımlayıcı olarak kullanmanın yanıltıcı olduğunu belirtir. Bu anlamda Sufizm, bu gün çoğunlukla bahsettiğimiz gibi İslam'dan ayrılmış bir dini ve manevi uygulama olarak sunulur, benimsenir, çarpıtılır ve ticarileştirilir. Bunlar, meditasyon CD'leri, çıkartmalar, tişörtler ve ilham verici alıntıların yer aldığı birçok manevi ürünü olarak tezahür eder; ancak çoğu ürün doğal olarak Mevlânâ, Hâfız ve diğer Sufi şairlerinin yanlış alıntılarını içerir. Bazı şirketler, Rumi'nin sözlerini geçici dövme ürünleri gibi şeylere basarak "Ciltte geçici, ruhta kalıcı" şeklinde pazarlamaktadır. Bir diğer yandan sufi turizmi, İslam'ın silinerek yerine kendi "özel nişinin yerleştirildiği, *"eski ve mistik bilgi"* temaları ile dolu bir endüstri haline gelmiştir.⁴²¹

Belirttiğimiz gibi Sufizm Kuzey Amerika'da popüler olsa da takipçileri genellikle İslam'la herhangi bir bağı kabul etmez veya bunun farkında değildir. Hatta bazıları Mevlânâ, Hâfız, Râbia el-Adeviyye ve Ömer Hayyâm'ın Müslüman olduklarını bilmez veya reddeder. Bazen Neo-Sufizm veya Batı Sufizmi olarak adlandırılan bu Yeni Sufizm'in çağdaş takipçileri müzik, ilham verici takvim, alıntılarla parlak kart ve tişört gibi pekçok nesne üretip satın alır. Bu çerçevede görüldüğü üzere çağdaş mistisizm, tasavvufu

⁴²¹ Arjana, *a.g.e*, s. 171-172.

sömürerek ve İslam'dan ayırarak, onu bir tür spiritualite olarak pazarlayıp egzotik cazibesinden kâr elde etmektedir. Yeni Çağcılar, Hindu yoginileri ve Budist mistikler gibi, Yeni Sufizm takipçilerin seçebilecekleri çok sayıda ürünü vardır. Kuzey Amerika'daki Sufi takipçileri genellikle Mevlânâ veya Hâfız'ı ruhani liderler olarak belirlerken diğer Müslümanları dışlarlar. Hip-hop ve diğer alanlar aracılığıyla Amerikan kültürüne büyük etki eden Afro-Amerikan Müslümanlar hiçbir zaman bu ruhani geleneklerin bir parçası olarak tanımlanmazlar. Bu anlamda Müslüman köklerinden uzaklaştırılarak de-ırksal bir kimlik olarak işlev gören bir Non-İslami Sufizm bulunmaktadır. Mevlânâ'yı aryan özellikler ile tasvir eden görseller bunun sadece bir parçasıdır. Dini bir kimlik olarak İslam, seküler modernitenin zıddı olarak şekillenir. Bu anlamda kendini sûfî olarak tanımlayanlar, bir maneviyat öğretisi iddia ederken zayıf bir seküler kimliğe sahip olmaktadır. Bir diğer taraftan gayrimüslim sûfilere pazarlanan kültürel ürünlerde de İslam silinir. Küresel müzik, New Age Rumi CD'leri ve benzerleri genellikle İslami kültürel metinlerin tamamen yanlış algısını içerir. Çağdaş İslam, meditatif müzik dâhil zengin bir müzik geleneğine sahiptir fakat neo-Sufilerin dikkatini çekmez.⁴²²

Mevlânâ gibi Müslüman sûfîlerin benimsenmesi, “Evrensel Barış Dansları” gibi yeni semâ’ türleri ve sûfî olarak tanımlanan yeni tarikatların yaygınlaşması, Batı'daki çağdaş Sufizmin bir parçasıdır. Kuzey Amerika ve diğer yerlerdeki Sufizm, geleneksel sünni Şeyh Kabbani, reformist Şii Nimatullahî, evrenselci Inayat Khan ve sözde Sufizm'in kapsamına giren İdris Şah gibi isimler etrafında gelişir. Müslüman Sûfî tarikatları genellikle üyelerine temizlik, dua ve zikir gibi İslami uygulamaları kullanmaları konusunda ısrar eder. Fakat İdris Şah, İslami ritüelleri "otomatik uygulamalar" olarak duygusal, faydasız ve sadece "koşullanma" olarak nitelemektedir.⁴²³ Böyle bir durumda tasavvuftan geriye ne kalacağı ise merak konusudur.

Son olarak bakıldığında bugün dünyada en popüler şairlerden birisi Mevlânâ'dır. Hayranlarından çoğu onun Müslüman olduğunu bilmeden veya bilse de hayatının önemsiz bir ayrıntısı olarak görerek onu takip etmektedir. Ancak Mevlânâ hayatının büyük bir bölümünü Allah'ı anlamaya adanmış bir Müslümandır. Bunun yanında semâ’ pekçok *New Age* uygulayıcıları ve takipçileri, Unitaryenler, Yahudiler ve dansçılar

⁴²² Arjana, *a.g.e.*, s. 175-176.

⁴²³ Arjana, *a.g.e.*, s. 182.

tarafından benimsenmiştir. Evrensel Barış Dansları da bu anlamda evrenselci Sufizmle ilgilenen Unitaryen Evrenselciler, Yeni Çağcılar arasında popülerdir. Ronen Yitzhak adlı bir sosyal girişimci tarafından ilk olarak İsrail'e getirilen bir Amerikalı kadın olan "Şeyha Khadija" New York da *Derviş İnziva Merkezi* adlı merkezinde danslar yönetmektedir.

Rumimanya, William Rory Dickson ve Meena Sharify-Funk tarafından, Coleman Barks'ın şiirleri, koreografi ve modern dans olan Evrensel Barış Dansları dâhil çağdaş müzik ve Mevlânâ'nın popülerliğinden kâr elde eden restoranlar gibi ürünleri tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Bu çerçevede Mevlânâ, birçok ticarileştirme stratejisine açıktır. Şiirleri, dergilerin ve defterlerin kapağında plakalarda ve yastıklarda bulunabilir. *Redbubble* internet sitesi bu ürünlerin en büyük koleksiyonuna sahiptir. Mevlânâ'nın daha yaratıcı kullanımları arasında, *whirling dervish* şeklinde bir tepsi ve çay seti (Etsy'de mevcut) ve bir duvar saati (redbubble) yer alır. Şunu da belirtmek gerekir ki bu ürünlerin birçoğu, Mevlânâ'nın şiirlerinde hiçbir yerde bulunmayan sahte Mevlânâ alıntıları içerir. Sosyal medyada ve araba çıkartmalarından duvar sanatına kadar birçok üründe bulunan bu sahte Mevlânâ alıntılarının en ünlü yayıcısı Coleman Barks olarak bilinir. Onun tercümeleri Farsça metinden serbestçe yapılmış yorumlardır. Her tercüme bazı yorumlar içerir fakat bu durum çeviri yapılan dilin en azından biraz öğrenilmesini gerektirir. Franklin Lewis, Barks'ı en başarılı Mevlânâ okuyucusu olarak belirtir. Barks ayrıca Mevlânâ gibi internet ortamında Hâfız'ın çevirilerini de yayınlamıştır. Deepak Chopra da kendisini Hindu-Budist-Sufî öğretmeni olarak tanıtır ve Barks'ın çevirilerini içeren bir kitap dâhil olmak üzere birkaç Mevlânâ eserine sahiptir. Madonna da bir Mevlânâ projesine dâhil edilmiştir. Deepak Chopra tarafından çıkarılan 2008 tarihli *The Complete Idiot's Guide to Rumi Meditation* adlı bir CD'sinde, Madonna, Demi Moore ve diğerleri, Mevlânâ şiirlerinin İngilizce çevirilerini seslendirerek "samimi ve güçlü" bir mistik deneyim yaratırlar. Mevlânâ'nın evrensel figür olarak çekiciliği müziğin dışında da açıkça görülmektedir. Birçok restoran Mevlânâ'nın adını taşır. Montreal'daki *Restaurant Rumi*, Pakistan, Hindistan, Türkiye ve Fas dekoru olan bir mekânda Fars, Hint, Türk, Fas ve Afgan yemekleri sunarak karışık bir oryantalizm örneği sunar. Diğer Rumi restoranlarında çağdaş ve modern tarzlar sergilenmektedir. Ben Atlanta'daki *Rumi's Kitchen* da bunlardan biridir. Servis edilen yemekler klasik İran yemekleridir fakat dekor çağdaştır. Mevlânâ'nın şiirlerinden oluşan bir pantolon ve siyah bir tişörtten oluşan

garson üniformaları satın alınabilir. California'daki Sherman Oaks'ta bulunan *Rumi's Café*, bir kahve fincanının yüzeyinde dans eden Mevlânâ'nın bir resmini sunar.⁴²⁴

Son olarak görüldüğü gibi Mevlânâ Batı'da sadece bir ruhani rehber veya şair olarak değil bir fenomen olarak da ön plandadır. Bu durum İslam'dan uzak bir Sufizm anlayışı çerçevesinde gerçekleşmektedir. Amerika'da bulunan ve kendini sufi olarak tanımlayan bazı ruhani öğretmenler, bunun zeminini hazırlamaktadır. Evrensel bir Mevlânâ kimliği çizmenin yanı sıra Mevlânâ'nın adı bir ticari meta haline de gelmektedir. Bu da kapitalist bir sistem içerisinde kâr amacı güdenler tarafından kullanılarak çeşitli ticari ürünler satılmaktadır. Bu faktörler göz önünde bulundurulduğunda Batılıların Mevlânâ ve İslâm'ı birlikte anlamaları doğaldır; fakat bizim açıımızdan böyle bir gerçeği ve Mevlânâ'yı Müslüman kimliğinden sıyrılmasını göz ardı etmek de üzücü bir durumdur. Bunun yanında son yüzyıl içerisinde benzeri bir ticarileşmeyi Türkiye'de görmek de mümkündür.

⁴²⁴ Arjana, *a.g.e*, ss. 185-188.

SONUÇ

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, on üçüncü yüzyılda yaşamış önemli bir mutasavvıftır. Babası Bahaüddin Veled ile Belh'ten Konya'ya uzanan yolculuğunun ardından Konya'da yetişmiş ve "Rûmî" künyesini almıştır. O, eserleriyle ve adına nispetle kurulan Mevlevîlik tarikatı aracılığıyla her milletten insanın ilgisine mazhar olmuştur. Fikirleri ve öğretisi tasavvufî alanda, bireysel manevi tecrübelerde ve kültürel faaliyetlerde geniş yankı uyandırmıştır. Dünyanın pek çok yerinde Mevlânâ'nın adını bilen, eserlerini okuyan, fikir dünyasını takip eden ve hatta kendini manen Mevlevî sayanlar mevcuttur. Bu durumu bugün Batılı ülkelerde de görmek mümkündür. Batılı insanlar Mevlânâ'yı Rûmî adıyla tanımıştır.

Mevlânâ, yaşadığı dönemde Anadolu'da gayrimüslimlerle temas etmiş olsa da, Batı'nın Mevlânâ ve Mevlevîlik ile tanışması 16. yüzyılda başlamıştır. Batılı seyyahların Mevlevihaneleri ziyaret etmesiyle başlayan bu süreçte, 19. yy. itibariyle Mevlânâ hakkında fikir beyan edenler ve eserlerini İngilizce, Fransızca, Almanca gibi dillere çevirenler olmuştur. Ancak tam ve açıklamalı çeviriler yapılmamıştır. Prof. Nicholson'ın Mesnevî'sini İngilizceye, Eva de Vitray-Meyerovitch'in de Fransızcaya tam metin olarak çevirmesiyle birlikte Mevlânâ'nın tüm eserleri tam metin olarak çevrilmiştir. Bunun yanı sıra Mevlânâ hakkında müstakil eserler de yayınlanmıştır. Daha sonra çeşitli sanat dallarında izleri görülmüştür. Senfonilerde şiirleri bestelenmiş, ressamlarca Mevlânâ ve Mevlevîlik çalışmalarında konu edilmiştir. Son yüzyılda Rûmî adı Amerika'da en çok satanlar listelerinde birinci sıraya yerleşmiş ve onun şiirleriyle daha iyi bir insan olmaya çalışanlar, mesajını yaymaya adanmışlar ve hatta İslam'ı seçenler olmuşlar. Bugün Kabir Helminski, H. Peter Cunz, Süleyman Wolf Bahn, İbrahim Gamard ve Tim Reshad Feild gibi yabancı Mevlevî şeyhlerinin Amerika ve Avrupa'da olduğu görülmektedir.

Batılıların, İslam dininin terör gibi olumsuz ifadelerle anıldığı bir toplum içinde kendi dinlerinden olmayan Mevlânâ'ya ilgi göstermelerinin sebeplerini şöyle sıralayabiliriz:

Avrupalılar tarihsel süreçte kiliseye olan bağılıklarından uzaklaşarak, liberal kapitalist düzenin içinde manevi bir arayışa yöneldiler. Materyalist yaşam çözümleri geliştirdiler ancak bekledikleri sonuçları elde edemeyince ekonomik/sosyal hayat içinde manevi bir bunalıma sürüklendiler.

Papa'nın masumiyeti fikri, din adamlarının menfaatleri ve kurumsallaşmasına karşı Hristiyan mistisizmi tarafından eleştirilmiştir. Azizler, gnostisizm ve asetizm gibi akımlarla Hristiyan mistisizmini oluşturmuştur. Bu süreçte Müslümanlar da tasavvuf kültürünü Avrupa'ya taşımıştır.

Materyalist fikirlerle Allah'ı tanımadan uzaklaşan Batılılar, Allah'ı sosyal bir fenomen olarak görüp inanç sistemlerinin batıl olduğunu düşünmeye başlamıştır. Ayrıca, maneviyatları gnostisizm, agnostisizm ve ezoterizm gibi akımlardan beslenmeye başlamıştır. Bu durumda insanlar başka bir çıkmaza doğru sürüklenmiştir.

Geçmişte Hristiyanlık insanların aradığı cevapları verirken bugün insanlar din adamlarının sunduğu cevaplara karşı mutmain olmaz hale gelmiş ve bir boşluğa düşmüştür. Bu oluşan boşluğu doldurmak isteyenler önce yoga gibi ritüellere yönelmiştir. Ardından popüler hale gelen sūfiliğe ilgi duymuştur. Bu popülerlik içinde sūfizm ile ilgisi olmayan faaliyetler de görülmektedir. Ayrıca bazı psikoterapistlerin grup haline tertip ettiği terapilerde geleneksel pek çok tekniği uygulamaları bu anlayışı şekillendirmiştir.

Bu saydığımız gerekçelerden dolayı Batılı insanların manevi boşluklarını doldurmak amacıyla batıdaki gelişen sufizme ve oradan da Mevlânâ'ya yöneldiklerini görmekteyiz. Batı sufizmi eliyle anlatılan Mevlânâ, insana altında ezileceği kalıplar ve ritüeller sunmamaktadır. Bunun için Batılılar, İslam dini hakkında hiçbir araştırmaya yönelme ihtiyacı olmadan Mevlânâ'ya ilgi göstermektedir.

Bu çalışmamızın temel problemi olarak ele aldığımız konu Mevlânâ'nın Batılı insanlar için nasıl bir konumda olduğu ve nasıl algılandığını anlamaktır. Bu çerçevede tespit ettiğimiz ve dört başlıkta değerlendirdiğimiz sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

Mevlânâ Batı'da mistik ve manevi açıdan bir rehber olarak popüler hale gelmiş ve adı ticari bir meta haline getirilmiştir. Batı Sufizmi, tasavvufu evrensel bir geleneğe dönüştürerek İslam'dan ayıştırmaktadır. Yeni Sufizm adı verilen Neo-Sufizm veya Batı Sufizmi takipçileri genellikle İslam'la bağlarını kabul etmemektedir. Mevlânâ gibi Müslüman sūfilere olan ilgi, yeni semâ türleri ve bazı tarikatların yayılmasına zemin hazırlamaktadır. Bu çerçevede, İnyat Khan, İdris Şah, Bawa Muhyiddin gibi isimlerin oluşturduğu çeşitli sufi tarikatları da faaliyet göstermektedir.

Batılılar Mevlânâ ile tanıştıktan sonra her ne kadar İslam ile tanışma gereği duymasalar da bazılarının içinde oldukları manevi yolculuk kendilerini bir şekilde gönül rızasıyla

İslam'ı tercih etmeye de yöneltmiştir. Bundan sonra Mevlânâ bu maneviyat yolcusunu biraz daha ileri götürüp “aşk tasavvuru” geliştirmesini sağlamıştır.

Mevlânâ batılalar için önemli fikirleri olan bir şairdir. Bunun için bugün Batı'da özellikle Amerika'da meşhur bir şair konumundadır. Bahsettiğimiz gibi Mevlânâ Avrupalılar gibi Amerikalılar için de yenilenmenin manevi kaynağı ve ruhani bir rehber konumundadır. Onlar aradıkları esrik etkinin büyük şair ve manevi rehber Rûmî'nin tasavvuf geleneğinde eski gnostisizmin gibi akımların canlandığını düşünmektedir. Hatta Mevlânâ, Amerikalıları tehdit eden psikolojik bunalım probleminin de şifacısıdır. Bunun yanı sıra onlar için Mevlânâ yalnızca üstün bir şair değil, yok olmaya yüz tutmuş uygarlıklarının enkazı içinde baş göstermiş eşitsizliklere karşı mücadeleyi başlatacak yeni bir mistik rönesansın temelidir.

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, bazıları için bir filozof olarak görülmektedir. Şiirlerinde bilim ve felsefe konularına da değinmiştir ve bazıları onun fikirlerinin Batı felsefi sistemlerinin temellerini atan isimlere ilham verdiğini düşünmektedir. Ancak bazı yorumlara göre, Mevlânâ filozofları manevi hakikatleri görememe yönünden eleştirmektedir. Bazıları ise onu bir panteist şair olarak tanımlamaktadır. Mevlânâ'nın düşünceleri, doğu ve batı dinlerini kaynaştırma ve ekümenik birleşmeyi mümkün kılma konusunda umut verici olarak görülmektedir. Bunun yanında bazı Avrupalı din adamları da onun düşüncelerini tehlikeli gördükleri için cemaatlerini dikkatli olunması gerektiği konusunda uyarmaktadır.

Netice itibariyle Mevlânâ'nın Batılılar arasındaki tanınırlığı artmaktadır. Görüşleri insancıl bir kaygıyla kişiye hitap etmektedir ve her inançtan insan ona karşı büyük bir alaka duymaktadır. Ancak, bu genellikle Mevlânâ'nın Müslüman kimliği dışında gerçekleşmektedir. Şiirleri Batılı insanlar tarafından coşkun ve heyecan verici olarak görülmektedir ve geniş bir takipçi kitlesi vardır. Mevlânâ toplumsal anlamda ticari bir fenomen olsa da bireysel anlamda önemli bir mutasavvıf, şair, manevi rehber ve mütefekkir olarak kabul edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdulla, Reficq, *Word of Paradise*, Viking Studio, 2000.
- Abdulwahid van Bommel, *De Konya Criteria*, Türkevi, Amsterdam, 2011.
- Aclûnî, İsmail b. Muhammed el-Cerrâhî, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlû'l-İlbâs amme işteharâ mine'l-Ehâdîsi ala elsineti'n-Nâs*, hzl. Yusuf b. Mahmud el-Hac Ahmed, Mektebetü İlmi'l-Hadîs, Dîmeşk, 2001.
- Al-Afgani, Gabriele Mandel Khân, *II Suffismo Vertica della Piramida Esoterica*, Sugar Co, Milano, 1977.
- Al-Afghânî, G. M. Khân, *La Bibliographie Italienne Sur Mevlânâ*, I. Milletler Arası Mevlânâ Kongresi-Tebliğler, SÜ Yayınları, Konya, 1988, ss 123-129.
- Andersen, H. Christian. “*The Poet’s Bazaar*”, Hurd and Huoughton, New York, 1871.
- Angha, Nahid, *Selections Poems from: Khayam, Rûmî, Hafez, Moulana Shah Maghsoud*, California İntl Assn of Sufism, San Rafael, 1991.
- Arasteh, A. Reza, *Rûmî The Persian, The Sufi*, Routhledge, London, 1974.
- Arberry, Arthur John *Tales from the Masnavi*, Curzon Press, Surrey, 1961.
- , *More Tales from the Masnavi*, Curzon Press. Surrey 1962.
- , *Tasavvuf*, (trc. İbrahim Kapaklıkaya), Ağaç Yayınları. İstanbul, 2008.
- , *Discourses of Rûmî*, John Murray, London, 1961.
- , *Honder verhalen uit de Masnavi van Roemi*, (trc. Aleid C. Swierenga ve Sipko A. den Boer) Katwijk aan Zee (Panta Rhei), 2001.
- , *Mystical Poems of Rûmî*, hzl. Hasan Javadi, The University of Chicago Press, London, 1978.
- Arjana, Sophia Rose, *Buying Buddha Selling Rumi; Orientalism and The Mystical Marketplace*, Oneworld Academic, London, 2020.
- Arpaguş, Sâfi, “*Mevlânâ Celâleddîn Rûmî’nin Eserleri Üzerine Yapılan İngilizce Çalışmalar*”, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, Ankara 2005.
- Asrar, N. Ahmed, *Pakistan ve Mevlânâ*, Mevlânâ Güldestesi içinde, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya, 1996. ss.61-62.
- Avcı, Remzi. *Alman Oryantalizmi ve İslami Dönem Fars Edebiyatı: Bir Literal Geçişkenlik Örneği Olarak Josef von Hammer-Purgstall (1774–1856)*. Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi - Studien zur deutschen Sprache und Literatur 2019.

- Bahn, Süleyman Wolf, “*Günümüzde Almanya’da Mevlevilik*” Yurtdışındaki Yabancı Mevleviler, Uluslararası Mevlânâ Vakfı. Konya. 2012.
- , *Modern Batı Dünyasında Mevlânâ’nın Önemi*, Uluslararası Mevlânâ Bilgi Şöleni – Bildiriler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
- Baldock, John, *Mevlânâ Gizli Öğretisi*, trc. Tolga Bakanay, Sınır Ötesi Yayınları, İstanbul, 2006.
- Bark, Coleman ve Bly, Robert, *Night and Sleep*, Yellow Moon Pres, Cambridge, 1981.
- ve Green, Michael (res.), *The Illuminated Rûmî*, Brodway Books, New York, 1997.
- ve Moyne John, *Open Secret*, Threshold Books, Putney, 1984.
- , *The Essential Rûmî*, Harper, San Francisco, 1995.
- Barres, Maurice, *Hız Mevlânâ’nın Huzurunda*, trc. Mehmet Önder, Şahap Yayınları, Konya, 1963.
- Bausani, Alessandro. *Gialal ad-Din Rûmî: Poesie Mistiche*, B.U.R, Milano, 1980.
- Björkman, Walther, “*Ein Mevlevi-Dichter des 14. Jahrhunderts.*” Oriens, 1962.
- Bly, Robert, “*Rûmî’de Divane İmajı: Rûmî ve İkinci Yol*”, Uluslararası Mevlânâ Bilgi Şöleni - Bildiriler, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
- Brendemoen, Bernt, *İskandinav Seyyahların Gözüyle Dervişlik ve Tarikat*. I. Uluslararası Mevlânâ Kongresi – Tebliğler, Selçuk Üniversitesi Yayınları. Konya. 1988.
- Breton, Denise ve Largent, Christopher, *Love, Soul, Freedom; Dancing With Rûmî on the Mystic Path*, Hazelden, 1998.
- Brown, J. Porter, *The Dervishes on Oriental Spiritualism*, Trubner and Co, London, 1868.
- Browne, E Granville, *A parallel to the story in the Mathnawi of Jalalu’d Din Rûmî of the Jewish king who persecuted the Christians*, Islamica, London, 1926.
- , *A Literary History of Persian*. Cambridge University Press, London. 1909.
- Burgel, J. Christoph, “*Mevlânâ’nın Dil ve Şiir Hakkında Birkaç Önemli Beyti*”, Mevlânâ ve Yaşama Sevinci, hzl. Feyzi Halıcı, Konya Turizm Derneği, 1978.
- Câmi, Abdurrahman, *Evliya Menkıbeleri (Nefehâtü’l-Üns)*, hzl. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, İstanbul: PinhanYayıncılık, 2011.
- Cannon, Garland, *The Letters of Sir William Jones*. Oxford, Clarendon 1970.

- Careri, Gemelli, *Voyage du Tour du Monde Traduit de L'Italien de Gemelli Careri*, Etienne Ganeau, Paris, 1719.
- Ceyhan, Semih, “*Mesnevî*” Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 29: 325-334. Ankara: TDV Yayınları, 2004
- Chittick William, *Discourses of Rûmî*, State University of New York, Albany, 1983.
- , *Me and Rûmî: The Autobiography of Shams-i Tabrizi*, Fons Vitae, Amsterdam, 2004.
- , *Tasavvuf*, trc. Turan Koç, İz Yayınları, İstanbul, 2003.
- , *The Sufi Path of Love: The Spiritual Teachings of Rûmî*. Albany: SUNY Press, 1983
- Chmielowska, Danuta, *Polonya’da Mevlânâ hakkında Yapılan Bazı Çalışmalar*, I. Milletler Arası Mevlânâ Kongresi-Tebliğler, Konya, 1988.
- Chopra, Deepak, *The Love Poems of Rûmî*, trc. Deepak Chopra ve Fereydoun Kia. Harmony Books, New York, 1998.
- Claude, Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler*, trc. Yıldız Moran, E Yayınları, İstanbul, 1994.
- Corbin, Henry, *İslam Felsefesi Tarihi I-II*, trc. Prof. Dr. Ahmet Arslan ve Prof. Dr. Hüseyin Hatemi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- Covel, John, “*Extract from the Diaries of Dr. John Covel, 1670-1679*”, Early Voyages and Travels in the Levant, hzl. J. Theodore Bent, Hakluyt Society, London, 1893.
- Cowan, James, *Where Two Oceans Meet: A Selection of Odes From The Dîvân of Shems of Tabriz by Mevlânâ Jalaluddin Rûmî*, Elements Books, Shaftesbury, 1993.
- Cunz, H. Peter, “*Avrupa’da Mevlânâ’nın Mesajına Uygun Davranmak*” Yurtdışındaki Yabancı Mevleviler, Uluslararası Mevlânâ Vakfı. Konya. 2012.
- , “*Dönen Dünyada Sabit Bir Nokta*”, Uluslararası Mevlânâ Bilgi Şöleni - Bildiriler, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
- Davis, F. H, *Wisdom Of The East The Persian Mystics: Jalalu'd-din Rûmî*, John Murray, London, 1912.
- Davison, Roderic H, *Osmanlı-Türk Tarihi*, trc. Mehmet Morali, Alkım Yayınları, İstanbul, 2004.
- De la Motraye, Aubry, *Voyages du Sr. A. De la Motraye en Europe, Asie et Afrique*, T. Johnson et J. van Duren, La Haye, 1727.

- Della Valle, Pietro, *Viaggi di Pietro Della Valle il Pellegrino*, hzl. Mario Schipano, G. Gancia, Brighton, 1843. s.47.
- Derin, Süleyman, *İngiliz Oryantalizmi ve Tasavvuf*, Küre Yayınları, İstanbul, 2006.
- Derske, Mürsel, “*Sevginin Köprüleri*”, Uluslararası Mevlânâ Bilgi Şöleni - Bildiriler, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
- Devletşah, *Tezkiretü’ş Şuara*, trc. Necati Lügal, Tercüman, İstanbul, 1977.
- Dherelot, Bartholomæo, *Bibliothèque Orientale*. Compaigne des Librairies. Paris. 1697.
- Dimitrie Cantemir, *Sistemul sau intocmirea religiei muhammedane*, Traducere, Studiu de V. Candea, Bucureşti, 1977.
- Durbin, J. Price, *Observations in the East*, vol. 1-2, Harper & Brothers Publishers, New York, 1845.
- Duru, Rıza, *Mevlevîname; Çeviri Metinlerle ve Resimlerle Batılı Seyahatnamelerinde Mevlevîlik*, Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2015.
- Eflâkî, Ahmed, *Ariflerin Menkıbeleri*, trc. Tahsin Yazıcı, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1973,
- El-Zein, Amira, *Amerika Birleşik Devletleri’nde Ruhani Tüketim: Rûmî Fenomeni*, trc. Mustafa Özbaş, Sufi Araştırmaları, Medar, 2010.
- Emerson, Ralph Waldo, *The complete works of Ralph Waldo Emerson: Letters and social aims vol:8*, Houghton Mifflin, Boston, 1904.
- Ergin, N. Oğuz, *Batıda Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî*, Uluslararası Mevlânâ Bilgi Şöleni - Bildiriler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
- Ernst, Carl, “*Ideological and Technological Transformations of Contemporary Sufism.*” In *Muslim Networks: Medium, Metaphor, and Method*, edited by Miriam Cooke and Bruce Lawrence, Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2005.
- Farzan Massud, “Walt Whitman and Sufism. Towards “A Persian Lesson””, *Sufism and American Literary Masters*, hzl. Mehdi Aminrazavi, Sunny Press, New York, 2014.
- Firuzanfer, Bediüzzaman, *Mevlânâ Celâleddîn*, trc. Feridun Nafiz Uzluk, *Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü*, Aralık 2005,
- Fomeshi, Behnam Mirzababazadeh ve Khojastehpour, Adineh, *A Poet Builds a Nation: Hafez as a Catalyst in Emerson’s Process of Developing American Literature*, ISSN: 1411-2639 (Print), ISSN 2302-6294 (Online), Erişim Adresi: <http://kata.petra.ac.id/> E.T: 01.01.2023

- Fourcroy, Abdülmecid, *İslam Tasavvufu ve Batı*, VIII. Milli Mevlânâ Kongresi – Tebliğler, S.Ü Basımevi, Konya, 1997.
- Friedlander, Shems, *The Whirling Dervishes*, Macmillan, 1975.
- Fukuyama, Francis, *Siyasi Düzenin Kökenleri*, Profil Yayınları, İstanbul, 2016.
- Gamard, İbrahim, “*Amerika’da Mevlânâ Şiirleri*” Yurtdışındaki Yabancı Mevleviler, Uluslararası Mevlânâ Vakfı. Konya. 2012.
- Gibb, E. J. Wilkinson, *Osmanlı Şiir Tarihi*, trc. Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999. s.34.
- , *A History of Ottoman Poetry*, Vol. 1. London, 1900.
- Goethe, J. Wolfgang Von, *West-östlicher Divan*, Stutgard, 1820.
- Hammer-Purgstall, Joseph von, *Büyük Osmanlı Tarihi*, trc. Mehmet Ata, Üçdal Yayınları, İstanbul. 1992.
- , *Geschichte der schönen Redekünste Persiens*. Wien, 1818.
- Harvey, Andrew, *The Way of Passion; A Celebration of Rûmî*, Frog, 1994.
- Hastie, William. *The Festival of Spring From the Dîvân of Jelâleddin*. Edinburgh, McLehose, 1903.
- Helminski, Kabir, “*Mevlevilik Yolunun Yaşayan Geleneği*”, Yurtdışındaki Yabancı Mevleviler, Uluslararası Mevlânâ Vakfı. Konya. 2012.
- , “*Mevlevilik Yolunun Yaşayan Geleneği*”, Yurtdışındaki Yabancı Mevleviler, Uluslararası Mevlâna Vakfı. Konya. 2012.
- , *The Ruins of the Heart: Selected Lyric Poetry of Jalâluddîn Rûmî*, Threshold Books, Putney, VT, 1981.
- Hestie, W, *The Festival of Spring from The Dîvân of Jelâleddîn Rûmî*, J. MacLehose and Sons, Glasgow, Edinburgh, 1903.
- Hodgson, Marshall G. S, *İslam’ın Serüveni*, trc. Komisyon, c.2. İz Yayıncılık, İstanbul, 1995.
- Johanson, Lars, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî ve Türk Şiirinin Doğuşu*, trc. Mehmet Uzman, Mevlânâ Araştırmaları I, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007.
- Karaduman, Arzu, *Ressamların Gözüyle Mevlevilik*, Uluslararası Düşünce ve Sanata Mevlânâ Sempozyum Bildirileri içinde. Çanakkale, 2006.
- Keshavarz, Fatemeh, *Reading Mystic Lyric: The Case of Jalal Al-Din Rûmî*, University of South Carolina Press, Colombia, 1998.

- Khan, Gabriele Mandel, *Bir Klasik Operanın Öncüsü Mevlânâ Celâleddîn Rûmî*, III. Milli Mevlânâ Kongresi Tebliğler, SÜ Yayınları, Konya, 1988.
- Khosla, Krish, *The Sufism of Rûmî*. Shaftersbury, Dorset: Element, 1987.
- , *Rûmî Speaks Through Sufi Tales*, Kazi Publications, Chicago, 1996.
- Kızıltepe, Hakan, *Amerika Birleşik Devletleri'nde Tasavvufî Hareketler Ve Bawa Muhiyyadeen (Baba Muhyiddin) Örneği*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2020.
- Kinross, Lord, *Kutsal Anadolu Toprakları*, Nokta Yayınları, İstanbul, 2005.
- Küçük, Hülya, *Batı'da "Sufizm" Mes'elesine Toplu Bir Bakış*, Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi, sy.13, Ankara, 2004.
- Küçük, Sezai, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, Vefa Yayınları, İstanbul, 2007.
- Leake, William Martin, *Journal of a Tour in Asia Minor (with Comparative Remarks on the Ancient and Modern Geography of that Country)*, London, 1824.
- Lewis, F. D, *Rûmî, Past and Present, East and West: The Life, Teachings and Poetry of Jalal al-Din Rûmî*, Oneworld Publications, England, 2000.
- Lingwoo, Chad G, *Politics, Poetry, and Sufism in Medieval Iran*. Boston: Brill Yayınevi, 2014.
- Lucas, Paul, *Voyage du Sieur Paul Lucas fait par Ordre du Roy dans la Grece, l'Asie Mineure, la Macedoine et l'Afrique*, vol.1, Nicolas Simart, Paris, 1712.
- Mafi Maryam and Kolin, Azima Melita, *Rûmî: Hidden Music*, Thorsons, 2001.
- , *Rûmî's Little Book of Heart*, Hampton Roads, 2016.
- , *Rûmî's Little Book Of Life*, Hampton Roads, 2013.
- , *Rûmî's Little Book Of Love*, Hierophant, 2014.
- , *Rûmî: Gardens Of The Beloved*, Element, 2003.
- , *Rûmî: Wishpers of the Beloved*, Thorsons, 1999.
- Mafi Maryam, *Rûmî, Day by Day*, Hampton Roads, 2014.
- Mahmut, Nedret, *Mevlânâ – Romanya Kütüphanelerinde*, II. Milletler Arası Mevlânâ Kongresi-Tebliğler, SÜ Yayınları, Konya, 1990.
- Masala, Anna, *"Hasret"*, Uluslararası Mevlânâ Bilgi Şöleni - Bildiriler, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
- , *Türkiyeye Aşk Mektuplarım*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

- Mehmet Demirci. “*Fîhi Mâ Fîh*”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 13: 58-59. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Melikoff, Irene, “*Batı Hûmanizmasının Karşısında Mevlânâ'nın Hûmanizması*”, Yirmi Altı Bilim Adamının Mevlânâ Üzerine Araştırmaları, ed. Feyzi Halıcı Ülkü Basımevi, 1983, Konya.
- Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Divân-ı Kebîr I-VII*, hzl. Abdülbaki Gölpınarlı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1957.
- , *Fîhî mâ Fîh*, trc. M. Ü. Anbarcıoğlu, İstanbul Milli Eğitim Basımevi. 1969.
- , *Mesnevî-i Ma'nevi*, trc. Prof. Dr. Derya Örs - Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2015.
- Meyerovitch, Eva de Vitray, “*İslam, l'autre visage*”, Le seuil, 1995.
- , *H. Mevlânâ ve İslam Tasavvufu*, trc. Prof. Dr. Mehmet Aydın, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, Konya, 2012.
- , *İslâm'ın Gülüyüzü*, trc. Cemal Aydın, Sufi Kitap Yayınları, 2020.
- , *Mystique et Poésie en Islam*, Editions Desclée de Brouwer, 1972.
- , *Rûmî et le Soufisme*, éd. Du Seuil, 1977.
- Moreno, Mario Martino, *Antologia della Mistica Arabo-Persiana*, Laterza, Bari, 1951.
- Muzbeğ İskender, *Mevlânâ'nın Sarayova'da (Yugoslavya) Yayınlanan Mesnevî'sine (I. Ve II. Cilt) Çeviri Açısından Genel Bir Bakış*, II. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi-Tebliğler, SÜ Yayınları, Konya, 1990.
- Nasr, Sayyed Hossen, *Book Reviews: The Sufis by Idries Shah, Robert Graves*, Islamic Studies, vol. 3, No. 4 (DECEMBER 1964), pp. 531-533, Islamic Research Institute – IIU, Islamabad, 1964.
- Nicholson R. Alleyne, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî*, trc. Ayten Lermioğlu, Tercüman Yayınları, 1973.
- , *Selected Poems from the Divân-ı Shams-i Tabriz*, Cambridge: Cambridge University Press 1898.
- , *The Mathnawi of Jalaluddin Rûmî I-VIII*, Cambridge University Press, London, 1925-1940.
- , *İslam Sufileri (The Mystics Of Islam)*, trc. Komisyon, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2014.
- Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, MEB Yayınları, İstanbul 1983.

- Öngören, Reşat. “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî” Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 29: 441-448. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Özkan Senail, *Mevlânâ ve Goethe*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2006.
- Öztürk, Abdullah, *Eva De Vitray Meyerovitch'in Hayatında Mevlânâ'dan İzler*. Dünyada Mevlânâ İzleri – Bildiriler, SÜMAM Yayınları, Konya, 2010.
- Panagiōtopoulos, I. M, *Benzersiz Mevlânâ*, trc. Kriton Dinçmen, Arion Yayınları, İstanbul, 2000.
- Pizzi, İtalo, *Storia Della Poesia Persiana*, Unione Tipografico-Editrice, Torino, 1894.
- Ralamb, Claes, *Diarium under Resa till Konstantinopel 1657-1658*, hzl. Christian Callmer, Kungl. Samfundet för Utgivande av Handskrifter rörande Skandinaviens Historia, Stockholm, 1963.
- Redhouse, J. W, *The Mesnevî of Mevlânâ Jelalud'd-din Muhammed er Rûmî*, Trübner & Co, London, 1881.
- Renard, John, *İslam'ın Yedi Kapısı*, trc. Nurullah Koltas, İnsan Yayınları, İstanbul. 2006.
- Renda, G, İrepoğlu, G, Bull, D, Sint Nicolas, E, *Jean- Baptiste Van Mour, Kataloğu*, Koçbank Yay, İstanbul, 2003.
- Ricaut, Paul, *The History of the Present State of the Ottoman Empire*, (Containing the Maxims of the Turkish Polity, the Most Material Points of the Mahometan Religion, Their Sects and Heresies, Their Convents and Religious Votaries...), London, 1670
- Robert Halsband (ed.) " *The Complete Letters of Lady Mary Wortley Montagu 1708-1720 (Volume I)*" Oxford, 1967.
- Roemi, *Daglicht; een dagboek van spirituele leiding*, trc. Aleid C. Swierenga ve Sipko A. den Boer, Milinda Uitgevers B.V, 2003.
- , *Woorden Van Het Paradijs*, trc. Aleid C. Swierenga ve Sipko A. den Boer, Ten Have, Herculesplein, 2001.
- Rogers, Louis, *Mirror of the Ussen; The Complete Discourses of Jalal al-Din Rûmî*, iUniverse, 2001.
- Rosen, George, *Mesnevî oder Doppelverse des Scheich Mevlânâ Dschalâleddin Rûmî*, Leipzig, 1849.
- Rûmî, *Le Livre du Dedans*, trc. Eva de Vitray Meyerovitch, Sindbad, Paris, 1975.
- , *L'essenza del reale*, trc. Sergio Foti, Psiche, Torino, 1995.
- , *Letters*, trc. Meyerovitch, Dauphin, 1998.

- , *Liefdesgedichten*, trc. Deepak Chopra, Altamira, 2007.
- Rückert, *Mystische Ghaselen nach Dschelaleddin Rûmî*, Hamburg, 1927.
- Sandys, George, *Sandys Travels Containing an History of the Original and Present State of the Turkish Empire*, John Williams Junior, London, 1673. s. 43
- Schimmel, Annemaria, *İslâm'ın Mistik Boyutları*, trc. Ergun Kocabıyık, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2001.
- , *Ben Rüzgârım Sen Ateş*, trc. Senail Özkan, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2017.
- , *Die Bildersprache Dschelaladdin Rûmîs*, Waldorf-Hessen, 1949.
- , *Doğu-Batı Yakınlaşmaları*, trc. H. Ağuıçenoğlu, Avesta Yayınları, İstanbul, 2012.
- , *Doğudan Batıya*, Sufi Yayınları, İstanbul, 2017.
- , *Mevlânâ'nın Şark ve Garptaki Tesirleri*, İstem, Yıl:5, Sayı:10, 2007,
- , *Tasavvuf Notları*, trc. Dilara Yabul, Sufi Kitap Yayınları, İstanbul, 2018.
- Scholey, Arthur, *The Paragon Parrot: and Other Inspirational Tales of Wisdom*, Watkins Pub Ltd, United Kingdom, 2002.
- Schwannau, Vinzenz Rosenzweig von, *Auswahl aus den Diwanen des grössten mystischen Dichter Persiens Mewlana Dschelaleddin Rûmî*, Mechitaristen-Congregations-Buchhandlung, Wien, 1838.
- Sergen, Semih, *Karol Szymanowski'nin Mevlânâ Senfonisi*, V. Milli Mevlânâ Kongresi Tebliğler, S.Ü Yayınları, Konya, 1991.
- Shiva, Shahram, *Rending the Veil: Literal and Poetic Translations of Rumi*, Prescott, Hohm Press, 1995.
- Sipehsâlâr, M. Feridun, *Mevlânâ ve Etrafindakiler*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2021.
- Subaşı, Muhsin İlyas, *Batı'daki Mevlânâ*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2007.
- Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, trc. Abdülbaki Gölpınarlı, Ankara, Konya Turizm Derneği Yayını, 1976.
- Şefik Can, *Mevlânâ: Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1995,
- Şimşekler, Nuri ve Çelebi Bayru, Esin, “*Mevlânâ'dan Mevlâ'ya Ulaşanlar*” Yurtdışındaki Yabancı Mevleviler, Uluslararası Mevlânâ Vakfı. Konya. 2012.
- , *Mevlâna'nın Eserleri ile ilgili Yabancı Dillerde Yapılan Çalışmalar (1973-2005)*. Mevlâna Araştırmaları 1, Akçağ, Ankara, 2007.

- Tahsin Yazıcı. “*Dîvân-ı Kebîr*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 9: 432-433. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Tanman M. Baha, “*Galata Mevlevîhânesi*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 13: 317-321. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Tasnadi, Edit, “*Macaristan’daki Mevlânâ*”, Uluslararası Mevlânâ Bilgi Şöleni - Bildiriler, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
- Tchelebi, Asaf Halet, *Les Roubaïat de Mevlânâ Djaleddin Roumi*, Librairie D’Amérique Et D’Orient. Paris, 1950.
- Tebrizî, Şemseddin, *Makâlât*, trc. M. Nuri Gençosman, İstanbul: Ataç Yayınları, 2022.
- Teignmouth, Lord (ed.) *The Works of Sir William Jones*, London 1807,
- Tekin, Mustafa, *İngiltere’de Mevlânâ İzleri, 2007 Dünya’da Mevlânâ İzleri Sempozyum Bildirileri*, SÜMAM Yayınları, Konya, 2010.
- Thevenot, Jean de, *Voyages de Mr. de Thevenot en Europe, Asie et Afrique*, c. 1, Michel Charles le Céne, Amsterdam, 1727.
- Tholuck, Friedrich A. G, *Sufismus; Sive, Theosophia Persarum Pantheistica Quam E Mss. Bibliothecae Regiae Berolinensis, Persicis, Arabicis, Turcicis*, Libraria Ferd. Duemmleri, Berolini, 1824.
- Tournefort, Pitton de, *Relation d’un Voyage du Levant, vol. 2, La Compagnie*, Amsterdam, 1743.
- Türk Yurdu Dergisi, *Mevlânâ Özel Sayısı*, c.3. Temmuz, 1964. ss.8-10.
- Üstünipek, Şeyda, *18. Ve 19.Yüzyıllarda Seyahatname ve Resimlerde Mevlevilik*, Uluslararası Düşünce ve Sanata Mevlânâ Sempozyum Bildirileri içinde. Çanakkale, 2006.
- Whinfield, E. Henry, *Masnâvî-i Ma`navî: The Spiritual Couplets of Maulânâ Jalâlad-dîn Muhammad-i Rûmî*, Trübner & Co, London, 1898.
- Wilson, C. Erwin, *The Masnavi*, Probsthain & Co, London 1910.
- Winter, T. John, *İslam ve Hristiyanlık Politik-Teoloji Denemeleri*, trc. Onur Atalay, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2007.
- Yeniterzi, Emine, *Mevlânâ’nın Gayrimüslimlerle Diyalogu*, 3. Uluslararası Mevlânâ Kongresi – Bildiriler, SÜ Yayınları, Konya, 2003.
- Yılmaz, H. Kamil, “*Mevlânâ ve Mesajı*”, Altınoluk Dergisi, sayı:256, Haziran, 2007.
- Zappellini, G. Brusa, *On Goethe’s West-östlicher Divan*, 3. Milli Mevlânâ Kongresi - Tebliğler, SÜ Yayınları, Konya, 1989.

Culture.pl, *Symphony No. 3, Song of the Night, Op. 27 – Karol Szymanowski* Erişim adresi: <https://culture.pl/en/work/symphony-no-3-song-of-the-night-op-27-karol-szymanowski>. E.T. 01/01/2023

Dar Al-Masnavi of The Mevlevi Order, “*About the Author and Translator of This Website*” Erişim adresi: https://www.dar-al-masnavi.org/about_translator.html E.T. 29/12/2022

Dervish Retreat Center, *About Sheikha Khadija*, Erişim Adresi: <https://whirling-dervish.org/about.htm> E.T. 29/12/2022

Russell, Goodman, “Transcendentalism”, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Erişim Adresi: <https://plato.stanford.edu/entries/transcendentalism/> E.T. 01/01/2023

The British Museum, müze no: 1895,0915.1275. Erişim adresi: https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1895-0915-1275. E.T. 01/01/2023

The Guardian, *What Goes Round*, Erişim adresi: <https://www.theguardian.com/books/2005/nov/05/featuresreviews.guardianreview26> E.T. 29.12.2022

The Threshold Society, *Kabir and Camille Helminski* The Threshold Society Founders, Erişim adresi: <https://sufism.org/threshold/kabir-camille/founders> E.T. 29/12/2022

UNESCO, UNESCO Türkiye Millî Komisyonu - Anma ve Kutlama Yıl Dönümleri, Erişim adresi: <https://www.unesco.org.tr/Pages/132/149/Anma-ve-Kutlama-Y%C4%B1l-D%C3%B6n%C3%BCmleri> E.T. 12.12.2022

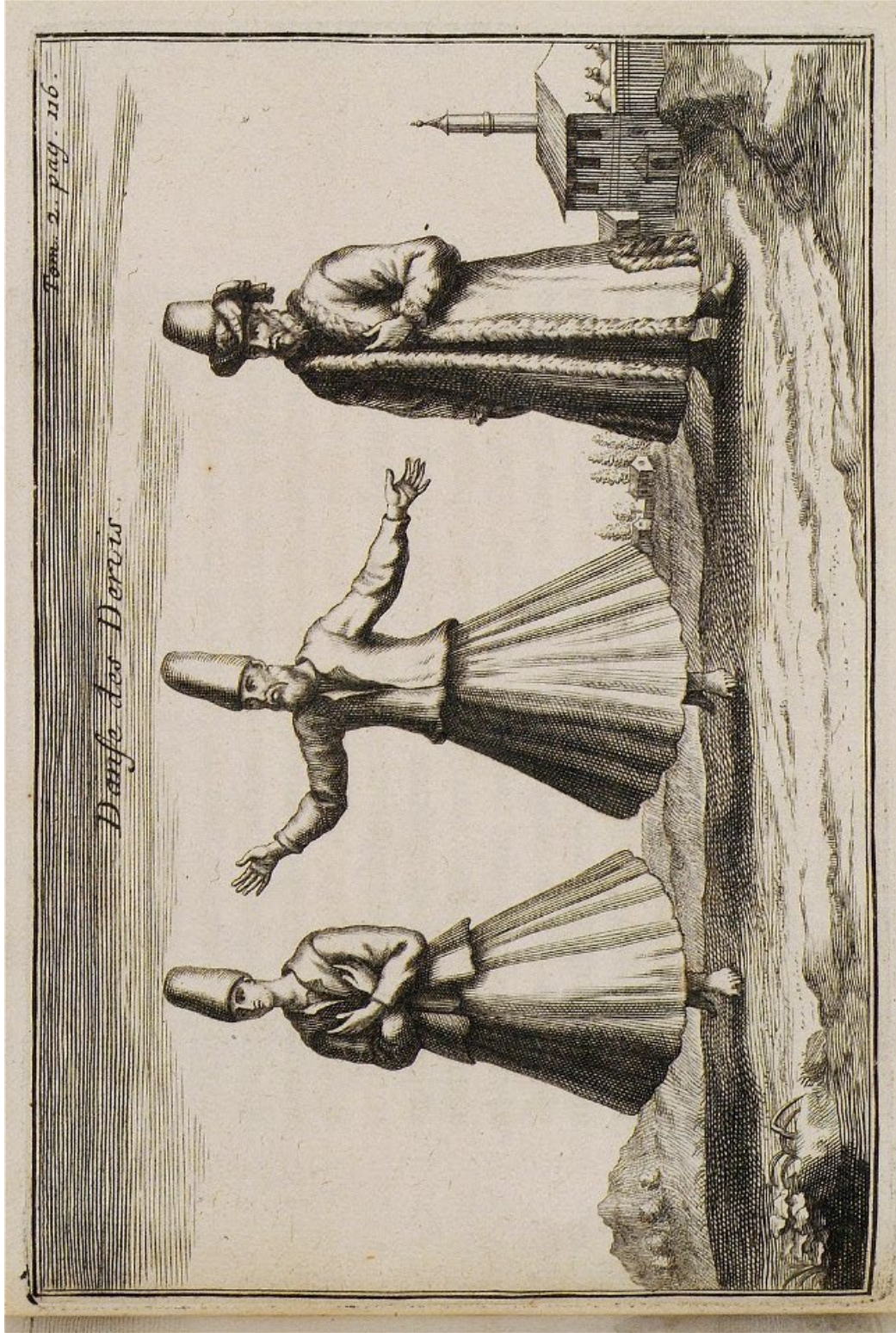
EK

Ek 1: Sûfî Bilgeler

Kaynak: The Bristig Museum, müze no: 1895,0915.1275.

Ek 2: Danse des Dervis

Kaynak: Tournefort, Joseph Pitton de, *Relation d'un Voyage du Levant*, sayfa 116.

Ek 3: Dansende Derwisjen

Kaynak: Rijksmuseum, *Dansende derwisjen*, Jean Baptiste Vanmour, 1720x1737

Ek 4: Derwisjen aan de maaltijd

Kaynak: Rijksmuseum, Derwisjen aan de maaltijd, Jean Baptiste Vanmour, 1720x1737

Ek 5: Derwisj

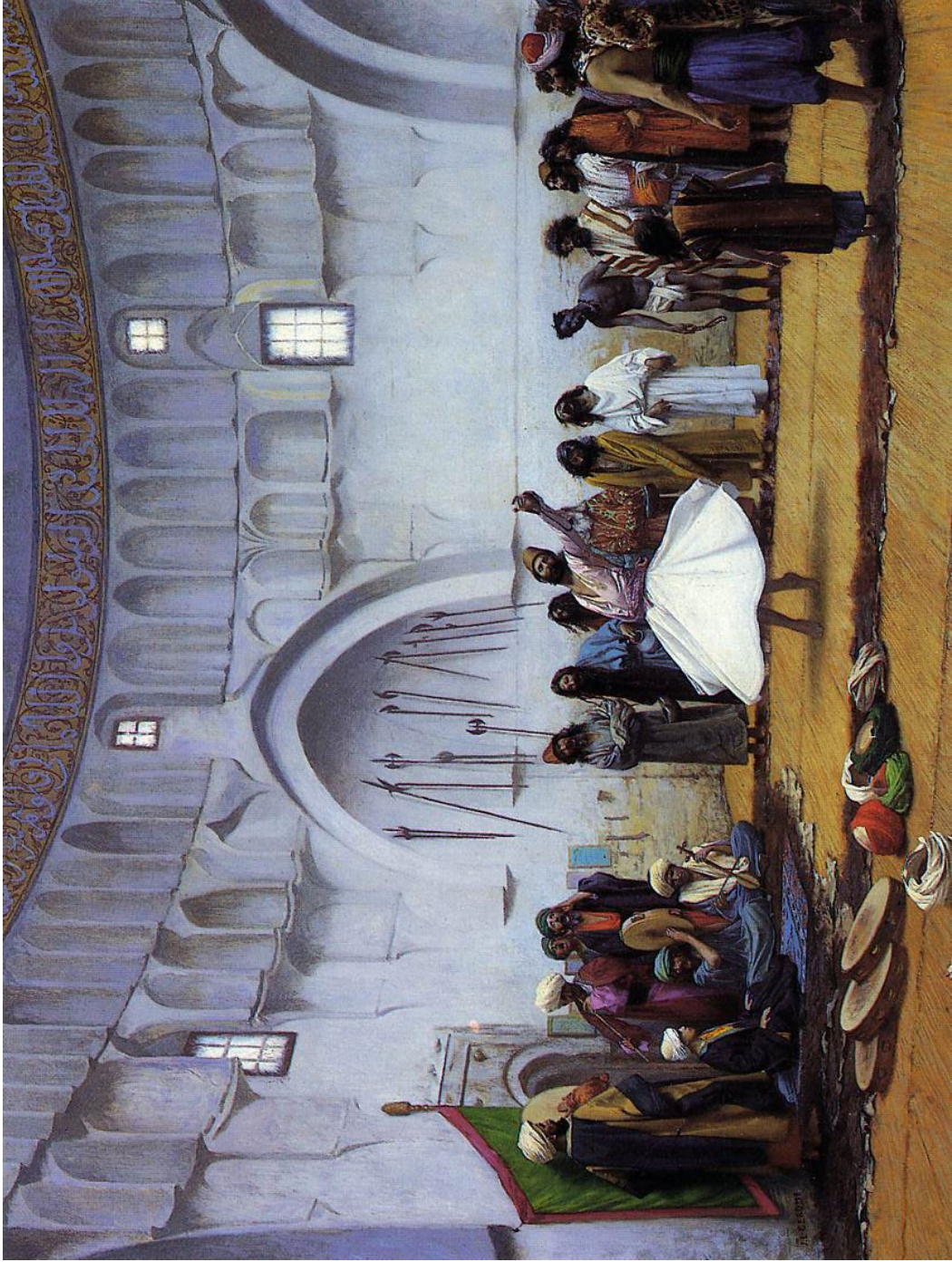
Kaynak: Rijksmuseum, Derwisj, Jean Baptiste Vanmour (atelier van), 1700 - 1737

Ek 6: Dancing Dervishes in Galata Mawlawi House

Kaynak: Watercolour, Ottoman Empire, 1857.

Ek 7: Ayasofya'da Semâ' Eden Dervişler

Kaynak: Art Renewal Center, G r me, Whirling Dervishes, Oil on Canvas, 1895.

Ek 8: Cimetiere turq, Ottoman Muslim cemetery

Kaynak: Brindesi, Jean, *Souvenirs de Constantinople*, Paris, (Imp. Lemerrier, 1845)

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Şahin KURT	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Sakarya Üniversitesi
Fakülte	İlahiyat Fakültesi
Bölümü	İlahiyat (İÖ)
Makale ve Bildiriler	
1. Kurt, Şahin, “Reynold Alleyne Nicholson ve Arthur John Arberry’de Mevlânâ Düşüncesinin İzleri” 13. Uluslararası Sosyal Beşeri Ve Eğitim Bilimleri Kongresi, Güven Plus Yayınları, İstanbul, 2022. ss. 182-187.	